

159969

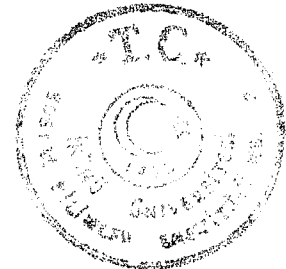
**PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER'İN YAŞAMI,
YAPITLARI, FİKİRLERİ, UYGULAMALARI VE TÜRK
TOPLUMSAL YAŞAMINA KATKILARI:
KAMU YÖNETİMİ AÇISINDAN BİR ARAŞTIRMA**

IŞIL ARPACI

**İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav
Yönetmeliği'nin Kamu Yönetimi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
BİLİM UZMANLIK TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.**

Haziran, 2005

Malatya

ONUR SÖZÜ

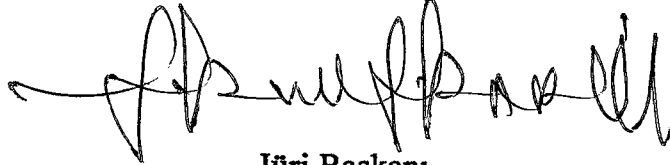
Yüksek Lisans Tezi olarak İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'na sunduğum "Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Yaşamı, Yapıtları, Fikirleri, Uygulamaları ve Türk Toplumsal Yaşamına Katkıları: Kamu Yönetimi Açısından Bir Araştırma" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını, bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

İŞİL ARPACI

ONAY SAYFASI

İş bu çalışma, Jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. S. Kemal KARTAL

Jüri Üyesi

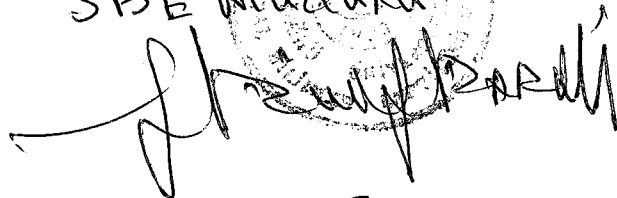
Prof. Dr. Hasan BURAK

Prof. Dr. Mihraban SENGÜL

İmzalar giznetim üyelerimizindir,

Prof. Dr. S. Kemal KARTAL
SBE Müdürü

20.08.2005

ÖNSÖZ

1893'de Kıbrıs'ta dünyaya gelen Ahmet Şükrü ESMER, yaşamını kaybettiği 1982 Ocak'ına kadar gazetecilik görevine devam etmiştir. Bu anlamda ESMER'in meslek yaşam öyküsünün konu edildiği bu çalışma, salt bir mesleki özgeçmiş olmaktan öte; bir İmparatorluğun yıkılıp bir Ulusun kendisini yeniden yaratma sürecine yayılan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve temellenmesinin de izlerini taşımaktadır.

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, Türkiye'de "Siyasi Tarih" eğitim ve öğretiminin kurucusu olması sıfatıyla, Türk Bilim Yaşamına en büyük katkısını sağlamıştır. Öte yandan; bilimsel birikimiyle desteklediği ve ölümüne değin sürdürdüğü gazete yazılarıyla da, dış politika açısından toplumsal bilincin yaratılmasına katkı sağlayarak, Türk Toplumsal Yaşamına etki etmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in meslek yaşam öyküsünün kaleme alındığı bu çalışma, alanına ve ulusuna önemli katkılar sağlamış bir bilim insanının ve yarattığı değerlerin, zamanın silici etkisine karşı, yeniden ortaya konmasına hizmet etmektedir. Diğer taraftan bu çalışma; bilindiği kadarıyla, Ahmet Şükrü ESMER'e Armağan Kitap dışında, ESMER hakkında yapılmış ilk ve tek kapsamlı çalışmadır.

Bu çalışmanın özgürce hazırlanmasında; bilimin ışığında miras bıraktığı laik Türkiye'nin laik üniversitesi için ulu önder M. Kemal ATATÜRK'e, benden moral desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve hep yanımda olan anneme, her soruma sabırla yanıt veren ve yine de pes etmeyerek benden desteğini esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hasan BURAN'a, araştırmamın en sancılı döneminde yoluma ışık tutan Prof. Dr. Sn. Cevat GERAY'a, Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'e ilişkin gölgede kalmış bilgileri benimle paylaşan Sn. Bilal ŞİMŞİR ve Prof. Dr. Sn. Ömer KÜRKCÜOĞLU'na, Münevver Gazetecilerin Yetişmesini Sağlamak Vakfı'nın varlığından haberdar olmamı sağlayan ve gereken bilgilere ulaşmamda yol gösteren Prof. Dr. Sn. Füsun ARSAVA'ya ve Vakfın avukatı Sn. Murat BAŞ'a, sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca; kısa da olsa zaman ayırıp ESMER ile ilgili bir anısını paylaşan Prof. Dr. Sn. Baskın ORAN'a, özel kütüphanesinden yararlanma olanağı sunan

Sn. Talat ÖNCÜ'ye, gösterdiği ilgi ve yardımlarından ötürü TBMM Kütüphanesi Müdür Yardımcısı Sn. Tuncer YILMAZ'a ve A.Ü. Personel Müdürü Sn. Rıza ONUR'a, "gerçekler açığa kavuşmalı" diyerek bana zaman ayıran Sn. Bahattin BURSALI'ya, ayrıca e-postalarımı bir türlü yanıt vermeyen Prof. Dr. Sn. Haluk ÜLMAN'a ve son anda Ankara'dan yardıma yetişen değerli dostum ve "meslektaşım" Faruk YILDIZ'a teşekkürü bir borç biliyorum. Son olarak; tüm itirazlarıma karşın bu konuyu çalışmam konusunda ısrarcı davranan ve iyi ki de davranmış olan Prof. Dr. Sn. S. Kemal KARTAL'a içten teşekkürlerimle...

Işıl ARPACI

**PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER'İN YAŞAMI, YAPITLARI,
FİKİRLERİ, UYGULAMALARI VE TÜRK TOPLUMSAL
YAŞAMINA KATKILARI:
KAMU YÖNETİMİ AÇISINDAN BİR ARAŞTIRMA**

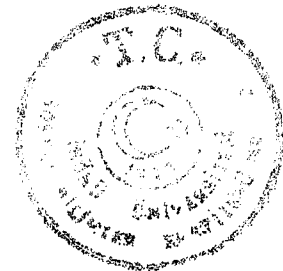
IŞIL ARPACI

İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası	
Onur Sözü.....	1
Önsöz.....	2
İçindekiler	4
Çizelgeler Dizelgesi.....	10
Kısaltmalar Dizelgesi.....	11

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMACI VE YÖNTEMİ	12
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	12
1.2. Araştırmanın Denenceleri ve Amacı	13
1.3. Araştırmanın Yöntemi	13
1.4. Araştırmanın Bilgi İşleme ve Derleme Araçları	14
1.5. Kavram Tanımları.....	14
1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası	16

İKİNCİ KESİM:

AHMET ŞÜKRÜ ESMER'İN TANITILMASI

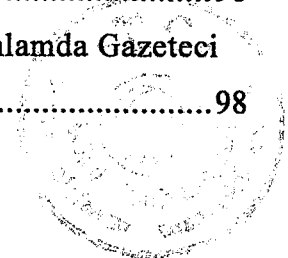
2. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER'İN YAŞAMÖYKÜSÜ	17
2.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Çocukluğu ve Gençliği	17
2.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Olgunluk Dönemi	20
2.1.1. İstanbul Yılları.....	21
2.1.2. İstiklal Mahkemesi'nde Yargılanması.....	23
2.2.3. Ankara Yılları.....	26
2.2. Emeklilik Dönemi.....	28
3. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER'İN YAPITLARININ SINIFLANDIRILARAK TANITILMASI	31
3.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Kitapları	31
3.1.1. Siyasi Tarih.....	31
3.1.2. Siyasi Tarih (1919-1939).....	35
3.1.3... Hindistan' da Gördüklerimiz.....	40
3.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer' in Makaleleri	42
3.2.1...“Osmanlı İmparatorluğunda İnsan Hakları”.....	42
3.2.2..“Yalta' da Türkiye”	43
3.2.3... “Türk Diplomasisi”.....	45
3.2.4...“Cyprus, Past and Present”.....	48
3.2.5...“II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”.....	51
3.2.6...“Cumhuriyet Döneminde Türkiye' nin Dış Politikası”	55
3.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer' in Ders Notları.....	58
3.3.1.. Siyasal Tarih.....	58
3.3.2...Milletlerarası Münasebetler.....	61
3.4. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer' in Konferans ve Radyo Konuşmaları	63
3.4.1. Konferans Konuşması: Turkey and Her Neighbours	63
3.4.2.Radyo Konuşmaları ve Açıklamaları.....	64
3.4.2.1. ABD Ziyareti Sırasındaki Radyo Konuşması.....	65
3.4.2.2. Hindistan Ziyareti Sırasındaki Konuşmaları	66

4. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN FİKİRLERİNİN SINIFLANDIRILARAK TANITILMASI	67
4.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Uluslararası İlişkiler Bağlamındaki Düşüncelerine Yön Veren Genel Düşünce Kalıpları	67
4.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer' in Uluslararası İlişkiler Bağlamında Dünya Siyasetine İlişkin Düşünceleri	69
4.2.1. Kıbrıs'a İlişkin Düşünceleri	69
4.2.2. Avrupa'ya İlişkin Düşünceleri.....	71
4.2.3. Ortadoğu' ya İlişkin Düşünceleri.....	73
4.2.4. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne İlişkin Düşünceleri.....	76
4.2.5. Asya' ya İlişkin Düşünceleri.....	77
4.2.6. Amerika' ya İlişkin Düşünceleri.....	80
4.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer' in Uluslararası İlişkiler Bağlamında Türkiye' ye Yönelik Düşünceleri.....	83
5. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN UYGULAMALARININ SINIFLANDIRILARAK TANITILMASI	87
5.1. Gazeteciliğinin Tanıtılması.....	87
5.2. Bilim İnsanlığı.....	91
5.3. Siyasetçiliği ve Kamu Yöneticiliği	94
5.3.1... Siyasetçiliği.....	94
5.3.2. Kamu Yöneticiliği.....	95
5.4. Dernekçiliği.....	97

ÜÇÜNCÜ KESİM:

PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN DEĞERİNİN ORTAYA KONMASI

6.1. Gazeteciliğinin İncelenmesi.....	98
6.1.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Genel Anlamda Gazeteci Kimliğinin İncelenmesi	98

6.1.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Gazetecilik Uygulamalarının İncelenmesi	104
6.1.2.1. M. Kemal ATATÜRK' ün Ölümü	105
6.1.2.2. 1946 İlk Çok Partili Seçimleri	108
6.1.2.3. I.Kıbrıs Harekatı	109
6.1.2.4. II.Kıbrıs Harekatı	112
6.1.2.5. Kıbrıs Federe Türk Devletinin Kurulması	114
6.1.2.6. 12 Eylül 1980.....	116
6.1.2.7. Küba Bunalımı.....	117
6.2. Bilim İnsanlığının İncelenmesi	119
6.3. Siyasetçiliği ve Kamu Yöneticiliğinin İncelenmesi	122
6.4. Dernekçiliğinin İncelenmesi	124

7. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN UZMANLIK ALANLARI BAKIMINDAN İNCELENMESİ..... 128

7.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Siyasi Tarih Alanı Bakımından İncelenmesi	128
7.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Devletler Hukuku Alanı Bakımından İncelenmesi	130
7.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Dış Politika Alanı Bakımından İncelenmesi	132

8. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN GÜNÜMÜZ İÇİN ÖNEMİ: YAPITLARINDAN, FİKİRLERİNDEN VE UYGULAMALARINDAN GÜNÜMÜZDE (DAHA İYİ) NASIL YARARLANILABİLİR? .....

8.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Günümüz İçin Önemi.....	134
8.1.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Fikirleri Bakımından Günümüz İçin Öneminin Ortaya Konması	134
8.1.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Yapıtları Bakımından Günümüz İçin Öneminin Ortaya Konması	136

8.1.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER' in Uygulamaları Bakımından Günümüz İçin Öneminin Ortaya Konması.....	137
8.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Yapıtlarından, Fikirlerinden ve Uygulamalarından Günümüzde (Daha İyi) Nasıl Yararlanılabilir?	138

9. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN GELECEK İÇİN ÖNEMİ: YAPITLARINDAN, FİKİRLERİNDEN VE UYGULAMALARINDAN GELECEKTE (DAHA İYİ) NASIL YARARLANILACAKTIR?.....	140
---	------------

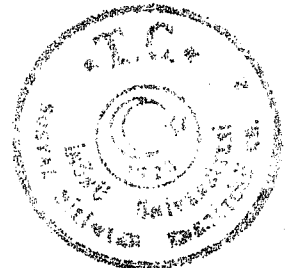
DÖRDÜNCÜ KESİM:

GENEL DEĞERLENDİRME

10. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ.....	142
10.1. Bulgular.....	142
10.2. Öneriler	143
10.3. Genel Sonuç	146

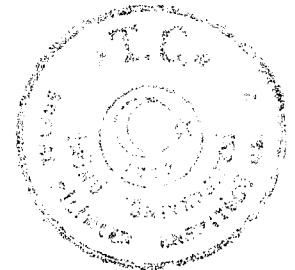
EKLER	149
EK.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Özgeçmişi.....	149
EK.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Kronolojik Bütün Yapıtlarının Dizelgesi.....	152
EK.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Sınıflandırılmış Bütün Yapıtlarının Dizelgesi	153
EK.4. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Açıklamalı Yapıtlar Kaynakçası.....	154
Ek.5. Ahmet Şükrü ESMER' in Belirlenmiş Yurtdışı Gezileri.....	157
Ek.6. Ahmet Şükrü ESMER' in Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü Olarak Atanmasına İlişkin Kararname.....	159
Ek.7. Ahmet Şükrü ESMER' in Ankara Üniversitesi'ne Profesör Olarak Atanmasına İlişkin Kararname.....	160

Ek.8. Ahmet Şükrü ESMER' in Basın Yayın ve Turizm Genel Müdür İken Hakkındaki İhbarların Asılsız Olduğuna İlişkin Belge	161
Ek.9. Fotoğraflarla Ahmet Şükrü ESMER.....	163
Ek.9.1. Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü İken Ahmet Şükrü ESMER	163
Ek.9.2. Ahmet Şükrü ESMER ve Arkadaşları Elazığ İstiklal Mahkemesi Önünde.....	164
Ek.9.3. İstiklal Mahkemesinde Yargılanan Gazeteciler Toplu Halde Mahkeme Salonunda.....	165
Ek.9.4. ESMER ve Arkadaşlarının Amerika Gezisinde Türk Büyükelçisi Münir Ergün'ü Ziyareti.....	166
Ek.9.5. ESMER, YALMAN, FENİK, ULUNAY VE NADİ' den Oluşan Gazeteci Heyetinin Resmi Davetli Olarak Katıldıkları Hindistan Gezisi Fotoğrafları.....	168
KAYNAKÇA	171

ÇİZELGELER DİZELGESİ

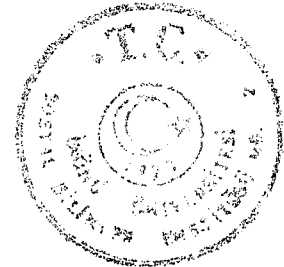
- Çizelge.1:** Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in 1940-1982 Yılları Arasında
Gazete Yazılarının Konularına Göre Dağılımı 100
- Çizelge.2:** Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in 1940-1982 Yılları Arasında
Gazete Yazılarının, Avrupa Devletlerine Göre Dağılımı 101
- Çizelge.3:** Çizelge.2: Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in 1940-1982 Yılları
Arasında Gazete Yazılarında, ABD ile İlgili Yorumladığı Konuların
Oransal Dağılımı 102
- Çizelge.4:** Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in 1940-1982 Yılları Arasında
Gazete Yazılarında, Türkiye ile İlgili Yorumladığı Konuların Oransal
Dağılımı 103
- Çizelge.5:** Bulgular ve Öneriler Çizelgesi 145

KISALTMALAR DİZELGESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGC	: Anadolu Gazeteciler Cemiyeti
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Central Treaty Organization Merkezi Andlaşma Örgütü
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency ABD Merkezi Haber alma Teşkilatı
Dev. Arşv. G.M.:	Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
DP	: Demokrat Parti
EOKA	: Etniki Organosi Kipraku Agonos Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Birliği
S.B.F.	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
KFTD	: Kıbrıs Federe Türk Devleti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization Kuzey Atlantik Andlaşma Örgütü
SEATO	: South East Asian Treaty Organization Güney Asya Andlaşma Örgütü
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu

**PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER'İN YAŞAMI, YAPITLARI,
FİKİRLERİ, UYGULAMALARI VE TÜRK TOPLUMSAL
YAŞAMINA KATKILARI:
KAMU YÖNETİMİ AÇISINDAN BİR ARAŞTIRMA**

İŞİL ARPACI

**BİRİNCİ KESİM:
ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR**

Araştırmanın Birinci Kesimi, Araştırmaya ilişkin temel nitelikleri özetleyen; Araştırmanın Konusu ve Önemi, Denenceleri ve Amacı, Yöntemi, Bilgi İşleme ve Derleme Araçları, Kavram Tanımları ile Araştırmanın Sunuş Sırasından oluşturulmuştur.

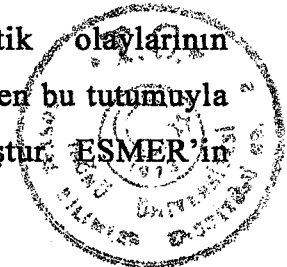
**1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMACI VE
YÖNTEMİ**

Araştırmanın bu bölümü, altı alt bölüme ayrılmıştır.

1. 1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu Araştırmanın konusu, Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Yaşamı Yapıtları, Fikirleri, Uygulamaları Ve Türk Toplumsal Yaşamına Katkılarının Kamu Yönetimi açısından incelenmesidir.

Ahmet Şükrü ESMER, Türkiye'nin ilk siyasi tarihçilerinden olması yanında bilimadamı kimliğini, döneminin dış politik olaylarının yorumlanmasında başarıyla kullanmıştır. Teoriyi pratiğe döken bu tutumuyla ESMER, döneminden günümüze önemli bir kalem olmuştur.

düşünsel kimliğiyle birlikte, milletvekilliği ve Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü görevlerinde bulunmuş olması, karar verici olarak kamu yönetimini etkilemesine neden olmuştur. Ayrıca ESMER'in gazetecilik konusundaki başarısı ve bunun kazanımı olarak; Türkiye'de M. Kemal ATATÜRK, İsmet İNÖNÜ ve dünya siyasetini etkileyen A. HİTLER, ROOSVELT gibi pek çok önemli devlet adamıyla yaptığı kişisel görüşmeler, I. ve II. Lozan Görüşmelerine gazeteci olarak katılmış olması ESMER'in çok yönlü kişiliğini ve uğraş verdiği her bir alanda ulaştığı başarıyı ortaya koymaktadır.

ESMER'in bilim insanlığı ve bu kimliğinin yardımıyla gazetecilik alanında ulaştığı başarıların zamana yenik düşmemesi ve ESMER'in zaten varolan bilimsel ve düşünsel öneminin, gelecek zamanlara aktarılması bu Araştırmanın "bilimsel vefa" borcunun yerine getirilmesi bağlamında önemini de ortaya koymaktadır.

1.2. Araştırmanın Denenceleri ve Amacı

Araştırmanın üzerine inşa edildiği denenceleri şunlardır;

Denence 1: Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, Türkiye'de siyasi tarih alanında öncü bir bilim insanı mıdır?

Denence 2: Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER yapıtları ve düşünceleriyle, hem öğrencileri hem de günümüzün düşün insanlarını etkilemeyi başarmış mıdır?

Yukarıda belirtilen denenceler doğrultusunda çalışma; ESMER'in farklı uygulamaları çerçevesinde, Türkiye'nin ilk dönem dış politikası ve uluslararası ortamdaki yerini ortaya koyarak günümüzle arasında bir köprü kurmak, ESMER'i çeşitli yönleriyle tanıtmak ve ESMER'in önemini ortaya koyarak bunlarla ilgili açılımlar sağlamayı amaçlamaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu Araştırmada yöntem olarak; tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu bağlamda, ESMER'in gerek yaşamı, gerekse uygulamalarına ilişkin bilgi ve belgeler, çeşitli kurum kayıt ve yayınlarından, kişisel hatıralardan yararlanılarak derlenmiş, ulaşılan sonuçlar; betimsel yöntem temel alınarak neden-sonuç ilişkileri içinde irdelenmiştir.

1.4. Araştırmanın Bilgi İşleme ve Derleme Araçları

Araştırmanın bilgi derleme araçları olarak; belgesel kaynak derlemesi ve görüşme kullanılmıştır. Görüşmeler, yüz yüze, telefonla ve elektronik ortamda gerçekleştirilmiştir.

Bilgi işleme aracı ise; niteliksel çözümlerdir.

1.5. Kavram Tanımları

Araştırmada yer alan çeşitli kavram ve tanımları aşağıda sunulmuştur.

Dış Politika: Uluslararası siyasal sorunlara, bir devletin veya genel olarak devletlerin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakarak bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumunu belirleyen inceleme alanıdır (Arı, 1999,12).

ENOSİS: Sözcük anlamıyla ilhaktır. Dar anlamıyla Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını, geniş anlamıyla da uzun vadede Megola İdea sınırları içindeki yerlerin elde edilmesini içerir (Çivi, 2004).

Güç Dengesi: Uluslararası sistemi oluşturan ögelerin, güçleri arasında göreceli bir eşitliğin var olduğunun kabulüyle; herhangi bir gücün güç dengesini kendi lehine çevirmesine karşı diğer devlet veya devletlerin harekete geçebilecekleri yapıdır (Arı, 1999,211).

İstiklal Mahkemeleri: Doğuda Şeyh Sait isyanı nedeniyle Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesine bir ekleme yapılarak, Hükümete 4 Mart 1925'te kabul edilen Tahrir-i Sükun Kanunu ile irticaya, isyana, ülkenin toplumsal düzenini, huzurunu, iç güvenliğini bozmaya yönelik her türlü

kuruluşu, girişimi ve yayını cumhurbaşkanının onayıyla yasaklama yetkisi verilmiş, biri Ankara'da, diğeri isyan bölgesinde etkinlik gösterecek olan Ankara ve Doğu (Şark) İstiklal Mahkemesi kurulmuştur (Yalçın, 2002, 52).

Kapitülasyon: Kelime anlamı Latince "Kapitula" yani madde sözcüğünden gelmektedir. Kapitülasyon, savaş zamanında bir şehrin, bir ordunun düşmana teslim olması anlamına geldiği gibi yabancı bir devlet tebaasının bir memlekette imtiyazlara sahip olmasına da kapitülasyon denir. Bu imtiyazlar zamana ve yere göre değişmekle birlikte, genelde yabancıların o memleket yasalarına tabi olmamasıdır (Esmer, 1944, 21).

Kendi Kaderini Tayin (self-determination) Hakkı: Her ulusun, kendi seçeceği yönetim biçimine ve egemenliğe sahip olma hakkıdır (Gönlübol,1993,348).

Masonluk: Adını, "duvarcı" anlamına gelen İngilizce mason sözcüğünden alan ve İngiltere'de eski bir duvarcı loncasından kaynaklandığı sanılan mason derneği zamanla gelişerek tüm dünyaya yayılmış gizli bir örgüttür. Mason derneklerinin tüzüklerinde ve yayınlarında; derneğin amaçlarının iyi ahlaklı ve erdemli insanlar arasında kardeşliği güçlendirmek, insanlığın özgürlük içinde düşünsel ve toplumsal gelişmesini sağlamak ve gerçeğin araştırılmasını yüreklendirmek olduğu, masonların insan sevgisi, hoşgörü, erdem, eşitlik, doğruluk gibi ilkeleri benimsediği belirtilir (Temel Britannica, 1992, 92).

Revizyonizm: Varolan yapıda değişiklik isteyen politikadır (Gönlübol,1993,352).

Siyasi Tarih: Devletlerden, devletlerin ortaya çıkışından, değişme, gelişme, yıkılışlarından ve devletler arasındaki siyasal ve bir dereceye kadar ekonomik ilişkilerinden söz eden disiplindir. Bu tanımdan esinlenerek buna uluslararası ilişkiler tarihi de denilebilmektedir. Genel olarak bakıldığında "siyasi tarih" terimi iki kavramı içermektedir. Bunlar:

-Devletlerin kuruluşlarını, geçirdikleri gelişmelerini, devlet içindeki bireylerin ya da grupların çatışmalarını ve devletlerin dünya tarihi içindeki yer ve önemini inceleyen siyasi tarih;

-Uluslararası ilişkilerin temel birimlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin tarihini inceleyen siyasi tarihtir (Dışişleri Bakanlığı, 2005).

Statüko (status quo) Politikası: Tarihin belli bir anındaki güç dağılımının korunması ve sürdürülmesidir (Arı, 1999,221).

Ulusçuluk: Gerçekte veya ülküde belli bir alan üzerinde merkezi bir hükümetin kurulmasını isteme ve bunu gerçekleştirmeye çalışmaktır (Gönlübol,1993,334).

Ültime: Bir devletin bir diğer devletten, belli bir süre içinde öngörülen koşulların veya isteklerin yerine getirilmesini istemesi ve yerine getirilmediği takdirde savaşa başvurabileceğini ifade etmesidir (Arı, 1999,285).

Yalnızlık Politikası: Dünya sistemi ile ilgili sorunlara en az düzeyde karışılması, diğer siyasi birim ve kurumlarla en aşağı düzeyde diplomatik hatta ticari ilişkilerde bulunulması, diğer devletlere karşı askeri girişimlerden kaçınılması ve ülkesinde hiçbir devlete özel askeri olanakların tanınmamasıdır (Gönlübol,1993,69).

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırmanın Birinci Kesimi, Araştırma Hakkında Açıklamaları kapsayan, Araştırmanın Konusu ve Önemi, Denenceleri ve Amacı, Yöntemi, Bilgi İşleme ve Derleme Araçları, Kavram Tanımları ile Araştırmanın Sunuş Sırasından oluşmaktadır.

ESMER'i, Yaşamöyküsü yanında Yapıtları, Fikirleri ve Uygulamaları ile sınıflandırarak tanıtmaya yönelik İkinci Kesim, dört bölüm içermektedir.

Üçüncü Kesimde, ESMEER'in Değerinin Ortaya Konmasına yönelik olarak; Uygulamaları ve Uzmanlık Alanları incelenmiş, Günümüz ve Gelecek İçin Öneminin ortaya konması bağlamında Bugün İçin Ve Geleceğe İçin Fikir Ve Uygulamalarından Daha İyi Nasıl Yararlanılabileceği irdelenmiştir.

Dördüncü ve son Kesim, Araştırmaya ilişkin Bulgular, Öneriler ve Sonuçtan oluşan Genel Değerlendirmeyi kapsamaktadır

İKİNCİ KESİM:

AHMET ŞÜKRÜ ESMER'İN TANITILMASI

Bu Kesimde, Ahmet Şükrü ESMER'in Yaşamöyküsü ile Yapıtları, Fikir ve Uygulamaları sınıflandırılarak tanıtılmıştır.

2. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER'İN YAŞAMÖYKÜSÜ

Bu bölümde ESMER'in yaşamöyküsü; çocukluğu ve gençliği, olgunluk ve yaşlılık dönemi olarak üç kısımda ele alınmıştır.

2.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Çocukluğu ve Gençliği

Ahmet Şükrü ESMER, 1893 yılında, Kıbrıs'ın Lefkoşe şehrinde doğmuştur. Babası, Lefkoşeli tüccar Şükrü Efendi'nin oğlu Mehmet Arif'tir. İlk öğrenimini Lefkoşe İlk Mektebi'nde, orta ve lise öğrenimini de Lefkoşe İngiliz High School'u ile Kıbrıs Lisesi'nde tamamlamıştır (Çankaya, 1969, 1129). Bu dönemlerde babası *Sünühat* adlı bir haftalık gazete çıkardığından, Ahmet Şükrü ilk gazetecilik zevkini oradan almıştır (Ahmet Şükrü ESMER'e Armağan, 1981,9). ESMER'in çocukluk yılları Osmanlı'nın da yıkılışını hazırlayan siyasi gelişmelere tanıklık etmiştir

Ahmet Şükrü ESMER, liseyi bitirdikten sonra (muhtemelen 1911'de) İstanbul'a gelmiştir (Çankaya,1969,1112). ESMER'in İstanbul'a geliş tarihi, eş zamanlı olarak Osmanlı'nın İtalya'ya karşı verdiği Trablusgarp Savaşı'na rastlamaktadır. Dönemin şartları içinde değerlendirildiğinde; ESMER'in İstanbul'a gelişi üzerinde, Ege'de ki İtalyan tehdidinin etkisi olduğu düşünülebilir.

ESMER, Amerika'ya öğrenci yollamak için Hükümetin açtığı yarışma sınavını kazanarak, New-York Columbia Üniversitesi'ne gönderilmiştir (Çankaya, 1969, 1112). ESMER bu anlamda, Columbia Üniversitesi'nde Devlet hesabına okuyan ilk Türk olmuştur (Aydın Tarihi, Aralık 1954). Bilal ŞİMŞİR'in aktardığına göre (10 Mart 2005); ESMER'in öğrenci yollamak için açılan sınavı

kazanmasını sağlamış olan ana neden, Kıbrıs'ta doğmuş olması ve orta ve lise eğitimini İngiliz Okulunda almış olması ve buna bağlı olarak İngilizce'ye olan hakimiyetidir. Zira; o dönemde Türkiye'de hakim yabancı dilin Fransızca olması nedeniyle; İngilizce bilenlerin sayısı oldukça azdır.

ESMER'in, birlikte Amerika'ya gönderildiği öğrenciler arasında Ahmet Emin YALMAN'ın da bulunması, ikisi arasında başlayacak kader yoldaşlığının da temellerini atmıştır. Birlikte İstiklal Mahkemesinde yargılanmaya varacak bu sürece ilişkin YALMAN' ın bir anısı şöyledir:

“Bir gün Mahkeme'nin [Şark İstiklal Mahkemesi] huzuruna çıktığım zaman Ali Saib Bey şöyle dedi:

“Ahmed Emin Bey, ayağa kalkınız ve şu sualime cevap veriniz: Siz Dürzü müsünüz?

“Ne demek istediğinizi anımadım,” diye cevap verdim.

Bunun üzerine; Ali Saib Bey ilginç sorusunu açıklamaya başlar:

“Ahmed Şükrü [Esmer] Bey'in mahkemece el konulan evraki arasında Lozan'da vazife gördüğü sırada kendisine İstanbul'dan yazdığınız bir mektup bulundu. Bu mektup 'Ey Dürzi-i-dana!' hitabıyla başlıyor. Dürzi-i-dana Dürzülerin başı demektir. Bundan anlaşıldığına göre sizin “Dürzü” adlı bir cemiyetiniz olacak, bunun da başkanı Ahmed Şükrü Bey'dir. Bu gizli cemiyetin ne maksatla kurulduğunu ve ne gibi işler çevirdiğini bize anlatır mısınız?”

Soru karşısında YALMAN' ın tavrı şöyledir:

“Meseleyi anlamıştım. Korkunç Mahkemenin huzurunda bir kakhaha atmamak içim kendimi güç tuttum. Ona şu cevabı verdim:

İşin içinde Amerika'daki talebelik zamanımıza ait bir şakadan başka bir şey yoktur. 1911 yılının başlarında New York' daki Columbia Üniversitesi'nin daveti üzerine Maarif Nezareti tarafından oraya beş kişilik bir öğrenci grubu olarak yollandık. Aramızda benimle Ahmet Şükrü'den başka, maden yüksek mühendisliği okuyan Cevat Eyüp ve elektrik yüksek mühendisi olarak yetişen Abdullah Hamdi, bir de Merzifon Amerikan Koleji'nden ve İstanbul Hukuk Fakültesi'nden çıkan Niğdeli Nikola Aginidis vardı. Aginidis o zamanki unsurların birleşmesi modasına uyarak aramıza katılmıştı.

Aginidis'in diline bir 'Dürzü' kelimesi dolanmıştı. Her lafına bunu karıştırırdı. Bu, bize de sirayet etti. Alay olsun diye birbirimize dürzü diye bahsediyorduk. “Dürzü tramvay”, “dürzü kitap” filan diyorduk. İşte bu alay itiyadının tesiriyle Ahmet Şükrü'ye olan mektubumda [Dürzi-i Dana] sözünü kullandım. İşin içinde masum bir öğrenci şakasından başka bir şey yoktur.”

YALMAN, verdiği yanıt karşısında, Ali Saib Bey' in tutumunu şöyle aktarmayı sürdürür;

“Ali Saib, gizli cemiyet isnadının arkasını getiremeyeceğini anladı. İşi başka bir taraftan mugalataya (yanıltmacaya) vurarak kükredi:

Dürzü kelimesi bütün Anadolu’da bir ahlaki düşkünlüğün ifadesi diye kabul edilir. Halbuki her gün millete ahlak hocalığı etmeye kalkışan buradaki iki sanık ve milletin parasiyle Amerika’da tahsil gören üç arkadaşları, birbirlerine “Dürzü” diye hitap suretiyle bu düşkünlüğü kabullenmişlerdir. Bunu da mahkemenin huzurunda itiraf ediyorlar. Bu noktanın ehemmiyetle kaydını ve halka ilanını isterim (Yalman, 1997, 1019).”

Columbia Üniversitesi’nde lisans eğitimini hukuk üzerine tamamlayan ESMER, aynı alanda yüksek lisans eğitimini de tamamlamış, devletler hukuku ve siyasi tarih alanlarında doktora yapmıştır (Çankaya, 1969, 1112). ESMER daha sonraları; sürekli öğütleyeceği üç altın kuralı da Amerika’daki eğitiminin ilk yıllarında öğrenmiştir. Fehmi YAVUZ’un (Yavuz, 1981, 15), ESMER’e Armağan Kitapta yer alan bir anısında aktardığına göre;

“Dünyaca tanınmış bir Profesör, ilk dersinde, “şu üç ilkeye uyarsanız başarıya ulaşırsınız” demiş:

- Konuyu seçmek ve sınırlandırmak
- Yazmağa başlamak
- Yazıyı bitirip son noktayı koymak.

Dersten sonra, Türkiye’den gelen öğrenciler, şaşkınlık içinde, kendi aralarında :

- Biz Türkiye’den koşa koşa bunları dinlemeye, öğrenmeye mi geldik...gibi laflarla ünlü Profesörü küçümsemişler ve eleştirmişler.”

ESMER yıllar sonra bir akşam yemeğinde YAVUZ’ a şunları söyler:

“Adamın ne kadar haklı olduğunu yılların deneyimi bana gösterdi. Bugün ben de bu üç ilkeyi öğütlerim.”

ESMER, bu arada aynı üniversitede Gazetecilik Okuluna da bir süre devam etmiştir. Osmanlı bu dönemde I. Dünya Savaşı içinde olduğundan memlekete dönmeyen ESMER, Amerika’da Türk Dili ile yayımlanan ilk gazete olan “Sadây-ı Vatan” (Vatan Sesi) gazetesini, New-York’da çıkarmıştır (Çankaya , 1969, 1112).

Mondros Mütarekesinden sonra İstanbul’a dönen ESMER, 1921’de İstanbul Hükümeti Maârif Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından Galatasaray Sultânisi İngilizce öğretmenliğine atanmıştır. Aynı zamanda Vakit Gazetesi Yazı Kurulu’na girmiştir (Çankaya, 1969, 1112). Çankaya’nın söz

ettiği Mütareke, yüksek olasılıkla 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesidir. Öte yandan ESMER'e Armağan Kitapta yer alan özgeçmişinde; ESMER'in İstanbul'a dönüş tarihi 1921 olarak belirtilmektedir. ESMER'in ifade edilen Mütarekeden ya da 1921'den daha da önce İstanbul'a geldiğine ilişkin bir veri; YALMAN'ın Vatan Gazetesine ilişkin anılarında saklıdır. Bu aynı zamanda ESMER'in İstanbul'a döndükten sonra çalıştığı Vakit Gazetesinden de ayrılması ile ilgilidir. YALMAN'ın ifade ettiğine göre (Yalman, 1997, 834-835); 1917'de Mehmet Asım ve YALMAN'ın ortak kurdukları Vakit Gazetesi'nin işlerine Mehmet Asım'ın kardeşi Hakkı Tarık Bey'in çok fazla karışması nedeniyle YALMAN rahatsızlık duyarken, Gazetenin yazı işleri müdürü Enis TAHSİN ve siyasi yazarı Ahmet Şükrü ESMER, ortaklar arasına alınmadıkları takdirde yeni bir gazete çıkarma hazırlığı içine girmişlerdir. 1917'de Mehmet Asım Bey'in, YALMAN'ın hisselerini satın almasıyla, Yalman'ın babası Osman Tefik Bey, kardeşi Mehmet Rıfat Bey, Enis TAHSİN, Ahmet Emin YALMAN ve Ahmet Şükrü ESMER'in ortak olarak çıkaracakları "Vatan Gazetesi için bir komandit şirket kurulmuş ve "Vatan" adlı Gazetenin imtiyaz hakları satın alınmıştır.

Diğer taraftan, Vatan Gazetesinin ilk sayısının 26 Mart 1923'de çıkmış olması (Yalman, 1997, 836), Gazetenin telif haklarının satın alındığı 1917 ile 1923 yılları arasında, altı yıllık bir boşluk yaratmaktadır. Ancak; ESMER'in 1922 yılındaki Mudanya Mütarekelerine gazeteci sıfatıyla katılmış olması, ESMER'in bu yıllar içinde Vakit Gazetesinde çalışmış olduğuna ilişkin bir çıkarım yaratmaktadır. İfade edilen durumun belgelerle kanıtı, henüz o dönemde Latin Alfabesine geçilmediğinden en azından gazete yazıları bağlamında mümkün olamamıştır.

2.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Olgunluk Dönemi

ESMER'in yaşamında, 1922'den başlayarak akademisyenlikten emekli olduğu 1971 yılına kadar geçen 49 yıllık sürecin "olgunluk dönemi" olarak nitelendirilmesinde; gerek fizyolojik açıdan gelmiş bulunduğu yaş gerekse temellerini attığı gazetecilik ve eğitimcilik kariyerinde zirveye ulaşması ana

etken olmuştur. ESMER'in olgunluk dönemi; İstanbul ve Ankara Yılları olmak üzere iki alt başlık içine irdelenmiştir.

2.1.1. İstanbul Yılları

Ulusal Mücadelede büyük zaferin kazanılmasının ardından İstanbul'da bulunan ESMER, gazeteci olarak önce Mudanya Konferansına katılmıştır (Çankaya, 1969, 1112). Mudanya Konferansının başladığı 3 Ekim 1922 tarihinde İstanbul'da bulunan ESMER, İstanbul'dan Mudanya'ya, Chicago Tribune Gazetesi muhabiri John CLAYTON ile bir sandalla geçerek yol arkadaşlığı yapmıştır (Yalman, 1969, 806).

Mudanya Konferansına katılmasından altı ay sonra, ESMER'in de ortakları arasında olduğu "Vatan Gazetesi", 26 Mart 1923'de ilk baskısını yapmıştır. ESMER'in yaşam felsefesini de özetleyen ilk Vatan'da;

"Biz daima doğruya doğru, eğriye eğri diyeceğiz. Ne bir menfaat düşüncesi ne de korku gibi bir sebep, bizi doğru saydığımız kanaatlerden fedakarlık etmeye sürüklemeyecektir. "Vatan" memleketlerini ve gazetecilik mesleğini çok sevenlerin kurduğu bir gazetedir, bir ticaret kuruluşu değildir. Makale ve haber sütunlarımız daima temiz kalacaktır. Bu sütunlara ücretle veya herhangi bir nevi tesir ve baskı ile hiç yazı girmeyecektir. Ücretli ilan sütunları ile diğer sütunlar arasında hiçbir ilişki bulunmayacaktır (Yalman, 1997, 836)." düsturu yer almıştır.

ESMER, Vatan Gazetesinin yayın hayatına başlamasının ardından; 24 Temmuz 1923'de Lozan Andlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanan ve 20 Kasım 1923 tarihinde başlamış olan Lozan Barış Görüşmeleri'ne Vatan Gazetesi adına katılmıştır.

Refik DURBAŞ'ın 25 Temmuz 2004 tarihli Sabah Gazetesi'nde "Gazetecilerin Lozan Macerası" başlıklı yazısı ESMER'in hem inatçı hem hırslı hem de işine bağlı kişiliğini ortaya koyması açısından hayli ilginçtir. DURBAŞ'ın aktardığına göre;

"Velid Ebuziyya, hattatlığa da merakından gazetesi "Tevhidi Efkar"da her haberin fotoğrafla çıkmasına özen gösterir, fakat bu çabası pek ciddiye alınmazdı. Lozan'da oturumları yöneten İngiliz Diplomat Lord Gurzon, yeni Türkiye'nin Avrupa'ya dize getirişini kapalı kapılar ardında, törensiz bir biçimde olmasını istemektedir. Bu

yüzden de imza töreninde fotoğraf çekilmesini taraflara danışmadan yasaklama eğilimindedir. İsmet İnönü'nün liderliğini yaptığı Türk Delegasyonu ise bu konuda bir sorun çıkarmak niyetinde değildir. Velid Bey, Lord Gurzon' un amacını anlayarak durumu İnönü'ye anlatır. Bunun üzerine İsmet Paşa, restini çeker: "Eğer törende fotoğraf çekilmezse anlaşmayı imzalamaya gelmeyecektir." Lord Gurzon ise tarihi anı fotoğraflarla belgeletmemekte kararlıdır. Fakat Türk Gazetecilerinin fotoğraf makineleri olmadığını da bilmektedir. Buna güvenerek kurnazca bir manevrayla yalnızca Türk gazetecilerinin fotoğraf çekmelerine izin verilebileceğini bildirir. Lozan'da karagah kuran gazeteciler arasında Ahmet Cevdet , Ahmet Şükrü Esmer (Vatan), Ali Naci Karacan (Akşam), Reşid Saffet Atabinen, Mecdi Sadrettin Sayman (Hakimiye-i Milliye), Ahmed İhsan Tokgöz, Suphi Nuri İleri, Kerami Kurtbay, Hidayet Reel, Kemal Salih Sel (Cumhuriyet), Asım Us (Vakit), Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin) bulunmaktadır. Bütün bu gazeteciler turist misali boynunda fotoğraf makinesiyle dolaşan Velid Ebuziyya' ya kimi gün imrenerek bakmakta, kimi gün dalga geçmektedirler. Lord Gurzon ise Velid Ebuziyya'nın fotoğraf makinesini çocuk oyuncuğu sanmaktadır. Çünkü flaşı dahi yoktur. Buna rağmen Velid Ebuziyya, törenin fotoğraflarını çekmiş, bir fotoğrafhanede karta bastırdıktan sonra "Semplon Ekspresi" ile gazetesine postalamıştır. "Tevhid-i Efkar"ın rakipleri pek üzgün görünmektedir. Ancak üç dört gün sonra İstanbul gazeteleri Lozan'a geldiğinde bu kez Velid Ebuziyya üzüntüye boğularak beyninde vurulmuşa dönecektir. Çünkü bütün İstanbul gazetelerinde kendi çektiği fotoğraflar yer almaktadır. İşin aslı o zaman meydana çıkar. İmza günü Ali Naci KARACAN ile Ahmet Şükrü ESMER, Velid Beyi casus misali izlemişler ve fotoğrafları bastırdığı laboratuvarı öğrenmişlerdir. Sonrasında da Velid Bey'in arkasında dükkana girip kartpostal parasına fotoğraflardan kopya alarak kendi gazetelerine göndermişlerdir".

ESMER, Lozan'da Vatan Gazetesi'nin siyasi yazarı olarak başarılı ve etkili bir biçimde çalışmış, Lozan Barış Andlaşması'nın tam metnini imza gününden önce Gazeteye yetiştirmiştir. Ahmet Şükrü ESMER'in imza töreni hakkında Gazeteye gönderdiği yazı şöyledir:

"İmza dakikasında VENİZELOS son derece yeis [karamsarlık] içindeydi. Gözlerini bir noktaya dikmiş, kendi kendini yiyordu. Napoleon "Neden Moskova'yı alıp Kremlin Sarayı'na girdiğim zaman ölmedim ve bütün bu acı günleri gördüm..." demişti. Ben eminim ki; Venizelos da Sevres Muahede'sini devletlere ve Damat Ferid'e imza ettirdiği gün ölmediğinden azap duymuştur" (Yalman, 1997, 868).

2.1.2. İstiklal Mahkemesi'nde Yargılanması

ESMER'in gazetecilik kariyeri başarıyla devam ederken, Genç Cumhuriyet için parlak sayılamayacak günler 13 Şubat 1925'de Şeyh Sait İsyanı ile başlamıştır. Diğer taraftan; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ayaklanmacılar için odak durumuna gelmesi ve Partinin kapatılması ESMEER için yeni ve acı bir deneyime de kaynaklık etmiştir.

Şeyh Sait İsyanı ile başlayan karmaşa döneminin ardından, Doğu İstiklal Mahkemesi, 7 Haziran 1925'de hükümetin manevi gücünü kırarak ayaklanmayı kışkırttıkları ileri sürülen gazetecilerin tutuklanmasına karar vermiştir (Turan, 1995, 125).

Bu dönemi YALMAN anılarında şöyle yazmıştır (Yalman, 1997, 999-1003):

“Tanin, Tevhid-i Efkar ve Son Telgraf da kapandıktan sonra Vatan tek müstakil gazete olarak görev başında kalmıştı. Kapananlar hakkında ortaya sürülen suç isnadı, İstanbul gazetelerinin Hükümet'in manevi nüfuzunu yıpratarak, isyana imkan hazırlamalarıydı. Bizim istisnamızın sebebiyse Vatan'ın daima objektif bir yol tutması ve inkılap esaslarına her zaman sınımsız bağlı kalmasıydı.(...) Hükümet bir takım sebepler göstererek, Terakkiperver Parti'nin kapanmasına karar verince, Vatan'ın bunu haklı gösterir bir makale yazmasına lüzum gösterildi. Evvelce anlattığım gibi, bunu yapmak elimden gelmedi. Kaleme aldığım yazı taslaklarının hepsi Hükümet'in hareketini hoş görecekti değil, Rauf Bey'le Ali Fuat Cebesoy ve Dr. Adnan Bey gibi arkadaşlarını savunacak manalar taşıyordu. Gazetede arkadaşlarım ve ortaklarım Ahmed Şükrü Esmer ve Enis Tahsin Til bu tarzda bir yazıyla ters netice alınacağına karar verdiler ve hiçbir şey yazılmamasını daha doğru buldular. İşte bunun üzerine Ankara'da bizi destekleyenler bizden el çektiler, varlığımız tehlikeye düştü.(...) Sonradan haber aldığımız göre bize karşı hareket şu şekilde başlamış:

Gazeteleri kapanan arkadaşlardan Velid Ebuuziyya, Sadri Ethem, Fevzi Lütfi, Eşref Edip ve Adana' da çıkan Toksöz gazetesinin başyazarı Abdülkadir Kemali beyler “Hükümet'in manevi nüfuzunu kırarak isyana sebep olmak,” isnadiyle 11 Temmuz 1925'te tevkif edilmişler ve ilk önce Diyarbakır'a sonra da Elazığ'a sevk edilmişler. Bu gazetecilerden bir ikisi mahkeme üyelerine sızlanmışlar:

“Neden Ahmed Emin ve Ahmed Şükrü gazetelerinin başında ve serbest... Neden İsmail Müştak, Suphi Nuri ve diğerleri bizimle aynı nevi tenkitlerde buldukları halde istisna yollu muamele görüyorlar ve buraya çağırılmıyorlar?”

Mahkeme üyelerinden Ali Saib Bey'in bilhassa bana düşmanlığı varmış. Gazetenin 14 Mart 1924 tarihli sayısında çirkin bir resmi çıkmış; bunu benim kendisini küçük düşürmek için hesapla yaptırdığını sanarak arkamdan ateş püskürüyormuş."

YALMAN'ın ifade ettiklerinden, İstiklal Mahkemelerinde yargılanmalarında, ESMER'e yüklenebilecek hiçbir sorumluluğun olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu halde ESMER'in yargılanmasının nedeni; Vatan Gazetesi'nin ortağı olmaktan öteye gitmemektedir.

YALMAN tutuklanmalarından serbest bırakılmalarına kadar olan süreci ise şöyle aktarmaktadır;

"12 Ağustos Çarşamba günü öğleden sonra gazetenin müddetsiz surette Elazığ İstiklal Mahkemesi tarafından tatil edildiğine, Ahmed Şükrü ile ikimizin tutuklu olarak ilk trenle Elazığ'a gönderileceğimize dair matbaaya haber geldi ve derhal polis memurları karşımıza dikildi. Matbaadaki kağıtlar çuvallara doldurularak alındı. Eve gidip veda etmek ve eşya toplamak için ancak izin alabildik.(...) Her halde Ankara'dan verilen bir emirle bütün seyahatimiz esnasında bize karşı mahkum gibi değil, saygılı misafir gibi hareket edildi. Anadolu'da o sırada hüküm süren imkanlara göre Konya- Adana-Gaziantep-Urfa-Siverek-Diyarbakır-Ergani-Elazığ seyahatini hususi olarak yapsaydık, her tarafta bu kadar mükemmel vasıta, temiz yatak, güleryüz, uğradığımız yerlerde gezip dolaşmamız için iyi rehberler ve fırsatlar bulabileceğimiz şüpheliydi. Nitekim serbest bırakıldıktan sonra Ahmed Şükrü'yle beraber kendi kendimize dönüş seyahatini yaptığımız zaman çok sıkıntı çektik ve aradaki farkı gördük. Belli ki maksat bize memleketi bu vesileyle dolaştırmak ve yurttaki geriliği düşünmeden masa başında keyfi surette kalem oynattığımız kanaati vermektir (Yalman, 1997, 1003-1005)."

Yolculuk süresince ESMER ve YALMAN'ın nasıl bir ruh hali içinde olduklarının anlaşılmasında, YALMAN'ın şu anısı oldukça açıklayıcı olmaktadır (Yalman,1997,1006-1007):

"Abdullah Bey [Konya'dan hareket etmelerinin ardından kompartımanlarına gelen, o zamanlar Malatya'nın şimdi Adıyaman'ın Besni ilçesinden, Bektâşi Kültürü içinde yetişmiş çiftçilik yapan yolcu] , her nedense Ahmed Şükrü ile bana dostluk bağladı. Bizi bir kenara çekerek dedi ki:

"Ben dil bilmiyorum. Fıstıklarımı doğrudan doğruya Amerika'ya ihraç edecek yerde Suriye'deki Ermeniler'in vasıtasıyla yola çıkarıyorum ve bir hayli kâr imkanlarından yoksun kalıyorum. Siz ise mesleğinizden uzak düşmüş ve her ümit ve imkanı kaybetmiş

bulunuyorsunuz. Şu vefasız gazeteciliği unutunuz, benimle ortak olunuz, Amerika'da okuduğunuza ve İngilizce bildiğinize göre fıstığın doğrudan ihracı için yollar açalım, münasebetleri el birliğiyle idare eldim, kârı paylaşalım.” Abdullah Bey'e candan teşekkür ettik. Her şey ümitsiz görünürken istikbal hakkında hiç beklenmez bir şekilde bir dost eli uzanması, pek hoşumuza gitti. O kadar sevdiğimiz, uğruna bunca fedakarlık ettiğimiz gazeteciliği vefasız bulmakta yalnız biz ikimiz değil, kafilemizdeki bütün gazeteciler Abdullah Bey gibi düşünüyordu. Hatta Ankara'ya bir telgraf çekmek, gazeteciliği boşadığımızı bildirmek, hayatımızı bundan sonra başka sahalarda yürütmek fikri hepimizin birden içimizden geldi.(...) Bu düşüncenin uyanmasında Abdullah Bey'in iki zarif sualinin çok tesiri oldu. Elazığ'da bulunan arkadaşlara da imza ettirmek üzere derhal bir takım telgraf taslakları hazırladık. Sonradan telgraf Ankara'ya gitti, yalnız Velid Bey imza etmek istemedi. Telgrafımızın üzerine İsmet Paşa'dan bazılarına kurtulmamız dileğini ifade eden nazik cevap telgrafları geldi.”

ESMER, YALMAN ve Şark İstiklal Mahkemesinde yargılanmak üzere yola çıkan diğer gazeteciler, Diyarbakır'a ulaştıklarında; Diyarbakır eski milletvekili ve belediye başkanı Şeref Bey'den bir haber almışlardır; Şark İstiklal Mahkemesi Diyarbakır'daki işlerini bitirmiş Elazığ'a taşınmış, oradaki işlerini yoluna koyana dek gazetecilerin Elazığ'a gitmesine gerek görmemiştir. Birkaç gün Diyarbakır'da Şeref Bey'in evindeki misafirliğin ardından; Elazığ'a gitmek için yola çıkan gazeteciler, 21 Ağustos'ta Elazığ'a varmışlardır (Yalman,1997,1009). Mahkeme Başkanı Mahzar Lütfi KANSU'nun, gazetecilerin tutuklanmalarının onların mutlak suçlu olduğu anlamına gelmeyeceği, gerçek durumun yargılama sonucunda belli olacağını açıklaması, davanın ılımlı bir ortamda sürdürülmesini sağlamıştır. Yargılama 16 Ağustos 1925'te başlamıştır (Turan, 1995, 126). YALMAN ve TURAN'dan alınan kaynaklar arasında oluşan tarihlere ilişkin tutarsızlığın altında yatan nedenin; İstiklal Mahkemesi'nin, gazeteciler Elazığ'a varmadan önce duruşmayı başlatmış olduğu ya da kitapların basımı aşamasında oluşmuş bir baskı hatası olduğu düşünülmektedir.

YALMAN (Yalman, 1997, 1011-1023), Elazığ günlerini anılarında şöyle aktarmıştır:

“Elazığ İstiklal Mahkemesi huzurunda yargılanan Türk gazeteciler; çok garip bir çifte hayat yaşıyorlardı. Birincisi her gün takım takım

ölüm cezaları veren ve hükümlerini kimseye sormadan, kimseye hesap vermeden yürüten korkunç bir İhtilal Mahkemesi'nin huzurunda saatlerce titremek; kanun filan tanımayan Mahkeme'nin sorguları karşısında sıkıntılı dakikalar geçirmek, her sabah sehpalarda sallanan cesetlere bakarak kendilerini de böyle bir akibetin bekleyebileceğini hatırlamaktı. İkincisi de Elazığ eşrafından Çarsancaklı Ahmet Bey tarafından gazetecileri misafir etmek üzere gönül hoşluğuyla verilen, büyük bahçeli, güzel, serin konakta eğlenceli, canlı rahat bir sayfiye hayatı geçirmektir. (...) Bütün derdimiz hürriyete kavuşmak, evlerimize dönmektir, Ankara ile Mahkeme arasındaki muhaberenin bazen lehimize, bazen aleyhimize şekiller aldığı duyuşuyorduk. (...) Neticede Ankara'da Gazi Paşa ve İsmet Paşa itidal tarafına sahip çıktılar ve aleyhimizdeki cereyanı bastırdılar. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal imzasıyla Mahkeme'ye çekilen bir telgrafta;

"On gazetecinin imzasıyla kendisine çekilen bir telgraftın leffedildiği [eklendiğini], bunu dikte almanın insafa uygun olacağı" söyleniyordu."

M. Kemal'in mahkemeye çektiği telgrafa eklediği telgraf; Doğu İstiklal mahkemesinde yargılanan ve aralarında YALMAN ile ESMER'in de bulunduğu gazetecilerin, Cumhuriyet'e ve rejime bağlı olduklarını belirterek aflatlarını istedikleri telgraftır.

Bir ay süren duruşmalar sonunda; Ahmet Emin YALMAN, Ahmet Şükrü ESMER, Eşref EDİP ve F. Lütfi KARAOSMANOĞLU'nun yazılarının ayaklanmanın çıkmasında etkili olduğu görülmüştür. Fakat kendileri böyle bir kasıt gözetmediklerinden bilmeyerek yol açtıkları bu durumdan sorumlu sayılmamışlardır. Bununla birlikte, ileride yeni deliller bulunacak olursa, haklarında dava açılabilir. Beraat eden gazeteciler serbest bırakılmışlar ancak gazeteleri kapalı kalmıştır (Turan, 1995, 126).

2.2.3. Ankara Yılları

Gazeteciler İstanbul'a döndükten sonra; Ahmet Şükrü ESMER, Ahmet Emin YALMAN, Enis TAHSİN ve Kemal Salih SEL resimli bir haftalık dergi çıkarmaya başlamışlardır (Yalman,1997,1025). Bunun ardından; 1926 yılında ESMER, Milliyet Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır (Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 2005). Milliyet Gazetesinde önce Yazı İşleri Müdürü daha sonra da aynı gazetenin Genel Müdürü olarak görev yapan ESMER, Milliyet'te çalışırken

7 Nisan 1930'da, Mülkiye Mektebi Siyasi Tarih öğretim görevliliğine tayin edilerek tekrar öğretim mesleğine dönmüştür. Bu dersi aynı zamanda Harp Akademisinde ve Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde de vermiştir (Çankaya,1969,1112).

Ahmet Şükrü ESMER, 1936 Mayıs'ında, Balkan Gazeteciler Birliği'nin kurulması nedeniyle Bükreş'te toplanan konferansa Türk Basını adına katılmıştır (Balkan Gazeteciler..., 21.5.1936). ESMER, 27 Ekim 1936'da, Mülkiye'nin Ankara'ya naklinin ardından; Ankara'ya yerleşmiştir. Böylelikle ESMER'in ölümüne dek sürecek Ankara yılları da başlamıştır.

ESMER, Ankara Üniversitesi S.B.O.'da Siyasi Tarih Profesörü olarak öğretim üyeliğine devam ederken, diğer taraftan da Ulus Gazetesi'nde dış politika yazarlığı yapmaya başlamıştır. 1939'da yapılan Genel Seçimlerde dönemin tek partisi olan CHP'den Altıncı Dönem İstanbul Milletvekili olarak seçilmiştir (TBMM Albümü,1994,121). Milletvekilliği görevine devam ederken, öğretim görevliliği ve gazeteciliğe de devam etmiştir. 30 Ekim 1941'de diğer milletvekili profesörler gibi milletvekilliğini tercih ederek üniversiteden ayrılmıştır (Çankaya, 1969, 1112). 1943 yılında yapılan Genel Seçimlerde tekrar İstanbul Milletvekili olmuştur (TBMM Albümü, 1994, 121).

ESMER'in belirlenebilmiş özgeçmişlerinde evlilik tarihine rastlanamamıştır. Buna karşın TBMM Albümünde, ESMER'in milletvekili olduğu yıllarda evli olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Dolayısıyla; ESMER'in ilk kez milletvekili seçildiği yıl olan 1939'dan önce, eşi Güzin Hanımla evlendiği düşünülmektedir.

Ahmet Şükrü ESMER milletvekilliği sürerken, 25 Nisan 1945'de toplanan Birleşmiş Milletler Dünya Emniyet Konferansına danışman olarak katılmıştır (San Francisco'da..., 22.3.1945).

1946'da ilk çok partili seçimlerin yapılmasının ardından milletvekilliğinden ayrılan ESMER; 1946'da New-York'da toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna katılmıştır (New-York'ta Toplanacak...,4.9.1946).

Ahmet Şükrü ESMER 1948'de, New-York'da "Haberler Bürosunu" kurmak üzere Nezih MANYAS ile birlikte görevlendirilerek Amerika'ya

gitmiştir (New-York'ta Kurulması...,25.02.1949). ESMER, kendisine bu görevin verilmesini; Türk-Amerikan dostluğuna yıllarca inanmış olması ve bu amaç için çok çalışmış olmasına bağlamaktadır (Esmer, 7 Ocak 1952). ESMER, 25 Ocak 1949'da; Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde sürdürdüğü Propaganda Müşavirliğinden, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne atanarak (Basın-Yayın...,29.06.1949), (Ek.6), Ankara'ya dönmüştür.

1950 erken Genel Seçimlerine kadar Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü olarak görev yapan ESMER, iktidarın değişmesiyle S.B.F. öğretim görevliliği görevine dönmüştür (Çankaya,1969,1112). Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünden ayrılmasından sonra Ulaştırma Müşavirliği'ne tayin edilmiş fakat; daha önce S.B.F. Öğretim Üyeliğine tayin edildiğinden ilgili 23759 sayılı Ulaştırma Müşavirliği' ne tayin edildiğine ilişkin karar iptal edilmiştir (Ahmet Şükrü ESMER'in..., 2.12.1950)

1950 ve 1951 yılları arasında gazeteci Falih Rıfkı ATAY, gazeteci Ahmet Emin YALMAN, Doç. Münci KAPANİ, Prof. Ahmet Şükrü ESMER tarafından ilk kez Rotary Kulübü'nün kurulması için girişimlerde bulunmuş, fakat bu girişimler başarılı olamamıştır (Rotary Kulüp, 2004).

1955'de tekrar profesör olarak atanan ESMER (Ek.7); S.B.F. adına Profesörler Kurulu kararı ile 1961-1969 yılları arasında, S.B.F.'nin Basın İlan Kurumu Temsilciliğini yapmıştır. 1958-1959 yılları arasında Amerika'daki John Hay Whitney Fonundation adlı bir tesisin verdiği bir burstan yararlanarak görevlendirilen ESMER, eşiyile birlikte ABD'ye gitmiştir. 1961 yılında resmen emekliliği gelen Prof. Dr. ESMER'in görev süresi, 1971 yılına kadar Profesörler Kurulu kararıyla birer yıllık sürelerle 10 kez uzatılmıştır.

2.2. Emeklilik Dönemi

ESMER'in emeklilik dönemi, Ankara Üniversitesi S.B.F.'den emekli olduğu 1971 yılından başlayarak; vefat ettiği 1981 yılına dek geçen süreci kapsamaktadır.

S.B.F.'den emekli olduğunda 78 yaşında olan ESMER'in yaşamında; emeklilik yalnızca öğretim görevliliği bağlamında söz konusu olmuştur. ESMER

üniversiteden ayrıldıktan sonra Ulus ve daha sonra adının değişmesiyle Barış Gazetesi'ndeki dış politika yazılarını sürdürmüştür. KÜRKÇÜOĞLU'nun deyimiyle "emekli oldum, köşeme çekileyim dememiştir asla".

Emeklilik Dönemi boyunca gazete yazılarına devam eden ESMER, 10 Ocak 1979'da AGC Büyük Basın Jürisi tarafından "Yılın Gazetecileri ve Yılın Yayıncıları" arasında seçilerek "Dış Politika" konusunda ödül almıştır (Aydın Tarihi, Ocak 1979).

89 yıllık yaşamına, onbinlerce gazete yazısı, dört kitap ve birçok makale ile yurt dışı gezisi ve pek çok ilki sığdıran Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, 19 Ocak 1982'de hayata gözlerini kapamıştır. ESMER'in ölümüne yol açabilecek belli bir sağlık sorunu yaşamadığını belirten Prof. Dr. KÜRKÇÜOĞLU (12 Ocak 2005), ESMER'in ölüm nedenini, o dönem Ankara'da yaşanan yoğun hava kirliliğine bağlamaktadır. Yine KÜRKÇÜOĞLU'nun ifadesiyle, ESMER son gününde dahi Barış Gazetesinde'ki yazısını yazmış ve toprağa verildiği gün gazetede yazı çıkmıştır (Kişisel Görüşme, 12 Ocak 2005). Ankara'da vefat eden ESMER, S.B.F.'de düzenlenen törenden sonra Karşıyaka Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir (Aydın Tarihi, Ocak, 1982).

Güzin ESMER'in 28.11.1961 tarihinde Ankara 1. Noterliği'nde tanzim ettirdiği "Re'sen Vasiyetnamesi" 'si ile, "menkul ve gayrimenkul bütün malvarlığını ve her türlü haklarının tamamını memleketimizde gazeteciliğin seviyesini yükseltmek amacıyla, gazeteci olmak isteyen Türk gençlerinin kültürlü ve seviyeli olarak yetişmesini sağlamaya yönelik kurulacak bir vakfa özgülemiş; vakıf mallarının geliri ile üniversite sınavını kazanan ve gazeteci olmak isteyen Türk gençlerine yüksek eğitim imkanı sağlamasını vasiyet etmiştir. ESMER'in çocuksuz olarak ölümünün ardından geride tek mirasçısı olarak eşi Güzin ESMER kalmıştır. Güzin ESMER ise 1 Ağustos 1983 tarihinde vefat etmiştir. Ölümünün ardından Güzin ESMER'in vasiyeti açılmış ve vasiyetname gereğince Ankara 22. Asliye Hukuk Mahkemesi' nin 15.05.1991 tarih; 1991/215 E. 1991/349 K. Sayılı kararı ile "**Memleketimizde Münevver Gazeteci Yetişmesini Sağlamak Vakfı**"nın tesciline karar verilmiştir. Vakfın tesciline dair karar 19.12.1991 tarih ve 21086 sayılı Resmi Gazete'de ilan olunmuştur. Vakıf böylelikle tüzel kişilik kazanmıştır. Memleketimizde

Münevver Gazeteci Yetişmesini Sağlamak Vakfı halen Ankara'da faaliyet göstermektedir. Vakfın Yönetim Kurulu; A.Ü. Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Lale SİRMEN, A.Ü. Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ahmet Mithat KILIÇOĞLU ve A.Ü. S.B.F. öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ersin ONULDURAN' dan oluşmaktadır (Baş, 2005).

3. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER'İN YAPITLARININ SINIFLANDIRILARAK TANITILMASI

Bu bölüm; ESMER'in ortaya koyduğu eserlerinin niteliklerine göre öbeklendirilerek tanıtılmasından oluşmuştur. Bu bağlamda ESMER'in eserleri, kitapları, makaleleri, ders notları ile konferans ve radyo konuşmaları olarak dört alt başlık içinde irdelenecektir.

3.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Kitapları

Araştırmanın bu kısmında, Prof .Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in, kitapları ele alınarak incelenmiştir. Kitapların incelenmesinde izlenen yöntem doğrultusunda öncelik kitabın tanıtılmasını ayrılmıştır. Bu kapsamda; inceleme konusu yapılan her bir kitabın; öyküsü, temel nitelikleri ve temel amaç/amaçları ele alınmıştır. Kitabın tanıtımının ardından; kitabın genel sunuş planı ile özetine yer verilmiştir.

3.1.1. Siyasi Tarih

[1944, İstanbul: Maarif Matbaası]

Kitabın Temel Nitelikleri: ESMER'in "Bu kitabın adı "Siyasi Tarih Notları" olmalıydı" diyerek başladığı kitap, ESMER'in İstanbul'da bulunduğu yıllarda ders verdiği Siyasal Bilgiler Okulu, Harp Akademisi ile Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nda verdiği dersleri özetleyen ders notlarının temelinde dayalı, fakat onların biraz daha uzatılmış ve bölümlere ayrılmış şeklidir. Siyasi Tarih, alanında Türkçe olarak yazılmış ilk kitap olma özelliği taşımaktadır (Esmer,1944, Önsöz). Kitabın belirgin bir başka özelliği ise; İsmet İNÖNÜ' nün teşvikiyle basılmış olmasıdır (Şimşir, 10 Mart 2005)

Kitap, Fransız İhtilalinden başlayarak Versay Sistemi'nin yıkılışı ve 1939 Savaşına uzanan süreç içindeki siyasal tarih olaylarından en geniş etki alanı yaratanlarını belirleyerek, geçmiş ve yazıldığı dönem arasında bağlantı kurmayı amaçlamaktadır.

Kitabın Sunuş Planı: 657 sayfa ve 66 bölümden oluşan kitabın temel açılım noktası Fransız İhtilali olarak belirmektedir. Bu bağlamda kitap; Fransız İhtilali öncesi Avrupa Devletleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nu ayrı ayrı inceleyerek kapitülasyonları ele almaktadır. Fransız İhtilali ile başlatılabilecek ikinci ve ana kesim ise kapsamlı olarak I.Dünya Savaşını da içine alan ve 1939'a kadar uzanan süreci işlemektedir.

Kitabın Özeti: 1789'da Avrupa çeşitli niteliklerde ve birbirinden farklı yapılarda devletlerden oluşmuştur. Siyasal oluşumları açısından; Fransız İnkılabından önce bugünkü anlamda demokratik yapılı devletler bulunmamaktadır. Halk, mutlak hükümdarların himayesi altındadır. Yalnızca İngiltere'de meşruti hükümetler bulunmaktadır. Ancak hükümdar III. Corj, İngiltere'de baskı yönetimi kurmuş ve bu nedenle Amerika'daki İngiliz sömürgeleri 1776'da isyan çıkarmış ve bağımsızlıklarını kazanmıştır. Bu dönemde Avrupa'da güç sahibi olan önemli devletler şunlardır: Almanya da denebilecek Mukaddes Roma İmparatorluğu ki en önemli iki ögesi Prusya ve Avusturya'dır, coğrafi bir isimden ibaret olup ufak ve güçsüz devletlerden oluşan İtalya, Rusya, İspanya, Lehistan, İsveç ve İsviçre. Osmanlı ise gerileme devrindedir ve Avrupa ile ilişkilerinin temelini, kapitülasyon sistemi oluşturmaktadır.

XVIII. yy. sonlarında varolan bu yapısıyla Avrupa, dört büyük olaya tanıklık etmiştir. Ticaret İnkılabı, ulus devletin temellerini atmış, Sanayi İnkılabı ile yeni halk sınıfları oluşmuş, İngiltere'den ayrılan Amerika'daki sömürgeler, ilk demokrasi tecrübesini yaratmış ve en önemlisi Fransız İnkılabı olmuştur. Fransız İnkılabını, XVII.yy. deki İngiliz ve Amerikan İhtilallerinden ayıran nokta; Fransız İnkılabının siyasi olduğu kadar toplumsal tarafının da olmasıdır. İnkılabın Fransa'da başlamasının nedeni ise Fransız halkının diğer Avrupa halklarından daha kötü durumda olması değil, Fransız hükümetinin iflas etmiş olmasıdır. Fransız İnkılap fikirlerinin yayılmasında en önemli unsur, Napolyon'un savaşları olmuştur. Napolyon ve askerleri, Avrupa'da milliyetçiliğin yayılmasını sağlamıştır. Napolyon yönetiminin yıkılmasıyla birlikte, Avrupa zor ve karışık bir döneme girmiş, Avrupa'nın yeniden inşası sorunuyla karşılaşmıştır. Bu amaçla toplanan Viyana Kongresinde, Avrupa'nın

yeniden inşası gibi sözlerin arkasına Fransa'dan kalan ganimetin paylaşılması amacı saklanmıştır. Milliyet prensibine hiç yer verilmemiş olan kongrede; Norveç Danimarka'dan ayrılmış, Avusturya'ya İtalya'dan toprak verilmiş, Belçikalılarla Flemenkler birleştirilmiştir. Kongreye katılan devletler, kongre dağılmadan önce, Mukaddes İttifak ve Murabba (dörtlü) İttifakın kurulması yönünde anlaşma imzalamışlardır. Mukaddes İttifak, Avrupa'da mutlakiyetle aynı anlamı ifade etmektedir. Fakat devletlerin iç ve dış politikaları üzerinde etkili olamamıştır. Murabba (dörtlü) İttifak ise Metternih'in elinde, Avrupa'da mutlakiyet yönetimi kuran en önemli etken olmuştur. Tarihte karıştırılan ve belirsiz olan Mukaddes İttifak ve Murabba İttifak arasında, siyasi olaylara etkili olan anlaşma Mukaddes İttifak değil Murabba İttifak olmuştur.

XIX. yüzyılın önemli politik olayları arasında; Almanya'nın Bismark, İtalya'nın da Kont Kavur liderliğinde ulusal bağımsızlıklarına kavuşması yer almaktadır. Osmanlı bu yüzyılın ortalarından itibaren tam anlamıyla sömürgeleşmeye başlamıştır. XIX. yüzyılda dünyayı I.Dünya Savaşına taşıyacak birleşmelerin de temeli atılmıştır. Bunlardan ilki Bismark'ın liderliğinde kurulan Üçlü İttifak (İttifakı Müselles) olmuştur. Bismark, İtalya, Almanya, Avusturya arasında bir yakınlaşma oluşmasında büyük yarar görmüştür. Üçlü İttifak her üç devletin de çıkarlarına uygun gelmiştir. İtalya açısından; güçlü bir Almanya ile ittifak, prestijini yükseltmiş ve Avrupa'nın güçlü devletleri arasına girmesini sağlamıştır. Avusturya güney sınırlarını güvence altına alarak, Rusya tarafından uğrayacağı bir saldırıda, tüm gücüyle Rusya'ya karşı savaşma imkanı kazanmıştır. Almanya ise İtalya'nın Fransa ile işbirliği yaparak Alsas Loren'in geri alınmasına engel olmuştur. Bismark'ın 1890 yılında azledilmesiyle, Rusya Fransa'ya yönelmeye başlamıştır. Bismark'ın yerine başbakan olarak seçilen Kont Kaprivi'nin dış ilişkilerde yetersizliği Almanya ile Rusya arasındaki ipleri tümüyle koparmıştır. Bu durum içinde; 1891 yılında oldukça gevşek bir işbirliği şeklinde başlayıp sıkı bir ittifaka dönüşen Rusya-Fransa birlikteliği; her iki devletin siyasi yalnızlığı ve Almanya'ya karşı duyduğu korkudan doğmuştur. Zira; varolan durumda Üçlü İttifak karşısında denge oluşturmak için böyle bir birliğin kurulması zorunlu olmuştur. Rus-Fransız anlaşması imzalandığında;

İngiltere geleneksel yalnızlık politikasından vazgeçmek gereği görmüş, böylece Üçlü İtilaf (İtilafı Müselles) tamamlanmıştır.

28 Haziran 1914'te Avusturya Veliahdı ve eşinin bir Sırp tarafından öldürülmesiyle; Avusturya Sırbistan'a bir ultiatom vermişse de Sırbistan Avusturya'nın şartlarını kabul etmemiştir. Almanya ise her ne kadar barışa taraftar olsa da gelişen olaylara hakim olamamıştır. Avusturya komşusu Sırbistan'a bir ders vermek konusunda ne kadar hazırsa, diğer tarafta Rusya Balkanlarda himayesine aldığı Sırbistan'ı korumak konusunda o kadar kararlı davranmıştır. Sonuçta; İngiltere'den gelen aracılık tekliflerini Avusturya'nın reddetmesi ve Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanı ile I.Dünya Savaşı resmen başlamıştır. I.Dünya Savaşının başladığı zamanlarda tarafsız kalan devletler dört sınıfa ayrılmaktadır: Her durumda tarafsız kalma kararında olan devletler (İspanya, Norveç, Danimarka, Hollanda ve Güney Amerika), tarafsızlıklarını korumakla birlikte Almanya'ya yakın olan devletler (Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan, İsveç), başlangıçta tarafsız kalmakla birlikte İtilaf Devletleri yanında savaşa girme eğiliminde olan devletler (İtalya, Romanya, Yunanistan), gücü itibariyle savaşın sonucunu belirleyebilecek olan ABD. Bu devletler arasında savaşa ilk giren Osmanlı olmuştur. Osmanlı'nın savaşa girmesi, devleti yönetenlerin; Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu herhangi bir ittifaka girmemiş olmasına bağlamalarından ve bir ittifaka girmeyi kurtuluş çaresi olarak kabul etmelerinden kaynaklanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi en çok Rusya'yı memnun etmiştir. Zira; bu durum Ruslara Boğazlar ve İstanbul'u işgal etme fırsatı sunmuştur.

Savaş bittikten sonra toplanan Paris Barış Konferansında hazırlanan andlaşma, 28 Haziran 1919'da Versay'da imzalanmıştır. Almanların bu Versay Andlaşmasını imzalamasıyla; Bismark Almanyası yıkılmış, Milletler Cemiyeti kurulmuş ve Avrupa haritası yeniden çizilmiştir. Versay Konferansına konu olan önemli noktalardan biri de Osmanlı'nın geleceği olmuştur. Bu bağlamda, katılımcı tüm devletlerdeki hakim fikir, boğazların uluslararasılaştırılması ve Doğu illeri, Suriye, Filistin, Arabistan ve Irak'ın Osmanlı'dan ayrılması merkezinde toplanmıştır. Genel olarak "Versay Andlaşması, barış ve huzur getiren bir andlaşma değil bir intikam andlaşmasıdır." Dünyaya yeni bir dönem

açacağı düşünölen Andlaşma, her devlet için hayal kırıklığı yaratmıştır. Nitekim; Versay Andlaşmasından sonra Almanya, adlaşmanın hükümlerinden kurtulmanın yollarını aramış, İngiltere kendisini ekonomik bunalımın içinde bulmuş, Fransa askeri güçlerini takviye etmeye başlamış, Rusya uzun zaman Avrupa'dan ayrılmış, ABD Avrupa'yı kendi haline bırakarak kıtasına çekilmiştir. Avrupa'da huzurun hakim kılınması ise ancak Almanya ve Fransa rekabetini yatıştıran Lokarno Andlaşması ve bu andlaşmanın bir sonucu olarak Almanya'nın Milletler Cemiyetine girmesiyle mümkün olmuştur. Bundan sonra kısmi bir rahatlama içine giren Avrupa; 1933'te HİTLER'in başbakan olarak atanmasından sonra dünyayı, II. Dünya Savaşına sürüklemiş olan olaylara beşik olmuştur.

3.1.2. Siyasi Tarih (1919-1939)

[1953, Ankara: S.B.F. Yayınları]

Kitabın Temel Nitelikleri: 1919 ile 1939 yılları arasında, "Uzun Mütareke" ya da "Kısa Barış" adı verilen dönemde, uluslararası ilişkileri açıklamak ve yorumlamak amacı taşıyan kitap; bu siyasi tarihe ilişkin yorumsal niteliği yanında ilgili devletlerin iç politikalarını da tanımlama ve tanıma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda; devletlerin ve dolayısıyla dönemin siyasi ortamını belirlemiş HİTLER, MUSSOLİNİ gibi liderleri de hem özgeçmişleri hem de düşünce yapılarıyla ortaya koymuştur. Böylelikle eser; tek başına bir siyasi tarih ders kitabı değil, 1919-1939 yılları arası dönemin siyasal olaylarını tüm yönleriyle anlama, kavrama ve yorumlama olanağı tanıyan bir başvuru kaynağı niteliğini almıştır. Kitabın yöntemine ilişkin belirtilmesi gereken önemli bir nokta; salt siyasi tarih bilgileri aktarmaktan öte; ESMER'in kişisel birikimlerinin izlerini de taşıyor olmasıdır. ESMER'in (1953,8) bu noktaya ilişkin Önsöz'deki ifadesi şöyledir: "Bu devir boyunca milletlerarası münasebetleri günü gününe yakından takip ettiğim ve onunla ilgili olayları gazetelerde, dergilerde ve radyo konuşmalarımnda devamlı olarak yorumladığım için bu devrin tarihini yazarken, o günleri bir defa daha yaşar gibi oldum ve olayların değerlendirilmesinde de bu şahsi tecrübemin faydasını gördüm."

Kitabın Sunuş Planı: Beş Bölüm ve 263 sayfadan oluşan Kitap; 1919-1939 arasındaki 20 yıllık dönemi, dört evreye ayırarak incelemiştir. Bu kapsamda; 1919-1925 yılları arasındaki dönem “Zorlanma”, 1925-1930 arası zaman dilimi “İşbirliği”, 1930-1935 arası “Gerginlik”, 1935-1939 yılları arasını kapsayan evre “Yıkılma” Dönemi olarak adlandırılmış ve birer bölüm olarak kurgulanmıştır. Kitabın beşinci ve son bölümü, aynı evrelerde, Türkiye’nin Dış Politikasının incelenmesine ayrılmıştır.

Kitabın Özeti: “Zorlanma Devri” içerisinde; I. Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası ilişkilerde temel aktör Fransa olmuştur. Fransa’nın yeni kurulan Polonya ile ilişki kurmasının nedeni; Almanya’yı uslu tutarak bir tecavüzde bulunmasını engellemektir. Küçük Antant ile ilişkiler ise örtülü bir anlaşmaya bağlı olarak Küçük Antant üyelerinin Almanya’yı Versay hükümlerine uymasına zorlamak, Yugoslavya’yı da İtalya’ya karşı korumak noktasında temellenmiştir. Fransa, Küçük Antant ve Polonya ile yaptığı ittifak anlaşmalarıyla “Mukaddes İttifak”ı kurmuştur. Fransa’nın gücünü ortaya koyduğu bu yıllar Almanya’nın da zayıflığını ve yetersizliğini ifade etmektedir. Fransa ile Almanya arasında tamirat borçları nedeniyle çıkan ve Mark’ın değerini düşüren olaylar zinciri, bir dönüm noktası olmuştur. Dawes Planı ile uluslararası ilişkilerde yeni bir sayfa açılmış, Almanya, ABD’den aldığı borçla endüstrisini yeniden kurarak dünya piyasalarına mal ihraç etmeye başlamıştır ve bu yolla yeniden refaha ulaşmıştır. Dönem içinde yeni kurulan rejimlerden birine sahip olan İtalya’da, Benito MUSSOLİNİ ile gelen faşist iktidar, İtalya sınırlarını aşan bir öneme sahiptir. Diğer ülkelere örnek oluşturduğu gibi, iktidardaki Faşist Parti dinamik hatta saldırgan bir politika izleyerek uluslararası gerginlik yaratmıştır. SSCB’nin ise bu yıllar zarfında dış politikası tümüyle kapitalist düzeni yıkmak ve ihtilal propagandacılığı yapmak noktasında toplanmıştır. Fakat bu girişim ülkeyi ekonomik darboğaza sokmuş ve koşullar Marksizm’den ödün vermeyi zorunlu kılmıştır. Batılı devletlerle bu nedenle ticari anlaşmalar imzalayan SSCB, aynı nedenle Türkiye’yi diplomatik olarak tanımıştır.

1925’te başlayan İşbirliği Dönemini başlatan olay, Lokarno Andlaşması olmuştur. Versay sistemini zayıflatan Andlaşma, Almanya’yı tekrar Milletler Cemiyeti (MC) yoluyla uluslararası işbirliğine sokmuş olması bakımından

büyük önem taşımaktadır. Almanya'nın MC'ye girmesinden sonra dönemin en önemli olayı; İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Belçika, Çekoslovakya, Britanya Dominyonları ve Hindistan temsilcisi arasında imzalanan Kellogg/ Paris Paktı (27 Ağustos 1928) olmuştur. Pakt ile daha sonra sayıları 65'i bulacak devlet, I. Dünya Savaşı'nı aralarında ilga etmiştir. Dönem içinde silahsızlanma konusu da ele alınmıştır. Birbirini izleyen konferans ve toplantıların ardından, 1930'da hazırlanan silahsızlanma andlaşması tasarısına pek çok devlet muhalif olmuştur. Almanya'da Nazilerin iktidara yaklaşması ve Avrupa devletleri arasında başlayan gruplaşmalar, uluslararası ilişkilerde yeni ve silahsızlanmaya elverişli olmayan bir dönem başlatmıştır.

1930 yılı ile başlayan "Gerginlik Dönemi" dünyayı II. Dünya Savaşı'na götüren olayların başlangıcı olmuştur. Bu dönemde; uluslararası gerginliği arttıran olayların başlıcaları, dünya ekonomik bunalımı ve tamirat (onarım) borçlarının tasfiyesi, silahsızlanma konferansının sonuçsuz kalması, HİTLER'in iktidarı ele alması ve Japonya'nın Uzakdoğu'da Mançurya'ya tecavüze geçmesidir. Dönemin en önemli ve dünyayı II. Dünya Savaşına dek etkileyecek olayı, Almanya'daki Nazi devrimi olmuştur. Almanya'nın Avusturya'yı ilhak (kendine katma) girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması ve İtalya'nın Habeşistan'a giriştiği teşebbüs, Almanya'nın Avrupa'daki durumunu zayıflatınca Avusturya, bir süre İtalya ve Almanya'nın ortak korumasında kalmış ve İtalya ile Almanya arasındaki ilişkiler yeni bir aşamaya gelmiştir. Bu dönem içinde; 1931'den sonra SSCB için kapitalist devletlerden gelebilecek tehditlerin yerini Nazi Almanyası almıştır.

1935-1939 arasındaki dönemde; Uzakdoğu'da, Japonya'nın Mançurya'ya saldırması en belirleyici olaylardan biri olmuştur. Japonya'nın Mançurya'ya saldırmasından sonra konu MC'ye taşınmıştır. MC'nin hazırlattığı Lytton Raporu'nun (1932) en dikkat çekici özelliği, hiçbir yerinde Japonya'nın Mançurya'ya tecavüze geçmiş olduğundan söz edilmemesidir. Bu nedenle; MC Japonya'ya yaptırım uygulayamamıştır. Konu MC'de görüşülürken, Japonya tekrar Mançurya'ya saldırı ve bağımsız Mançuko Devletini kurmuştur. MC hazırladığı ikinci raporda; Mançuko'nun tanınmayacağını, Mançurya'nın Çin hakimiyetinde olduğunu ve Japonya'nın askerlerini geri çekmesi görüşünü

savunmuş ve bu görüşler MC Asamblesinde kabul edilmiştir. Bu karar üzerine Japonya, MC'den çekilmiştir. Japonya'nın Mançurya'ya saldırması önlenemeyince, MC ve ortak barış girişimleri ağır bir darbe almıştır. MC'nin zayıflığının ortaya çıkması, yeni saldırılara zemin hazırlamıştır. Bundan sonra Japonya, Uzakdoğu'yu kendine ait bir nüfuz alanı olarak kabul etmiştir. Avrupa'da ise; İtalya Versay sistemine karşı bir politika izleyerek, statükonun korunmasına taraftar olmayan devletleri etrafında toplamış ve Fransa ile karşı karşıya gelmiştir. MUSSOLİNİ Almanya'yı desteklemekle, Fransa'nın Avrupa'daki durumunu zorlaştırmayı ve İtalya'nın Avrupa dışında genişlemesine imkan hazırlamayı ummuştur. Bu bağlamda; MC'nin prestijine yeni ve ağır bir darbe indiren ayrıca ortak barış sistemini zayıflatan bir diğer olay, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması olmuştur. Afrika'da bir imparatorluk haline gelen İtalya'yı kaybetmemek uğruna MC nezdinde zorlayıcı önlemlerin alınmasına karşı koyan Fransa yanılmış; İtalya, İngiltere ve Fransa'dan ayrılarak Almanya'ya yaklaşmıştır. Öte yandan; İtalya'nın İngiltere ve Fransa'dan ayrılması, Almanya için Avrupa'daki dengeleri kendi lehine çevirebilecek bir fırsat yaratmış ve Almanya Ren Nehri'ni işgal etmiştir. İtalya'nın Habeşistan'ı, Almanya'nın Ren Nehri'ni işgaliyle II. Dünya Savaşına varan işbirliği kurulmuş böylece Mihver'in ilk temeli atılmıştır. Buna karşı "barış cephesi"nin kurulması hareketi; Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgaliyle başlamıştır. Çekoslovakya'nın Alman himayesine girmesiyle, Almanya o güne kadar savunduğu self-determinasyon prensibi yerine "Hayat Sahası" (lebensraum) politikasını savunmaya başlamıştır. Bu hareket, İngiltere'nin dış politikasını temelinden değiştirmiş, İngiltere ve Fransa bir barış cephesi ortaklığı kurma girişimlerini başlatmıştır. İngiltere ve Fransa'nın girişimleri, İtalya'nın Arnavutluk'u işgaliyle hız kazanmıştır.

Türkiye açısından 1920-1925 arasındaki dönemde dış politikada; SSCB ile iyi ilişkiler kurulmuştur. Fransa ile ilişkiler, yabancı okullar, Osmanlı borçları ve güney sınırının çizilmesi konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle sorunlu olmuş ve bu durum 1926'ya kadar sürmüştür. İngiltere ile Musul, İtalya ile Oniki Ada ve Mussoli'nin Anadolu üzerindeki yayılmacı düşünceleri nedeniyle ilişkiler gerginleşmiştir. Yunanistan ile nüfus mübadelesi ve bazı

“yüzelliliklerin” Türkiye’ye karşı harekete geçmesini kolaylaştırması sorunlar yaşanmasına yol açmıştır.

1925 ile 1930 yılları arasında (İşbirliği Dönemi), İngiltere ile Musul sorununun çözülmesi İtalya ile ilişkilerin düzelmesini de sağlamıştır. İtalya ile imzalanan tarafsızlık anlaşmasıyla Türkiye; İngiltere, Fransa ve İtalya ile olan ilişkilerine yeni bir düzen vermiştir.

1930-1935 döneminde Türk Dış Politikasında karşılaşılan iki sorun dünya ekonomik bunalımı ve Yunanistan ile bir türlü halledilemeyen nüfus mübadelesi sorunu olmuştur. Türkiye’nin Yunanistan ile anlaşması Balkan Birliğinin kurulmasını sağlamıştır. 1933’ten itibaren Türkiye’nin izlediği dış politika, Türkiye ile Fransa’yı birbirine yaklaştırmıştır. Türkiye Balkan Antantına katılmakla statükonun korunmasını benimsemiş olmaktadır. Bundan sonra; Türkiye İtalya’nın izlediği revizyonist politikaya karşı da cephe almış oluyordu. İtalya’nın yayılcı politikasına karşı İngiltere ile beraber yürümeye başlayan Türkiye’nin yolları, Habeş savaşı ile İtalya’dan tümüyle ayrılmıştır.

1935’ten başlayarak beş yıllık dönem içinde Habeş savaşı Türkiye’nin uluslararası ilişkilerdeki yerini de belirlemiştir. İtalya’ya karşı uygulanan zorlayıcı önlemler içinde yer alan Türkiye, boğazların üzerindeki kayıtların kaldırılmasını ileri sürmüştür. İngiltere açısından; Doğu Akdeniz’de güçlü bir Türkiye, iyi bir dost olacaktı. İngilizlerin bu sayede Türkiye’yi SSCB’den çok; kendilerine yakın getireceklerini de ummuşlardır. Bu beklentilerin boş olmadığı Montrö Konferansından sonraki yıllar göstermiştir. Sonuçta Montrö Konferansı; Türkiye için parlak bir zafer olmuştur. Boğazların askerileştirilmesiyle Türkiye’nin Akdenizdeki durumu güçlenmiş, uluslararası dengede önemi artmış ve dolayısıyla; İngiltere ile olan ilişkileri daha da geliştirmiştir. SSCB ile olan ilişkiler; SSCB’nin Almanya ile saldırmazlık Paktı imzalamasından sonra bozulmuş, Fransa ile de İskenderun Sancağı nedeniyle sorun yaşanmış, anlaşmazlık 1939’da çözümlenmiştir. Dönem içinde belirleyici olan bir diğer olay da Balkan Antantının çözülmesidir. Bu çözülmenin nedeni olarak Yunanistan ve Romanya’daki rejim değişiklikleri gösterilebilir. Yunanistan’daki rejim değişikliği sonucu oluşan iktidar, yeni tehlikeyi Almanya yerine İtalya, Romanya’daki yeni iktidar ise; Bulgaristan yerine Almanya’yı

daha yakın tehlike olarak görmeye başlayınca; Balkan Antantı zayıflama sürecine girmiştir.

3.1.3. Hindistan' da Gördüklerimiz

[1953, Ahmet Emin Yalman, Adviye Fenik, R. Cevad Ulunay, Doğan Nadi ile birlikte, Ankara]

Kitabın Temel Nitelikleri: Türkiye ile yakın ilişkiler kurmak isteyen Hindistan hükümeti, yeni bağımsız ülkesini tanıtmak amacıyla geniş bir programla; beş Türk gazetecisini Hindistan'a davet etmiştir. Hindistan'da Gördüklerimiz, bu beş gazetecinin, Hindistan gezisi sonrası gazetelerindeki yazılarında, Hindistan'a ilişkin yer verdikleri görüşlerinden derlenmiştir. Kitap bugün için yalnızca kişisel kütüphanelerde bulunmaktadır.

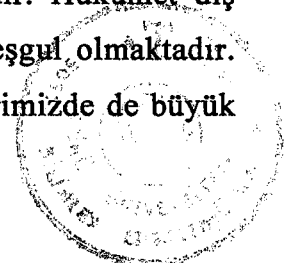
Kitabın Sunuş Planı: Kitap, gazete yazılarından derleme nitelikte olduğundan; belli bir sunuş planına sahip değildir. Sistemik olmayan bir biçimde gazetecilerin yazılarına yer verilmiştir. Kitapta; ESMER'e ait yedi makale yer almaktadır.

Kitabın Özeti: Esmer kitapta yer alan bir makalesinde; Hindistan Başbakanı Nehru'nun Hint Halkı tarafından çok sevilmesini ve büyük güç kazanmış olmasının nedenini, Nehru'nun alçak gönüllülüğüne, samimiliğine ve açık sözlüğüne bağlamaktadır.

Hindistan'ın uzun zaman İngiliz yönetimi altında kalmış olması; ülke üzerinde pek çok etki yaratmıştır. Her şeyden önce Hindistan'ın ikiye bölünmesine varan gelişmelerde, İngiltere'nin büyük etkisi olmuştur. Kendi himayelerine aldıkları Müslümanlar ile Hindular arasında ikilik yaratarak bu ayrımı beslemişlerdir. Bu ayrım sonucu; Hint Milliyetçiliği yanında, bir de Müslüman Milliyetçiliği gelişmiş ve bununla memleketi ikiye bölerek Pakistan'ı kurmuşlardır. İngiliz yönetiminin bir diğer olumsuz etkisi de Hintlilere "aşağılık duygusu telkin etmesi" ve halkın girişimcilik yeteneğini azaltmasıdır. Buna karşın; İngilizce'nin genel bir dil olarak öğrenilmesi ülkede dil bütünlüğü sağlamış, İngiliz kültürü Hintlilere, Batının kapılarını açmış ve bağımsızlık hareketinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Hindistan'ın dış politikası konusunda; Hindistan'da yaşayan herkesin hem fikir olduğu nokta, Hindistan'ın dünya barışının korunmasına katkıda bulunduğu yolundadır. Devletlerin iki gruba ayrıldığı bir dönemde Hindistan; iki blok arasında tarafsız bir politika izlemektir. Hindistan'ın dış politikasına coğrafi durumu, nüfusunun çokluğu, fakirliği, servet (doğal) kaynaklarının işletilmemiş olması, kültür ve ananesi ve bağımsızlık kazanmak için, İngiltere ile giriştiği uzun mücadelenin etkileri gibi faktörler yön vermektedir. Hindistan'ın uluslararası alandaki ağırlığı maddi olmaktan çok; manevidir. Bir defa; dünyanın en büyük bağımsızlık savaşını; kendine özgü direnme yöntemleriyle yapmış ve başarmıştır. İngiltere gibi bir devleti böyle bir mücadele ile memleketten atmanın vermiş olduğu bir saygınlığı vardır. Asya kıtasının geleceği üzerinde birinci derecede etkilidir. "Komünist alemi, Doğu'da kalan Asya memleketlerine liderlik için Delhi'ye bakmaktadır". Hindistan'ın, Moskova ile birlikte yürümesi mümkün değildir. Bunun içindir ki; Batı ile birlikte olmakla beraber; Nehru Batı'ya bağlanmaktan da kaçınmaktadır. Keşmir meselesi, Hindistan'ın Batı devletleri ile ilişkilerini soğutan bir konu oluşturmaktadır. BM'nin sorunu halletmek için ileri sürdüğü teklifleri, Hintliler emperyalist devletlerin, o bölgeye karşı yürüttükleri manevralar olarak algılamaktadırlar. Hatta bazı kesimler; ABD'nin Keşmir'de Rusya'ya karşı kullanmak için üs aradığını iddia etmektedirler. Böyle olmakla birlikte; zengin ve entelektüel kesim arasında Rusya'ya karşı bir yönelme yoktur. Aşağı tabakalar ve halk kitleleri arasında ise komünistlik benimsenmektedir. "Hintliler her memlekette olduğu gibi, komünistliği dışardan gelen bir tehlike değil, içeride gelişmiş içtimai (toplumsal) mezhep saymaktadırlar. Asıl tehlike de bu "yanlış" görüştür.

Türkiye ile Hindistan arasındaki ilişkiler bakımından, Hint Halkı Türklere karşı derin bir sevgi beslemekle birlikte; Hint Hükümeti de Türkiye ile samimi ilişkilerin kurulmasına özel bir önem vermektedir. Fakat ne yazık ki; Türkiye tarafından bu yolda hiçbir gayret sarf edilmemektedir. Hükümet dış ilişkilerimizde; kısa vadeli konularla ve güncel sorunlarla meşgul olmaktadır. Oysa; Hindistan gibi bir memleketin dostluğu, Batı ile ilişkilerimizde de büyük değer ifade edebilecek niteliktedir.

3.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer' in Makaleleri

ESMER'in ulaşılabilen makalelerinin incelenmesinde, kitaplar için uygulanan yöntemle paralel olarak; her bir makale önce tanıtılmış; ardından makalenin özeti sunulmuştur.

3.2.1. "Osmanlı İmparatorluğunda İnsan Hakları"

[1954, İnsan Hakları Yıllığı, s.53-76]

Makalenin Niteliği: Osmanlı İmparatorluğunda İnsan Hakları adlı makalesinde ESMER; Osmanlı İmparatorluğunda özellikle azınlıklara tanınan hakların kabul edildiği gibi iç kaynaklı olmalarından öte; dışardan gelen uluslararası baskılarla verildiğini ortaya koymakta ve genel olarak Osmanlı'nın son dönemlerinde gelişen insan hakları kavramının evrimini ele almaktadır.

Makalenin Özeti: ESMER'e göre; Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıklara tanınmış olan haklar; İnsan Hakları olarak kabul edilse bile; gerçekte; Müslüman olmayanlar için statü kuran (getirilen) haklar, yeni anlamıyla İnsan Hakları çerçevesinde ele alınamaz. Padişah fermanlarıyla sağlanmış olan azınlık hakları, daha çok yabancı devlet uyruklarına sağlanan ayrıcalıklara benzemektedir ve bu ayrıcalıklar, azınlıkların çoğunluk haklarından yararlanamamalarından doğan bir gereksinimden kaynaklanmaktadır. Fransız İhtilali öncesinde Osmanlı, Avrupa ülkelerinden daha demokratiktir. Zira; halk arasında sınıf farkı gözetmeksizin, her insan devletin en yüksek kademelerine çıkabilirdi. Fakat şu da doğrudur ki; Osmanlı'da hakim siyasi rejim mutlakiyet olduğundan; hükümdarın yetkilerini kayıtlamak asla düşünülemezdi. Nitekim, insan haklarının Osmanlı'da gelişimi, Avrupa'dakinden farklı olmuştur. Avrupa'da halk hareketleri şeklinde gelişim gösteren insan hakları, Osmanlı'da, Hıristiyanların kurtuluş hareketleriyle sınırlandırılmış, hatta idare başındaki devlet adamlarının duydukları ıslahat ihtiyacı daha büyük rol oynamıştır. Bundan sonra Osmanlı'da, insan hakları ideolojisinin gelişmesi; Müslüman olmayan unsurlara, Müslümanlarla eşitlik sağlamak girişimiyle birlikte yürümüştür.

Osmanlı İmparatorluğunda insan haklarının gelişimi ile ilgili hareketler başlıca üç kısma ayrılmaktadır: Tanzimat (1839), Hattı Hümayun (1856), Meşrutiyet (1876 ve 1908). Tanzimat ve Hattı Hümayun karşılaştırıldıklarında; Islahat Fermanı Tanzimat'tan daha geniş ve etkilidir. Hıristiyanların, Islahat Fermanına verdikleri tepkiler dikkate alındığında; Hıristiyanlar kendilerini Müslümanlardan ayıran bazı hükümleri, haktan mahrum kalmak değil, belki bir ayrıcalık saymaktaydılar. Avrupa'nın baskısı ile kendilerine sağlanan eşitliği, bir hak değil; tersine bir imtiyazdan mahrum kalmak olarak algılamışlardır. İnsan Haklarının Osmanlıdaki gelişim seyri içinde en geniş hakları, Kanunu Esasi (1876 Anayasası) sağlamıştır. Esasen; 1908'de meşrutiyet rejimi, insan hakları açısından daha olgunlaşmış bir iklimde oluşmuştur. Böylece, insan haklarına değer veren ve onların korunması için mücadeleyi göze alan bir sınıf gelişmiştir. Öte yandan; Kanuni Esasi'nin sağlamış olduğu hak ve hürriyetler kağıt üzerinde kalmıştır. Buna neden olan gelişmelerin başında; meşrutiyetin ilanının uluslararası ilişkileri, beklenen düzeyde iyileştirememesi gelmektedir. Devletler, kurulan meşrutiyet rejimine rağmen, Bosna Hersek ve Bulgaristan'a otonomi verilmesine varacak ıslahat yapılmasında ısrar etmişlerdir. Oysa; meşrutiyet, büyük ölçüde bu yabancı isteklerini karşılamak düşüncesiyle yapılmıştır. Yabancı devletler bu hareketin samimiyetine inanmayınca, bir çoklarının gözünde meşrutiyetin ilanındaki amaç da ortadan kalkmıştır.

3.2.2. "Yalta' da Türkiye"

[1955, Siyasi İlimler Mecmuası cilt: 24, no: 288, s.433-435]

Makalenin Niteliği: Yalta Konferansının 7 Mart 1955'te Newyork Times Gazetesinde yayınlanmış metninin Türkiye ile ilgili kısımlarının değerlendirilmesi amacını taşıyan ve iki bölümden oluşan makale sırasıyla, Konferansta konu edilen Türkiye'nin BM üyeliği ve Montrö Andlaşmasının yeniden düzenlenmesi konularını ele almaktadır. Bununla birlikte makale, temelde Konferansa ilişkin bir çelişkiyi de ortaya koymaktadır: Türkiye'yi ilgilendiren her iki konuda ve diğer konularda Konferans zabıtlarını iki ayrı kişi tutmuştur: ABD' nin Moskova Büyükelçisi BOHLEN ile "komünistliğinden

şüphe edilen ve yalancılıktan beş yıl hapis yatmış ve yeni cezaevinden çıkmış” olan HİSS. Makale boyunca her iki kişinin tuttuğu zabitler arasındaki farklar ve bunların değerlendirmesi işlenmektedir.

Makalenin Özeti: Türkiye'nin BM'ye alınması konusunda girişim İngiltere'den gelmiştir. İngiliz uzmanlar bu konuyu Amerikalı uzmanlarla Konferanstan önce görüşmüşler ve Türkiye'nin adı el yazısı ile ABD Dışişleri Bakanı STETTINIUS'a sunulmuştur. CHURCHILL'in 8 Şubat'ta, Türkiye'nin BM'ye üyeliğini gündeme getirmesiyle birlikte HİSS ve BOHLEN'in kayıtlarındaki ifade farklılığı karşıtlık yaratmaktadır. BOHLEN'e göre; CHURCHILL Türkiye'nin üyeliğinin “umumi tasviple karşılanmayacağını” ifade etmiş, HİSS ise “umumi memnurlukla” karşılanacağına inandığını söylemiş olduğunu kaydetmektedir. HİSS'in kaydettiği CHURCHILL'e ait sözler bir arada okunduğunda Bohlen'in kayıtlarının doğruluğunu kabul etmek gerekmektedir. Zira CHURCHILL, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmemiş olmasını suç olarak ileri sürmekte fakat İngiltere'ye bağlı kaldığından, Türkiye'yi mazur görmektedir. Bunun dışında her iki metin arasında keskin bir ayrım bulunmamaktadır.

Boğazlar konusunda ise BOHLEN ve HİSS'in metinleri birbirine uymaktadır. Yalnız Montrö Andlaşmasının tadili konusunda HİSS; CHURCHILL'in Türklere haber vermek ve onlardan bunu gizli tutmamak için İngiltere'ye karşı taahhüdü olduğunu söylediğini yazmaktadır. Bu taahhüd gereğince, İngiltere Dışişleri Bakanı EDEN, Moskova Görüşmeleri hakkında Türkiye elçisine bilgi vermiştir ve “Türklerden hiçbir şey gizli tutulmuyor” demesine yol açarak STALİN'i öfkeliendiren söz de budur. 10 Şubat tarihli oturumda tartışılan Boğazlar sorununda, tüm görüşmelerden sonra STALİN ve CHURCHILL'in çatıştıkları ve ROOSEVELT'in uzaktan seyirci kaldığı anlaşılmaktadır. STALİN'in bir kurnazlığı da Montrö Mukavelesini Roosevelt'in gözünden düşürmek için Japon İmparatorunun Boğazlardaki “rolünden” bahsetmesidir.

3.2.3. “Türk Diplomasisi”

[1959, Yeni Türkiye, (1959), Ertuğ, Hasan, Refik vd., İstanbul; Nebioğlu Yayınevi]

Makalenin Niteliği: “Türk Diplomasisi”, Türkiye’nin 1920 ile 1955 yılları arasındaki dönemde uluslararası ilişkilerinin geçirdiği evreler ve yönsemeleri ele almaktadır. Makalenin 1939-1945 yılları arasındaki dönemi inceleyen II. Dünya Savaşı ile ilgili kısmı, Türk Tarih Kurumu’nun 15-17 Ekim 1997’de düzenlediği “Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç” adlı sempozyuma bildiri olarak sunulmuş ve daha sonra yayımlanmıştır.

Makalenin Özeti: Türkiye’nin 1920 ile 1955 yılları arasındaki Diplomatik tarihi beş bölüme ayrılmaktadır: 1920-1923, Türkiye’nin bağımsız bir devlet olarak kuruluşundan, Lozan Andlaşmasının imzasına kadar Milli Mücadele ve barış kurma devri; 1923-1939, Batıya doğru kayma devri; 1939-1945, savaş devri; ve savaş sonrası devir. Türk Diplomasisi, cumhuriyet devletinin kuruluşuyla başlamaktadır. Türk Diplomasisi’nin başlangıçta karşılaştığı en büyük sorun, memleketi düşmanlardan temizlemek, devletin bağımsızlığını tanıtmak ve eşit şartlara dayanan bir barış imzalamak olmuştur.

1923-1930 arasında, Lozan Andlaşması, Türkiye’nin uluslararası ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Bundan sonra Türkiye; Lozan Andlaşmasından geride kalan sorunların çözülmesi ve diğer devletlerle ilişkilerin düzenlenmesi konularıyla ilgili olmuştur. Dönem içinde; Musul sorununun çözülmesinde Türkiye ağır fedakarlıkta bulunmuştur. Öte yandan Musul sorunu, Türkiye’nin Batılı devletlerle ilişkilerini düzenlemesinde ve iyileştirmesinde temel etken olmuştur. Fransa; Lokarno Andlaşmasıyla İngiltere ile dayanışma kurduğundan, Türkiye ile arasındaki anlaşmazlıkları çözen Andlaşmaların tasarıları hazırlandığı halde, Türkiye ile İngiltere arasında Musul sorunu üzerinde anlaşmaya varılmadan, bunları imzadan çekinmiştir. Musul sorununda, İngiltere ile anlaşmaya varıldıktan hemen sonra Fransa, metinleri hazırlanmış olan anlaşmaları imzalamıştır. İki savaş arası dönemde, hiçbir devlet İtalya derecesinde Türk Dış Politikası üzerinde etkili olmamıştır. Öte yandan; Türkiye’nin İtalya ile dostluk anlaşması imzalaması, MUSSOLİNİ

aracılığıyla Yunanistan ile Türkiye arasında anlaşmaya varılmasını sağlamıştır. VENİZELOS'un iktidara gelmesiyle 1930'da imzalan Türk-Yunan Dostluk Anlaşması, ikili ilişkilerde Kıbrıs sorunu ortaya çıkana dek süren yeni bir dönem açmıştır. Türk-Sovyet ilişkileri yakınlığını korumakla beraber, Türkiye diğer devletlerle ilişkilerini düzenledikçe, SSCB, Türk Dış Politikası'nda dayanılan tek büyük devlet olmaktan çıkmıştır.

1930 yılında Türk Dış Politikasını etkileyen temel konu, 1929 Dünya Ekonomik Krizi olmuştur. Türkiye uluslararası piyasalara uzaklığı nedeniyle krizden görece olarak daha az etkilenmiş olmasına rağmen, Osmanlı borçlarının Fransa'ya ödenmesi konusunda Fransa'nın ısrarcı tavrı, iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. 1932'de borçlar konusundaki anlaşma nihai olarak çözülmüştür, Fransa ile ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Türkiye'nin bundan sonra izlediği dış politika; her iki devletin de anti-revizyonist öbek içinde yer almalarından ötürü Fransa ile Türkiye'yi yakınlaştırmıştır. Bu yol Türkiye'yi MC'ye götürmüştür. Diğer yandan Türkiye'nin Yunanistan ile anlaşması, Balkan Birliğinin kurulmasına yol açmıştır. Başlangıçta; Bulgaristan'ın da içinde yer aldığı Birlik, daha sonra Bulgaristan'ın revizyonist politika içinde yer alması nedeniyle, dört taraflı olarak Balkan Antantı biçiminde resmîyet kazanmıştır. Gerçekte; Balkan Antantı, Bulgaristan'a karşı oluşturulmuş bir askeri ittifak olmuştur. Sadabat Paktı ise, bir askeri ittifak olmayıp, dostluk ve dayanışma paktının ötesine geçememiştir. Revizyonist politika güden İtalya ve Almanya'nın birlikte hareket etmesi sonucu, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, Türkiye ile İngiltere arasındaki ittifakın başlangıcı olmuş ve iki devlet arasında Akdeniz Paktı imzalanmıştır. Böylelikle; Türkiye İngiltere'ye bağlanmıştır. Diğer taraftan; SSCB'nin Almanya ile anlaşma imzalaması, Türk Dış Politikasında yeni bir sayfa açmıştır. SSCB'nin de katılacağı umuduyla girdiği barış cephesinde Türkiye yalnız kalmıştır. Bu halde Türkiye, her iki tarafla da ittifak ilişkilerine girilerek İngiltere, Fransa ve SSCB arasında dostluk kurmaya yönelmiştir.

II. Dünya Savaşı başladıktan sonra; Stalingrad ve Alameyin Muharebelerinde Almanya'nın yenilmesi, Alman tehlikesini kaldırmışsa da onun yerini yavaş yavaş Rus tehlikesi almaya başlamıştır. Almanya'nın Türkiye

büyükelçisi VON POPEN'e suikast davasını bahane eden SSCB, gerçekte Türkiye'nin İngiltere ve ABD ile arasının açılması için pek çok girişimde bulunmuştur. 1934'e dek Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda ısrarcı davranmayan İngiltere, yıl sonunda Türkiye'ye savaşa girmesi için baskı yapmaya başlamıştır. İngilizler, savaşa girmesi durumunda Türkiye'nin silah isteyeceğini bildiklerinden, Türkiye'ye, yalnız üs vermesi konusunda ısrar etmiştir. Oysa; üs verildiği takdirde, Almanya'nın saldırısına uğrayacağından Türkiye bakımından üs vermekle, savaşa katılmak arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Daha sonraki olaylarda göstermiştir ki; Türkiye'nin faaliyet göstereceği tek alan olan Balkanlarda bir savaş bile üç büyüklerin üzerinde anlaşmaya varamadıkları bir sorun olmuştur. Buna rağmen Türkiye'nin savaşa katılmaması, İngilizleri öfkelenmiştir. Sonuçta Türkiye, Yalta Konferansından sonra 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş ve ertesi gün de MC'ye (BM) katılmıştır.

Savaş sonrasında, SSCB'nin Türkiye'den istediği gerçekte Boğazlarda üslerden daha fazlası olmuştur. Rusya, Türkiye'yi kendi ağı içine almayı tasarlamaktaydı. Diğer yanda; Türkiye NATO'ya katılmadan güvenliğinden emin olamamaktaydı. NATO'ya yaptığı üyelik girişimlerinin önünde en büyük engel olan İngiltere nedeniyle, Türkiye'nin NATO'ya yaptığı üyelik girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Zira; İngiltere Türkiye'nin NATO'ya değil, kendi liderliği altında kurulacak bir Ortadoğu Paktına katılmasına taraftar olmuştur. Sonunda; Türkiye'nin üyeliğini ABD açıkça teklif ettiğinde, İngiltere daha fazla karşı duramamış ve Türkiye 1952'de NATO'ya katılmıştır. Ancak İngiltere, Arap devletleri ile ilişkilerinde Türkiye'nin yardımına güvendiğinden, Türkiye'nin üyeliğine "evet" derken, Türkiye'nin Ortadoğu Paktına katılmasını da şart koşmuştur.

3.2.4. “Cyprus, Past and Present”

[1962, Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı, cilt: 3, s. 35-46]

Makalenin Niteliği: İngilizce olarak yazılmış makale, yazıldığı 1962 yılına kadar geçen dönem içinde Kıbrıs'ı, coğrafi ve tarihsel olarak derinlemesine ele almaktadır. Makalenin temel tartışma noktası ise Yunan iddialarına dayanan ENOSİS'tir.

Makalenin zeti: Kıbrıs'ın Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki coğrafi konumlanması, tarih boyunca Adanın kaderini belirlemiştir. Bu nedenle; antik çağlardan günümüze değin Kıbrıs'a sahip olan, Doğu Akdeniz'de de en büyük güce sahip olmuştur.

Kıbrıs'ın tarihi ve kültürel gelişmesi, geçmişin 5000 yıllık izlerini taşımaktadır. M.. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Ada kıyılarında, büyük ticaret kasabaları oluşmuştur. Kasabalarda yaşayanlar arasında, Yunanlı tüccar ve zenginlerde yer almıştır. M.. 1200 ve 1300'l yıllar boyunca, Yunanlılar Kıbrıs'a tümüyle yerleşmiş ve büyük ölçüde kendi dillerini korudukları küçük devletler kurmuşlardır. M.. 240'lara kadar üç kez el değiştiren Ada; bu yıllarda Persler'in egemenliği altına girdiğinde, kendilerini Yunanlı olarak tanıtamamış fakat; dil, kültür ve topluluk biçimlerini büyük ölçüde koruyan yığınlar halindeki topluluklar, dönemin yönetsel koşullarına uygun olmayan biçimde yönetilen Yunan Devletlerini kurmuştur. M.. IV. yüzyılda, Büyük İskender tarafından fethedilen Ada, ardından sırasıyla Mısır ve Roma'nın yönetimine girmiştir. Roma yönetimi, aynı zamanda Kıbrıs'ın gnen bakımından zirveye ulaştığı dönem olmuştur. Bakır, eski zamanlardan itibaren Kıbrıs'ın en önemli doğal zenginliği olmuştur ve Kıbrıs adı da buradan gelmektedir. İngilizce “bakır” demek olan “copper”, Latince “Cuprum” kelimesinden gelmiştir ve “Cyprus” olarak Romalılar döneminden evrilegelmiştir. Kıbrıs, Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Doğu Roma ya da diğer adıyla Bizans'ın nüfuz alanına girmiş ve bu dönem içine Ada'da İslamiyet yayılmaya başlamıştır. Bunun ardından geçen bir sessizlik döneminin sonrasında; 1160'ta Bizans uyruklu bir Yunanlı olan İsaac Komenos'un Kıbrıs'ta kendi yönetimini kurmasıyla, Kıbrıs ilk kez Yunan yönetiminde

bağımsız bir güç olmaya başlamıştır. Bu durum tam olarak 31 yıl sürmüştür. 1191'de Haçlı Seferleri sırasında Adayı ele geçiren İngiltere Kralı I.Richard, daha sonra Kıbrıs'ı Lusignan Ailesine satmıştır. 1489'da Venediklilerin egemenliği altına giren Kıbrıs, 1571'de tümüyle Osmanlı egemenliğine girmiştir. Osmanlı, geleneksel hoşgörüsüyle buradaki halka yaklaşmış ve Ortodoks olan yerli halk, Katolik Venedikliler döneminde uğradıkları dinsel baskıdan kurtulmuştur. Ne var ki; Mora'daki Yunan Devrimiyle birlikte Adada ki resim de değişmiştir. Ortodoks Hıristiyanlar ve yüksek derecedeki papazların kışkırtmalarıyla Yunanlı güç öbekleri arasında çarpışmalar çıkmıştır. Bu aynı zamanda; ENOSİS hareketinin de başlangıcı olmuştur. Osmanlı'nın I.Dünya Savaşına girmesiyle birlikte İngiltere, Kıbrıs'ı ilhak etmiş ve 1925'te İngiliz kolonisi olduğunu açıklamıştır. Bundan sonra; Ada'daki Türk Toplumunu, siyasal, ekonomik ve toplumsal olarak zayıflamış ve bazı Türkler, Türkiye'ye göç etmişlerdir. Nitekim; bugüne uzanan rahatsızlıkların büyük kısmı İngiliz yönetiminden kalmıştır.

Kıbrıs'ta Türkçe konuşanların bir kısmı Yunan olabildiği gibi, Yunanca konuşanlar da Türk olabilmektedir. Adada yaşayan milletleri belirleyen unsur dil değil dindir. Yunan, Hıristiyan (büyük çoğunlukla Ortodoks Kilisesine mensup), Türk de, Müslüman anlamına gelmektedir. Kıbrıs'ın şimdiki siyasal problemlerinin merkezi noktası, Adada kurulmuş olan Yunan Ortodoks Kilisesi ve dinidir. Gazete okuyan herkes bilir ki; piskopos ve üst düzey papazlar, ENOSİS -Yunanistan ile Birleşme- savaşımının liderleridir. ENOSİS yoluyla; Yunanistan'la birleşme arasındaki bağlantının ne olduğu konusunda verilebilecek yanıt şudur: Kıbrıs kesinlikle Yunanistan'a ait değildir, çünkü; çağdaş Yunanistan çok gençtir, yaklaşık dört yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olduktan sonra 1832'de ortaya çıkmıştır ve Helen Kültürü'ne ait Atina'nın değil, Bizans'ın mirasçısıdır.

1955 yılına gelindiğinde ENOSİS hareketi yeni bir aşamaya gelmiş, istemenin ötesinde, eyleme dökülmüştür. Yunan gemileriyle Kıbrıs'a silah kaçırılmış ve ENOSİS olarak adlandırılan terörist örgütlenme, Yunan subaylarının liderliğinde eyleme geçmiştir. Türkiye ilk aşamada; Balkan paktı nedeniyle Kıbrıs konusundaki tartışmalardan uzak kalmıştır. Eğer bu zamanda

Ada'daki statüko değiştirilebilmiş olsaydı, Türkiye, Kıbrıs'ın sahillerine yakınlığı ve Türk Toplumunun büyüklüğü nedeniyle haklarını koruyabilirdi. İkinci aşamada, Yunanistan açıkça Enosis yani birleşmeyi açıklamıştır. Enosis kelimesinin kullanılmasının nedeni, BM'de ilhak projesine sıcak bakılmamasıdır. Yunanistan'ın isteği Kıbrıs'ta tümüyle kendi kaderini tayin (self-determinasyon) ilkesinin uygulanmasıdır. Ardından bağımsızlık istemleri gelecektir. Bu tümüyle bir taktik harekettir ve hedef Enosis yani birleşmedir. Buna karşı; Türkiye'nin savunduğu tez ise; Adanın Türk ve Yunan nüfusuna ait iki bölüme ayrılması olmuştur. İki tarafta birbirinin önerisini reddetmiştir. Çözüme yönelik üçüncü seçenek; yedi yıllık geçici bir dönem için Adanın Türk ve Yunanlılar tarafından yönetilmesine dayalı olarak İngiltere'den gelmiştir. Teklif, Türkiye tarafından kabul edilirken, Yunanlılarca reddedilmiştir. Ancak; 1958 başlarında durum değişmiş, taraflar İngiliz önerisi çerçevesinde masaya oturarak Londra ve Zürih Andlaşmalarını imzalamışlardır. 1960 yılında resmen açıklanan Anayasası ile Kıbrıs bağımsız yaşamına başlamıştır. MAKARİOS başkan, Dr. Fazıl KÜÇÜK başkan yardımcısı olmuştur. Geçici bir süre çözülmüş gibi görünen sorun, daha sonra MAKARİOS'un anayasayı delmeye yönelik tutumlarıyla yerini tekrar gerginliğe bırakmıştır. Makarios'un, Aralık 1963'te, Kıbrıs Anayasası'nı ve Garanti Andlaşmasını değiştirme niyetini açıkça ortaya koymasının ardından, EOKA Türk nüfusu üzerinde katliama başlamıştır. Makarios'un yeni iddiası, garanti ve garantör devletler olmaksızın bağımsızlıktır. Bu durum Yunanistan ve Yunan Toplumunun eski idealleri olan ENOSİS'e geri döndüklerini göstermektedir. Görünen o dur ki; Kıbrıs sorunun gerçekten çözüme kavuşturulabilmesi, Yunanistan'ın ENOSİS rüyasından vazgeçmesiyle mümkün olacaktır. Yunanistan'ın ENOSİS'in gerçekleşmesinde ısrarcı davranması ise NATO'nun yıkılmasına neden olabilir.

3.2.5. “II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”

[1969, Oral Sander ile birlikte, **Olaylarla Türk Dış Politikası** (1919-1965), Gönübol, Mehmet, Cem Sar, Haluk Ülman v.d, (1996), Ankara: Siyasal Kitabevi]

Makalenin niteliği: ESMER’in Oral Sander ile birlikte kaleme aldığı makale, II. Dünya Savaşı boyunca uluslararası ilişki ağlarının Türk Dış Politikasına etkileri ile Türk Dış Politikasının yönsemesini incelemektedir. Makalenin üzerine bina edildiği temel olaylar; Türk-İngiliz-Fransız Deklarasyonu, Şükrü SARAÇOĞLU’nun Moskova’yı Ziyareti, Türk-İngiliz-Fransız İttifakı, Türkiye’nin Balkan Antantını canlandırma girişimi, İtalya’nın Savaşa girmesi ve Türkiye’nin savaş dışı durumu, İtalya’nın Yunanistan’a saldırması, HİTLER- MOLOTOV görüşmesi, Almanya’nın Balkanlara inmesi, Krom Meselesi, Türkiye üzerindeki baskının artması, İngiltere’nin Türkiye’yi savaşa sokma çabaları, Türk-Müttefik ilişkilerinin soğuması, Almanya’ya krom ihracatının durdurulması ve diplomatik ilişkilerin kesilmesi, Sovyet tehlikesinin artması ve Sovyetler Birliğinin Türkiye ile olan Dostluk ve Saldırmazlık Paktını feshetmesi olarak belirlenmiştir.

Makalenin Özeti: Genel olarak; Lozan Andlaşmasından sonra Türkiye’yi İngiltere’ye yaklaştıran iki ana neden olmuştur. Bunlar; İtalya’nın emperyalist amaçları ve Almanya’nın “hayat sahası” politikasıdır. İtalya’nın Arnavutluğu işgalinin ardından; İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında, Türkiye’yi “barış cephesi” içine almak için görüşmeler başlamıştır. Hatay sorunu nedeniyle; 1939 Haziranına uzayacak Fransız Deklarasyonu dışında İngiliz-Türk Deklarasyonu, SSCB cephesinde iyi karşılanmış buna karşın; özellikle Oniki Ada açısından Türk-İngiliz yakınlaşması İtalya’yı endişelendirmiştir. 23 Ağustos 1939’da imzalanan Almanya-SSCB Saldırmazlık Paktı, Türkiye’nin dış ilişkilerinde yeni bir dönem açmıştır. Türkiye, hem İngiliz hem de Rus tarafıyla ittifak ilişkileri geliştirme yolunu seçmiş ve iki taraf arasındaki dostluğu bağdaştırmak amacıyla Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Moskova’ya gitmiştir. Sovyetler Birliği’nin bu geziden umduğu amaç; Türkiye’nin ki ile taban tabana zıt olarak, Türkiye’yi “Barış Cephesi”nden ayırmaktır. Görüşmeler sonunda SSCB’nin,

Almanya'nın isteklerine uygun olarak getirdiği tekliflerin kabul edilmemesi üzerine, Türkiye ile SSCB'nin yolları ayrılmıştır. Bundan sonra 19 Ekim 1939'da imzalanan Türk-İngiliz-Fransız İttifakının en dikkat çekici noktası; 2 numaralı protokolle Türkiye'nin andlaşmadan doğan taahhütlerine, kendisini SSCB ile savaşa sürüklemeyeceği hakkında bir çekince koymasındır. Türkiye'nin böyle bir madde konmasını istemesinin nedeni, SSCB ile olan ilişkilerini bozmak istememesidir. Zira; SSCB ile bir pakt imzalanmış olmamakla beraber, iki ülke arasındaki ilişkiler görünüşte normal olarak devam etmiştir.

Almanya'nın Polonya'yı işgali üzerine; Türkiye'nin Balkan Antantını canlandırma çabaları, Balkan ülkelerinin Almanya'yı kışkırtmaktan korkmaları ve bu girişimi Türkiye'nin kendilerini, İngiltere ve Fransa tarafına çekmek için yaptığı bir "kışkırtıcı manevra" olarak değerlendirmiş olmaları nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.

İtalya'nın savaşa girmesi, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile imzaladığı ittifakın yükümlülüklerini gerçekleştirmesini gerektirmiştir. Öte yandan; Fransa'nın çekilmesiyle yalnız kalan İngiltere, Türkiye'ye yardım edecek durumda olmadığından savaş dışı Türkiye'nin, Müttefikler için daha güvenli olduğuna inanmıştır. Bunun yanında, SSCB'nin de sert tepkisini göz önüne alan Türkiye, 2 numaralı protokolü ileri sürerek savaş dışı kalmayı tercih etmiştir. Benzer şekilde; İtalya'nın Yunanistan'a saldırması karşısında, İngiltere'nin Türkiye'den savaşa girmesini istememesinin nedeni; Türkiye'nin Yunanistan'a asker göndermesinin kendi savunma kuvvetlerini zayıflatacak olmasıdır. 1940 Kasımında, Mihver Devletleriyle Rusya arasında dünyanın nüfuz bölgelerine ayrılmasının görüşülmesi amacıyla MOLOTOV, HİTLER ile görüşmek üzere Almanya'ya çağırılmıştır. Zira; HİTLER'e göre Almanya savaşı kazanmıştır. Türkiye üzerine yapılan pazarlıklarda Almanya; Rusya'yı Balkanlar, Türkiye ve Boğazlara dokundurtmuyor, savaşı kazandığı takdirde Türkiye Alman nüfuz bölgesi içinde kalıyordu. MOLOTOV'un SSCB'ye dönmesinden sonra; Mihver'e katılmak için SSCB'nin Türkiye ile ilgili şart ise Boğazlar Bölgesinde SSCB'nin kara ve deniz kuvvetleri için üs kurulmasının temin edilmesiydi. Bu istekler göstermiştir ki; SSCB, II. Dünya Savaşında Türkiye'ye karşı hep aynı

politikayı izlemiş ve belli toprak taleplerinden altı yıllık bir süre içinde hiç vazgeçmemiştir.

Almanya'nın hemen bütün Balkanlar'a hakim olması, Türkiye'de Almanya'nın kendisine de saldıracağı korkusunu yaratmıştır. Türkiye'nin Alman baskısına karşı savaş dışı durumda kalmakta ısrar etmesi ve savaşta yer alan devletlerden herhangi birinin topraklarından faydalanmasına izin vermemesi, Almanya'nın Suriye ve Irak'a inmesini ve böylece Basra'yı ele geçirip Hint Okyanusunda Japonya ile birleşmesini önlemiştir. 1941'de ABD'nin savaşa girmesiyle savaşın sonucu önceden kestirilebilir olmakla beraber; Türkiye'ye savaşa girmesi yönündeki baskılar da artmıştır. Türkiye'yi tarafına çekebilmek yanında, Almanya'nın Türkiye üzerindeki baskısının bir diğer nedeni Balkanlarla ilgili olmuştur. Bu anlamda; Türkiye ile ilişkileri iyi olan İngiltere'nin, bir adım ileri giderek Balkanlarda saldırıya geçmek için Türkiye'den hava üsleri kurma izni alabilmesi olasılığı karşısında Almanya, Türkiye'nin kendi tarafında savaşa girmesini istemiştir. SSCB ise Almanya'yı yenmesinin ardından, Türkiye'ye yönelik düşmanca tutumuna geri dönmüştür. Türkiye ve SSCB arasındaki ilişkileri gerginleştiren ana nedenlerden biri; Rus ajanları tarafından suikast girişiminde bulunulmasıyla oluşan ve mahkemeye yansıyan Almanya'nın Türkiye büyükelçisi Von Papen olayını, SSCB'nin örtbas etmek istemesidir. Yargıtay'ın, ajanlar hakkındaki mahkumiyet kararını onamasıyla, Türkiye üzerindeki Rus baskısı artmıştır. 1943 ilkbaharından başlayarak bu kez de; Müttefiklerin Türkiye'nin savaşa girmesi yolundaki baskıları başlamıştır. Türkiye'nin savaş dışı durumu, Almanya'nın Avrupa dışında genişlemesini önlemede mükemmel bir kalkan olmuşken, artık Almanya'yı yenmek için Avrupa'ya girmek gerekmiş ve bu defa aynı kalkan durumu ile Türkiye Müttefiklerin işini zorlaştırmıştı. Müttefiklerin Türkiye'nin savaşa girmesi yolundaki kararı, ilk kez Kazablanka Konferansında alınmış, ardından Türkiye'yi ikna etmek üzere CHURCHILL Adana'ya gelmiştir. Yapılan Adana Konferansında iki nokta açığa çıkmıştır: Türkiye'nin askeri gücü zayıftır ve güçlendirilmelidir, ayrıca Türkiye istediği gibi hareket etmekte serbest bırakılmalıdır. Türkiye'nin, Adana Konferansında, CHURCHILL'in istemine rağmen savaş dışı kalmasının nedenlerinden biri, Müttefiklere tam

anlamıyla güvenmemesidir. Adana Konferansından sonra toplanan Quebec Konferansında, Türkiye'nin savaşa katılması için erken olduğu kararı alınmıştır. CHURCHILL'in Balkanlarda ikinci bir cephe açmak istemesinin altında yatan nedenlerden birinin, Balkanlar'a kendisinden önce girmek arzusu olduğunu gayet iyi anlayan Rusya, ABD ve İngiltere'nin bu niyetlerine hiç yanaşmamış, bunun yerine Türkiye'nin bizzat savaşa girmesinde ısrar etmiştir. Müttefikler arasında yaşanan konferans trafiğinin ardından, İNÖNÜ'nün de çağrıldığı İkinci Kahire Konferansında, Türkiye'ye savaşa girme çağrısı yapılmışsa da Türkiye'nin, "piyon gibi savaşa girmeye zorlandığı ve savaşa katılmasının Türk kuvvetlerine bir rol verilmeden yalnız hava ve kara üslerinin kullanılması" şeklinde olacağı yolundaki kaygıları sürmüştür. Konferansta alınan kararlar, bu endişelerin ortadan kaldırmaya çalışıldığını göstermektedir. Türkiye'nin üzerindeki baskılara rağmen savaşa katılmamasının nedeni; Türkiye'ye verilecek olan silahın az ve ihtiyacı karşılamaktan uzak olmasıdır. Bundan başka "güven bunalımı"nın bir sonucu olarak ortak askeri hareketleri ve işbirliğini kalın bir esrar perdesi örtmüştür. Daha sonraki gelişmeler de göstermiştir ki; Türkiye'nin faaliyet göstereceği tek alan olan Balkanlarda savaş bile, üç büyük devletin üzerinde tam bir anlaşmaya varamadıkları bir sorun olmuştur. 1944'te Müttefiklerin, Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom ihracatını durdurması yolundaki baskılara dayanamayan Türkiye'ye, bu kez de Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesi yönünde baskılar gelmiştir. Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesi gerçekleştiğinde; SSCB Türk toprakları üzerinden yüksek irtifa uçurları yapabilecek, Türkiye'den iki bine yakın Mihver ve Alman ajanı sınırdışı edilebilecek ve Türk topraklarında stratejik hava ve deniz üsleri kullanılabilirdi. Türkiye 2 Ağustos 1944'te Almanya, 6 Ocak 1945'te de Japonya ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Nihayet; Türkiye Yalta Konferansında alınan karar doğrultusunda, 1 Ocak 1942'de kabul edilmiş olan BM Beyannamesini imzalamış ve Almanya'ya savaş ilan etmiştir.

Türkiye'nin Dış Politikası'nın temeli olarak gördüğü 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Andlaşmasını, SSCB 7 Kasım 1945'te bir takım şartlarla yenileyeceğini bildirmiştir. SSCB'nin tekliflerini soran Türkiye aldığı yanıtta; Türk-Sovyet sınırında değişiklik, Boğazlarda üsler verilmesi, Montrö

Sözleşmesinin gözden geçirilmesi ile karşılaşmıştır. Türkiye, ilk isteği reddetmiştir. İngiltere ise SSCB'nin isteklerini Postdam Konferansına dek ertelemesini istemiştir.

3.2.6. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’ nin Dış Politikası”

[1973, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Dergisi, no:32, s.61-68]

Makalenin Niteliği: Cumhuriyetin ilan edilmesinden başlayarak, yazıldığı 1973 yılına kadar geçen süreç içerisinde; Türk Dış Politikasının geçirdiği değişikliklerin ele alındığı makale, ifade edilen süreci dört ana döneme ayırarak inceler: 1923-1940 Kurtuluş Sonrası Türk Dış Politikası; 1940-1945 II. Dünya Savaşı Yıllarında Türk Dış Politikası; 1945-1963 Savaş Sonrası Yıllar, NATO ve Kıbrıs Sorunu; 1963-1973 Son 10 Yıllık Dönem. Dünya siyasetine etki eden olayların yönlendirmesine de bağlı olarak, makalenin incelediği zaman aralığı içerisinde, Türkiye-SSCB ilişkileri ana eksenini oluşturmaktadır. Türkiye'nin zamanla geliştireceği başta ABD, İngiltere ve diğer ülkelerle olan ilişkileri ise ana eksen etrafında etki ve sonuçlarıyla yerlerini almaktadır.

Makalenin Özeti: 1923-1940 arası dönemde Türkiye'nin Dış Politikası, Lozan'da çözülemeyen sorunların çözümlenmesi ve uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi noktalarında toplanmıştır ve dönem içinde Türkiye'nin Dış Politika tutumunu etkileyen devlet SSCB olmuştur. Türkiye-SSCB ilişkileri içindeki ilk kırılma noktası; 1923-1940 yılları arasında İngiltere ile Musul Sorununun çözülmesinin ardından, Türkiye'nin Batılı Devletlere yaklaşmasıyla gerçekleşmiştir. 1928'e dek gergin devam eden İtalya ile ilişkiler, 1928 Mayıs'ında imzalanan saldırmazlık paktıyla yerini iyi ilişkilere bırakmış, Batı ile devam eden yaklaşma, 1933'den sonra Fransa'yı da içine almıştır. Balkanlarda ise Türkiye; Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile kurduğu Balkan Paktıyla aslında Bulgaristan'a karşı kurulan yeni bir ittifakın içinde girmiştir. ABD ile ilişki kurulmasındaki ana engel ise Amerika'daki Ermeni politikaları olmuştur. Türk Dış Politikası, 1934'ten sonra İtalya-Habeş Savaşının yarattığı bunalım içinde yeni bir aşamaya gelmiş ve Türkiye uluslararası ilişkilerdeki cephesini belirlemiştir: İngiltere.

II. Dünya Savaşı yıllarında, SSCB-Türkiye arasında 1929 Moskova Andlaşmasıyla başlayan dönem sona ermiş, Türkiye; İngiltere ve Fransa ile ittifak imzaladığı sırada II. Dünya Savaşı patlamıştır. Türkiye'nin 1940'lı yıllarda Balkan Antantı'nı yeniden canlandırma girişimleri, Balkan Devletlerinin Almanya'yı kışkırtmaktan korktukları için sonuçsuz kalmıştır. Gerek dünyayı gerekse Türkiye'yi dönem içinde en çok etkileyen olay ise; 1940 Kasımında, HİTLER ile SSCB Dışişleri Bakanı MOLOTOV arasındaki nüfuz paylaşımı görüşmelerinde, Türkiye'nin de pazarlık konusu edilmesi olmuştur. Boğazlar rejiminin değiştirilmesini fakat Türkiye'nin SSCB nüfuzuna bırakılmasını kabul etmeyen Almanya, SSCB ile diğer bazı konularda da anlaşamayınca, HİTLER Sovyetler'e karşı savaş açma kararı almıştır. Başlayan Alman-Rus Savaşı, Türkiye'yi kısmen rahatlatmışsa da bu kez Almanya'nın kışkırtmalarıyla, İngiltere ve SSCB'nin Türkiye üzerinde anlaşma olasılıkları rahatsızlık yaratmaya başlamıştır. İngiltere'nin, Türkiye'nin tarafsız kalacağına inanması sonucunda, 10 Ağustos 1941'de her iki ülke Türkiye'nin toprak bütünlüğü üzerinde garanti vermiştir. 1943'te Quebec, Kahire ve Tahran'da yapılan konferanslarda; Türkiye'nin savaşa girmesi kararlaştırılmış, İkinci Kahire Konferansında İNÖNÜ de bu teklifi CHURCHILL'in ısrarıyla kabul etmiştir. Daha sonra, Ankara'da Konferans kararlarını gerçekleştirmek üzere yapılan görüşmeler sonuçsuz kalınca; İngiltere, ABD ve Türkiye arasında bir güven bunalımı yaşanmıştır. Alman savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi ve Türkiye'nin Almanya'ya krom ihracatıyla tırmanan bunalım; Türkiye'nin 2 Ağustos 1944'te Almanya, 6 Ocak 1945'te de Japonya ile diplomatik ilişkilerini kesmesi sonucunu doğurmuştur. 1945'te toplanan Yalta Konferansında alınan; BM Anayasasının hazırlanacağı San Francisco Konferansına 1 Mart 1945'ten önce Almanya'ya savaş ilan eden ülkelerin katılabileceğine ilişkin karar üzerine, Türkiye 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Fakat bu kez de SSCB, 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Andlaşmasını 7 Kasım 1945'te yenileyeceğini bildirmiş, tekliflerini soran Türkiye ise;

Türk-Sovyet sınırında değişiklik

Boğazlarda üsler verilmesi

Montrö Sözleşmesinin gözden geçirilmesi

önerileriyle karşılaşmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası döneme yalnızlık içinde giren Türkiye, savaşı da göze alarak, SSCB'nin toprak isteklerine karşı durmuştur. Türkiye'nin 1950'de Kore Savaşı'na katılmasıyla, Türkiye hem NATO üyesi olmuş hem de ABD ile yakınlık meydana gelmiştir. Türkiye'nin; ABD'nin ısrarı, İngiltere'nin de etkisiyle, 1954'te kurulan Bağdat Paktına girmesi ve kurduğu yakın ilişkiler, tarafsız devletleri ve "Üçüncü Dünya" denilen öbeği Türkiye'den uzaklaştırmıştır. STALİN'in 1953'te ölmesi üzerine Türkiye'ye karşı tutumunu değiştiren SSCB, toprak talebinden vazgeçmiş diğer yandan; ABD'nin Kıbrıs konusundaki tutumundan hayal kırıklığına uğrayan Türkiye, SSCB'ye yakınlaşmaya başlamıştır.

1963-1973 arası dönemde; Türkiye-SSCB arasında doğan yakınlığın en önemli nedeni, SSCB'nin ENOSİS'e karşı olması ve Kıbrıs'ın bağımsızlığını istemesi olmuştur. 1955'ten sonraki dönemde esasen Türk Dış Politikasını etkileyen en önemli konu Kıbrıs olmuştur. Bu süreçte; Türkiye'nin ABD ile yollarını ayıran olay; Türkiye'nin Zürih ve Londra Anlaşmalarına dayanan müdahale hakkını kullanmasına karşı, ABD Başkanı JOHNSON'un İNÖNÜ'ye gönderdiği mektupla başlayan sert tutumu olmuştur. Kıbrıs konusunda "Yunanistan ile uzlaş" çağrısı yapılan Türkiye'nin, NATO'ya olan güveni sarsılmış, ABD ile ilişkileri de soğumuştur. Fakat Türkiye, ne NATO'dan çıkmak ne de Amerika'dan ayrılmak niyeti taşımıştır. Türkiye, Batı ile olan ilişkilerine paralel olarak; Sovyetlerle ilişkilerini düzeltmek ve "Üçüncü Dünya"lılar ve Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmak çabasına girmiştir. Aslında SSCB hiçbir zaman Türkiye'nin, NATO' dan ayrılmasını istememiştir.

Son dönemde (1963-73) Kıbrıs, Türk Dış Politikasının tek problemi olarak durmaktadır ve bu problem çözülmedikçe, Yunanistan'la yakın dostluk ilişkilerinin kurulması mümkün olmayacaktır. Bağdat Paktından doğan CENTO anlamını yitirmiştir. Onun yarattığı RCD de gelişmemiştir. Türkiye; Pakistan ile Hindistan arasındaki çatışmada tarafsız kalarak bağımsız ve haysiyetli bir dış politika yoluna girmiştir. "Cumhuriyetin ellinci yıl dönümünde Türkiye 50 yıllık barışı da kutlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun tarihi boyunca Türkler 50 yıl süreli barış yüzü görmemiştir."

3.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer' in Ders Notları

Ahmet Şükrü ESMER'in ulaşılmış ders notları aşağıda inceleme konusu yapılmıştır.

3.3.1. Siyasal Tarih

[İhsan Erbilgin (not tutan), (1936), İstanbul]

Niteliği: Siyasal Tarih, Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in bilimsel anlamda yayınlanmış ilk ürünüdür. Siyasal Tarih, ESMER'in Yüksek İktisat ve Ticaret Okulunda verdiği dersleri pekiştirmek üzere hazırlamış olduğu notlarla, öğrencisi İhsan ERBİLGİN'in derste tutmuş olduğu notların birleşmesinden oluşmaktadır. Ders notları konu anlatımı biçiminde olduğundan, cümlesel ifadeler çoğunlukla düzgün değildir ve dili oldukça ağırdır. Ders notları, Fransız İhtilalinden başlayarak, 1936'ya kadar geçen dönem içinde Avrupa tarihini siyasal tarih ve devletler hukuku ekseninde inceleme konusu yapmıştır. Kitabın en önemli özelliklerinden birisi de Türkiye'nin ilk siyasi tarih kitabı olan Siyasi Tarih (1944) için altyapı oluşturmasıdır. Ders notu biçiminde hazırlanmış olduğundan, belirlenmiş bir sunuş planı bulunmamaktadır.

Özeti: Fransız İhtilali öncesinde Avrupa'nın siyasi haritasını oluşturan devletler; batıda İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz ve Flemenk (Hollanda), kuzeyde Danimarka ile Norveç'in oluşturduğu tek devletle İsveç ve Finlandiya'nın oluşturduğu devlet, ortada 360 devletin birleşmesinden oluşan Mukaddes Roma İmparatorluğu, güneyde İtalya yarımadası, doğuda: Rusya ve güney doğuda Osmanlı İmparatorluğudur.

Fransız İhtilaline; düşünsel (yazarların ürettiği ve ABD'nin bağımsızlık kazanmasıyla dışardan gelen düşünceler), iç dinamikler (sınıflar özellikle de burjuva sınıfı), siyasi ve toplumsal, mali ve dini faktörler neden olmuştur. Fransız İhtilaline uluslararası nitelik kazandıran olay, Pillniz Beyannamesidir. Pillniz Beyannamesi; 1791'de Avusturya İmparatoru tarafından yayınlanmış ve İmparator tüm Avrupa İmparatorlarını Fransa'ya karşı harekete geçmeye teşvik etmiştir. Pillniz Beyannamesi'nin yayınından sonra, Fransa Avusturya'ya savaş ilan etmiştir. Bu savaşın en önemli özelliği; dünya tarihinde prensip için yapılan

ilk savaş olması ve “tecavüzi” değil iktidara karşı olmasıdır. Fransız İhtilalinin oluşturduğu fikirlerin bütün Avrupa’ya yayılmasında etkili olan ise; Napolyon’un seferleri ve savaşlarıdır.

XIX. yy.de bütün Avrupa’ya etki eden iki ihtilal olmuştur. Bunlardan ilki; 1830 İhtilalidir ki Avrupa’nın tümünde bir ihtilal hareketinin başlangıcıdır. Diğeri ise 1848 ihtilalidir ve sonuçları bakımından daha önemli olmuştur. 1848 İhtilali, 1815’ten itibaren süren Meternih Rejimini yıkmıştır, statükoya karşı bir kımıldanma hareketidir. İhtilal, Avrupa’daki her devlet için farklı nitelik kazanmıştır. 1848 İhtilallerinin uluslararası alanda yol açtığı en önemli politik sorun, Osmanlılara sığınan, sığınmacılar olmuştur. Sorun Osmanlı ile Rusya arasında diplomatik kriz yaratmış, Osmanlı büyükelçisi Fuat Efendinin girişimleriyle çözümlenmiştir. XIX. yy’nin ikinci yarısında Avrupa’nın politik durumunu belirleyen önemli siyasal olaylar; Kırım Savaşı, İtalya ve Almanya’nın ulusal bağımsızlıklarına kavuşması olmuştur. Öte yandan; 1870’de meydana gelen Prusya Fransa Savaşı ile Avrupa’nın dengeleri değişmiş, savaştan sonra Avrupa’nın en güçlü devleti Almanya olmuştur. Dönem içinde; I. Dünya Savaşına zemin hazırlayan birleşmeler de meydana gelmiştir. İttifak ve İtilaf devletlerinin oluşumu ilk önceleri rastlantısal olarak gerçekteşmişe de zaman içinde bir rekabet yarışına dönüşmüştür. Bu anlamda; Fransa Rusya’ya, bunu gören Almanlar da Avusturya’ya yardım etmişlerdir. Yardımlar sonuçta üç devleti birbirinin davasını benimseyecek duruma getirmiştir.

1914’e gelindiğinde Avusturya veliahdı ve karısının Bosna Hersek’te bir Sırp tarafından öldürülmesiyle I.Dünya Savaşı başlamıştır. Avusturya veliahdı ve karısının öldürülmesinin nedeni ESMER’in ifadesiyle şöyledir:

“Avusturya İmparatorluğu’nu ayakta tutan Habusburg hanedanı idi. Bunun hükümdarı da Fransova Jozef’ti. Sırpılar, imparatorun ortadan kalkmasını imparatorluğun dağılmasına bir başlangıç telakki ettiler. Halbuki imparator çok ihtiyar olduğundan öldürmeye değmez. Veliahdı öldürelim ki karışıklık olsun dediler.”

I. Dünya Savaşının savaşın sorumlusu kimlerdir? Öncelikle; Sırbistan’ın milli bağımsızlığına kavuşmak istemesini, milliyetçilik sıfatıyla hoş görmek gerekmektedir. Ayrıca, ırk ilişkisi olduğundan Rusya’dan yardım görmesi de hoş görülmelidir. Avusturya, Sırbistan bağımsızlığına kavuşacak diye

İmparatorluğunun parçalanmasını isteyemezdi; bu nedenle Avusturya'yı da mazur görmek gerekmektedir. Almanya'nın durumu ise zordur: eğer Avusturya ezilirse, Almanya'nın güvenliği yok olacaktı. Bu nedenle Avusturya'yı yalnız bırakamazdı. Rusya, Balkanlarda Slavlığın koruyucusu durumundaydı; Sırbistan'ı yalnız bırakırsa, bu durumundan vazgeçmesi gerekmekteydi. Fransa, güvenliğini Rusya'ya bağlamış olduğundan, Rusya'nın yenilgisi Batı Avrupa'da kendi güvenliğinin bozulması demektir. İngiltere, kendi çıkarlarını Almanya'nın yenilgisinde gördüğünden savaşa girmişti. Dolayısıyla, savaşın sorumluluğunun tek bir devlete yüklenmesi çok zordur. Savaşın sorumluluğunu 50 yıllık tarih yaratmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya yanında savaşa girmesi ise kendisini mutlaka bir ittifakın içinde görme isteği ve zorunluluğundan kaynaklanmıştır. Bu arayış içinde; İstanbul Muhafızı Cemal Paşa, Fransa ile görüşmeler yaparken, diğer tarafta İstanbul'da Almanlarla ittifak görüşmeleri devam etmiştir. Durumu ESMER'in ifadesiyle aktarmak bu noktada önem kazanmaktadır:

“Cemal Paşa [Fransa'dan] geldiği gün Talat Paşa Sirkeci istasyonuna istikbale gitmişti. Cemal Paşanın teşebbüsünden de haberi vardı. Ne oldu diye sorduğu zaman Cemal Paşa da olmadı demiştir. Talat Paşa bunun üzerine başka bir devletin ittifakına girsek razımsın dediği zaman Cemal Paşa da şu cevabı vermiştir: Birinin ittifakına girelim de istersen şeytanın ittifakına girelim.”

I.Dünya Savaşının bitmesinden sonra imzalanan Versay Andlaşmasından başlayarak 1936'ya varan süreçte; barış, güçlendirilmek bir yana kurulamamıştır. Uluslararası barış ve her devletin siyasi ve ekonomik düzeni büyük sarsıntılar geçirmiştir. Ne ülke sınırları içindeki devlet şekilleri ne de uluslararası sınırlar sağlamlaşmıştır. Savaş sonrası dönemi barış veya savaş dönemi diye adlandırmak mümkün değildir.

3.3.2. Milletlerarası Münasebetler

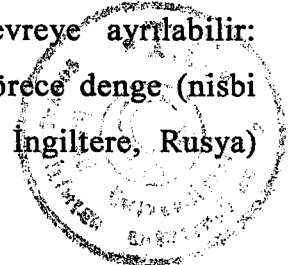
[(Tarihlendirme:1955), Ankara; TODAİE 1953-1954 Ders Yılı
I. Sömestre Ders Notları]

Niteliği: Milletlerarası Münasebetler (Uluslararası İlişkiler) Ahmet Şükrü ESMER'in; 14 Aralık 1953'ten başlayarak 8 Şubat 1954'e kadar TODAİE' de verdiği Milletlerarası Münasebetler dersleri için, ESMER tarafından kaleme alınmıştır. Uluslararası ilişkiler bağlamında devlet; ulus devlet olarak tanımlanarak karşılıklı ilişki ve mücadelede en önemli unsurun güç olduğu kabul edilmiştir.

Özeti: Uluslararası ilişkiler bakımından, eski Yunanistan bugüne daha çok benzemektedir. Bugünlere gelen gelişme, devrimlerle başlamaktadır ve dönüm noktasını Fransız İhtilali (1789) oluşturmaktadır. Fransız İhtilali devletlerarası ilişkilerde bir devrim yaratmış, hükümdar hakları yerine; insan haklarını ortaya atmıştır. Fransa'da çıkan 1830 İhtilali, Belçika'nın Hollanda'dan ayrılmasına varan ihtilali tetikleme yanında, başka ülkelere de yayılarak liberallik ve demokrasiye doğru bir etki yaratmıştır. Osmanlı İmparatorluğundaki 1839 Tanzimat Hareketleri de bu etki altında gelişmiştir.

XIX. yüzyılın ortasına kadar toplumsal anlamda, işçilerle orta sınıf arasında geçen mücadele yanında, milliyetçilik de gelişmiş ve uluslararası ilişkilerde büyük rol oynamıştır. Milliyetçilik, demokrasiyle koşut olarak gelişmişse de demokrasi bir veya birkaç siyasal partinin programında iken, milliyetçilik her siyasal partiye mal olmuştur. Yüzyıl ortalarına kadar özgürlük, eşitlik gibi haklara önem veren insanlar, ondan sonra milli birliklerinin gerçekleşmesiyle uğraşmışlardır. Bu uğraş sonucunda; 1959'dan başlayarak 12 yıl gibi bir zamanda İtalya ve Almanya kurulmuş ve uluslararası denge temelinden değişmiştir. Almanya'nın ulusal birliğine kavuşmasına neden olan Prusya-Fransa savaşı ile Avrupa, I.Dünya Savaşına dek sürecek iki öbeğe ayrılmıştır.

Avrupa'da 1871 ile 1914 arasındaki dönem üç evreye ayrılabilir: Almanya ve müttefiklerinin üstünlüğü devri (1871-1894), görece denge (nisbi muvazene) devri (1894-1904), İtilaf Devletlerinin (Fransa, İngiltere, Rusya)

üstün oldukları devir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru, uluslararası ilişkilerin ağırlığı Avrupa kıtasından çıkarak Asya ve Afrika'ya geçmiştir. 1894 ile 1904 arasında, mücadele buralarda etkin olmuştur. İngiltere'yi yalnızlık politikasından ayırarak, Avrupa'da kurulan iki öbekten birine katılmayı yönlendiren neden de bu iki kıtada bulunan sömürgelerdeki durumdur. XIX. yüzyılın sonlarında Afrika'da, Avrupa istilasından kurtulabilen devletler; Habeşistan, Amerika'dan dönen zencilerin kurduğu Liberya ve yarı bağımsız durumdaki Fas'tır.

1907 yılında Rusya ile İngiltere arasında yapılan anlaşma üzerine üçlü itilaf (İngiltere, Fransa, Rusya) tamamlanmıştır. Bundan sonra; I.Dünya Savaşına kadar geçecek yedi yıllık sürede yaşanan bunalımlar, uluslararası rekabetin toplandığı Yakın Doğu'da yaşanmıştır. I.Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı arasında geçen süre; bir bakıma uzun süren ateşkes, bir bakıma da kısa süren barıştır ve başlıca dört döneme ayrılmaktadır: Zorlanma Aşaması (1919-1925), İşbirliği Aşaması (1925-1930), Gerginlik Aşaması (1930-1935), Yıkılma Aşaması (1935-1939). II. Dünya Savaşından sonra; Batılı Devletler NATO ve Avrupa Konseyi ile örgütlenirken, Rusya kendi bölgesin de bulunan devletler üzerindeki nüfuzunu güçlendirmiştir. Rusya bu nüfuz imparatorluğunu üç aşamada kurmuştur: Batılı Devletlere doğrudan ya da dolaylı olarak nüfuz bölgesini tanıtmış, her memlekette halk cepheleri kurmuş, Komünist Partilerin hakimiyetini sağlamıştır. II. Dünya Savaşının en önemli sonuçlarından biri, Avrupa'nın durumunu değiştirerek Rusya ve ABD'yi dünya dengelerine hakim kılmış olmasıdır. Kurulan iki kutuplu düzende; Rusya ile ABD arasındaki mücadelenin temel nedeni, ABD'nin savaş sonunda Avrupa'dan çekilmemiş olmasıdır. Bu iki kutuptan hangisinin daha güçlü olduğu noktasında, üstünlük görecelidir. Nitekim; ABD endüstri, Rusya ise coğrafya durumunda daha güçlü görünmektedir. Yeni bir savaş çıkması ihtimali ise varolan durumda; Rusya'nın sıcak savaştan çok soğuk savaşla hedeflerini vurmak istemesinden, güç görünmektedir. Rusya, soğuk savaşla Avrupa ve Asya milletlerini Komünistleştirerek dengeyi ABD aleyhine çevirmeye çalışmaktadır. Öte yandan şu üç olasılık göz önünde bulundurulmalıdır:

“ 1- Harpler kimse istemediği halde çıkabilir. Kaza olarak çıkar, prestij meseleleri harp çıkarır.

2- Harp çıkar; zira Ruslar kendilerinin savaşa uğrayacaklarından korkarlar.

3- Yanlış hesap neticesinde kasden harp çıkabilir.”

3.4. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer' in Konferans ve Radyo Konuşmaları

Bu başlık altında; ESMER'in yayınlanmış bir konferans sunumu ile ulaşılabilmiş radyo konuşmalarına yer verilmiştir.

3.4.1. Konferans Konuşması: Turkey and Her Neighbours

[1964, Ankara]

ESMER'in, Ankara Siyasal Bilimler Birliği'nin daveti üzerine 12 Nisan 1963'te İngilizce yaptığı konuşma, CENTO tarafından yayına hazırlanmıştır.

Konuşmaya temel teşkil eden konu, Ortadoğu'daki siyasal gelişmeler ve bunların Türkiye üzerindeki etkileridir. ESMER, konuyu iki kısım halinde ele almıştır: SSCB baskıları ve CENTO'nun oluşumuna varan süreç ile Arap dünyasındaki gelişmeler ve Türkiye üzerindeki etkileri. Bu çerçevede; konuya temel oluşturacak noktalar üç soruda incelenmiştir. Varolan durum içinde;

- Kremlin'in güney sınırındaki ülkelere karşı tutumunda gerçek bir değişim var mıdır?
- Bölge ülkeleri (İran, Türkiye ve Pakistan) neden örgütsüz bir politika edinmemektedir?
- CENTO'nun başarı şansı nedir?

İran, Pakistan ve Türkiye açısından ilk sorunun yanıtı olumsuzdur. Zira; II. Dünya Savaşından sonra SSCB, Türkiye, İran ve Pakistan'dan toprak doğrudan ya da dolaylı olarak toprak talebinde bulunmuş ve Türkiye dışındaki iki ülke topraklarında uydu yönetimlerin kurulması için girişimlerde bulunmuştur.

İran, Türkiye ve Pakistan'ın neden bir arada oldukları, yani neden örgütsüz bir politika izlemediklerine ilişkin ikinci sorunun yanıtı şudur: Bu ülkelerde örgütsüzlük, iki durum yaratabilir. Tarafsız birer devlet olarak ayrılabilirler ya da bölge dışındaki ülkelerle birleşmeksizin kendi aralarında tarafsız bir blok oluşturabilirler. Tarihte her iki durumunda örnekleri vardır. İlk duruma için verilebilecek örnek şudur: II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye ve İran tarafsızlığı seçmişlerdir. Pakistan ise henüz bir devlet olarak varolmamıştır. Türkiye, Batı ve SSCB'nin baskısı altındayken İran'ın tarafsızlığı onursuzca olarak nitelenebilir. Zayıf ülkelerin tarafsızlığı, saldırgan güçlerin amaçlarına hizmet ettiği sürece onu şereflendirir. Zayıflık, tarafsızlığı desteklemez, saldırılara davetiye çıkarır. Küçük ülkelerin tarafsızlık bildirimleri, devekuşunun davranışına benzetilebilir. İkinci duruma Sadabat Paktı önemli bir örnektir. İran, 1947'de tarafsızlığını açıkladığında yabancı güçlerce ülkesi işgal edilmiştir.

Üçüncü soru CENTO'nun başarı şansının ne olduğudur. Rusya kontrolü altında olan bölgelerde tümüyle bir hoşnutluk yarattığına ilişkin kesin kanıtlar sunmayı başaramadıkça CENTO varolmaya devam edecektir. Bölgedeki bir örgütlenme eksikliği, Rus ajanlarının özgürce operasyon yapmalarına imkan hazırlayacaktır.

CENTO bölgede barışı temin ettiğinden üye ülkeler tüm enerjilerini ekonomik gelişmeleri üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Diğer taraftan Türkiye'nin CENTO'ya üyeliği İran ve Pakistan arasındaki ilişkilerin ilerlemesine katkı sağlayacaktır.

3.4.2. Radyo Konuşmaları ve Açıklamaları

ESMER'in radyo konuşmaları ve açıklamalarının incelenmesi, 1949-1950 yılları arasında Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü olarak görev yaptığı sırada, ABD gezisi ve kendisinin de verdiği önem nedeniyle Hindistan gezisi ile sınırlandırılmıştır.

3.4.2.1. ABD Ziyareti Sırasındaki Radyo Konuşması

ESMER, 26 Ocak 1950'de Amerika'nın Sesi Radyosu'nun Türkçe yayınında Türkiye saatiyle 19:15'te yaptığı konuşmada, turizmi geliştirmek amacıyla yapılan toplantıya, Türkiye'yi temsilen katıldığını belirtmiş ve Amerikan turistlerinin Marshall Yardımından faydalanan ülkeler ve bu kapsamda Türkiye'ye gelmelerini kolaylaştıracak önlemler üzerinde durmuş ve konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

“Aziz Yurttaşlarım;

Amerika'ya her gelip memleketimize döndüğüm zaman daima muhatap olduğum bir suale şimdi buradan cevap vereyim. Bu soru şudur: Amerikalılar Türkiye hakkında ne düşünüyor? Amerika'ya gerek savaşta ve gerek savaştan sonra çok defa geldim. Bu defaki gelişim, 1942 senesinden beri yaptığım altıncı ziyarettir. Her defasında Amerikalıların Türkiye hakkındaki ilgilerinin ve bu ilgiye karşılık olarak [koşut, paralel] olarak ilgilerinin arttığını gördüm. Savaştan önce Türkiye, Amerikalılar için çarşafli kadınların, fesli erkeklerin, kafesli evlerin, haremelerin memleketi idi. Bir Türk'ü gördükleri zaman, hayret içinde kalırlardı.

Şimdi Amerikalılar Türkiye'yi daha iyi tanıyorlar. Türkiye hayallerinde yaşayan bir garabetler [gariplikler] memleketi olmaktan çıkmış diğer Avrupa memleketleri gibi, hedefleri ve gayeleri belirli, iktisadi meseleleri olan bir memleket olmuştur. İktisadi derterli olmayan bir memleket yoktur. Bugünkü milletlerarası hayat şartları içinde hiçbir memleket iktisadi işlerini yalnız kendi alacağı tedbirlerle düzenleyemez. Amerika gibi büyük ve kudretli bir memleket bile bu kaideden [kuraldan] müstesna [dışında] değildir. Muharebe [şiddetli tartışma, iletişim] ve münakale [ulaşım] vasıtalarındaki gelişmeler, milletleri birbirine yaklaştırmıştır.(...) New-York'ta toplanan ve benim de memleketimiz namına iştirak ettiğim turizm konferansı, bu yoldaki milletlerarası çalışmalara bir örnektir. Milletlerarası dayanışma ön plana geçmiştir. Amerikalılar Türkiye'yi de bu küçülen dünya üzerindeki milletler ailesinin saygıya değer bir rüknü saymaktadırlar” (Aynı Tarihi, Ocak 1950).

ESMER'in yapmış olduğu bu radyo konuşması aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkileri içerisinde; Amerikan Toplumunun Türklere bakış açısının geçirdiği evrimi de gözler önüne sermektedir. Diğer yandan konuşma, ESMER'in Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesine ve geliştirilmesine olan inancını açıklayıcı olması bakımından önem taşımaktadır.

3.4.2.2. Hindistan Ziyareti Sırasındaki Konuşmaları

ESMER'in; Ahmet Emin YALMAN, Advie FENİK, R. Cevad ULUNAY, Doğan NADİ ile Hindistan Hükümeti'nin davetlisi olarak yaptığı gezisi esnasında Madras'ta gazetecilerle yaptığı bir konuşmada Başbakan Nehru'nun zamanımızın en büyük liderlerinden biri olduğunu ve doğu ile batı hakkındaki geniş kültürü sayesinde iki dünyayı birbirine yaklaştırmayı başardığını söylemiştir. II. Dünya Savaşının en önemli sonuçlarından birisinin Asya'nın büyük bir güç ve dünyanın gelecekteki siyasetine şekil veren bir lider olarak ortaya çıkması olduğunu ifade ederek sözlerini şöyle sürdürmüştür:

“Hindistan hangi tarafa giderse, Asya'nın aynı yolu takip edeceği kanaatindeyim. Hindistan son dört sene nazarında çok şeyler başarmış ve siyasi hayatının en mühim imtihanını, seçimleri mavaffakiyetle başarmakla vermiştir. Memlekete sanayileşme ve gıda meselesini halletme bakımından sarfedilen gayretler beni bilhassa mütehassis etti.”

Aynı konuşmada İslam Bloku hakkında sorulan bir soruya verdiği yanıt şöyledir:

“Türkiye İslam Blokuna inanmamaktadır. Zafirullah Han'ın Türkiye'yi ziyaretinin İslam Bloku gibi hayali bir mevzu ile ilgili olmadığından eminim” (Aydın Tarihi, Mart 1952a).

Keşmir Başbakanı Şey Abdullah ile görüştüktan sonra arkadaşları adına konuşan ESMEER, Hindistan Radyosu muhabirine şu beyanatı vermiştir:

“Demokratik sahada Hindistan'ın istikbali parlaktır ve dünyanın bir ucunda sulh ve emniyetin sarsılmaz bir kalesi olduğu aşikardır. Memleketin ekonomik sahada gösterdiği gelişme şayanı takdirdir. Meslektaşlarımızı ve beni en çok mütehassis eden şey, muhtelif cemiyetler arasında hüküm süren tolerans ve anlayıştır. Türkiye'de olduğu gibi Hindistan'da da laikliğin kökü çok derindir” (Aydın Tarihi, Mart 1952b).

ESMER'in beyanatları, ESMEER'in Hindistan'ı Asya'da büyük bir güç olarak görmüş olduğunu ve Nehru'ya verdiği önemi ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, ESMEER, Türkiye ve Hindistan arasında laikliği ortak bir değer ve iki ülkeyi birbirine yakınlaştıracak bir unsur olarak görmüştür.

4. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER'İN FİKİRLERİNİN SINIFLANDIRILARAK TANITILMASI

Bu bölüm Ahmet Şükrü ESMER' in fikirlerinin sınıflandırılarak tanıtılmasına ayrılmıştır. ESMER'in düşünceleri irdelenirken; öncelikle uluslararası ilişkiler açısından düşüncelerini etkilemiş ve onlara yön vermiş genel düşünce kalıpları ele alınmıştır. ESMER'in düşüncelerine yön vermiş bu genel yaklaşımlarının ardından, sırasıyla uluslararası ilişkiler bağlamında dünya siyasetine ilişkin düşünceleri ve Türkiye'ye yönelik düşünceleri inceleme konusu yapılmıştır.

4.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esm'er'in Uluslararası İlişkiler

Bağlamındaki Düşüncelerine Yön Veren Genel Düşünce Kalıpları

Uluslararası ilişkilere yön veren ve ESMER'in yaşadığı dönemde uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul edilen devletler, süreç içinde birbirilerini etkileme ve etkilenme yeteneğine sahiptirler. ESMER'in bu etki ve etkilenme düzeylerine yönelik geliştirdiği düşünceler, benimsediği temel düşünce kalıplarıyla yakından ilintilidir. Bu anlamda; ESMER'in uluslararası ilişkilere yaklaşımının anlaşılabilmesi, benimsediği değerler sisteminin çözümlenmesiyle mümkün olmaktadır. Diğer taraftan, ESMER'in düşünce yapısının derinlemesine tahlil edilebilmesi, ancak onu yakından tanımakla mümkün olacağından, genel olarak düşünce yapısının çözümlenmesinde kişisel görüşmeler, gazete yazıları ve makalelerinden yararlanılmıştır.

ESMER'in, siyasal anlamda düşüncelerine yön veren ana unsur Kemalist ilkeler olmuştur. Türkiye'nin iç politikasına yönelik az da olsa getirdiği açılımlar, ATATÜRK'ün altı ilkesi kapsamında şekillenmiştir. Diğer yandan; özellikle Kıbrıs konusunda ve soğuk savaşın yumuşama döneminde yaptığı yorumlardan ESMER'in "ulusalcı" kimliği de ortaya çıkmaktadır. Prof. Dr. Cevat GERAY da, ESMER'in ulusalcı olduğu fikrindedir (Geray, 11 Ocak 2005). Yaşadığı dönemin şartlarından kaynaklanmakla birlikte; ESMER, devlet

modeli olarak “ulus devlet” modelini benimsemektedir. Bu düşüncesini, Siyasi Tarih (1953) adlı kitabında dile getirmektedir. ESMER, yönetim biçimi ne olursa olsun devletlerin ülke ve sınırları dahilinde tam bağımsızlığından ve dolayısıyla özgürlüğünden yanadır. Uluslararası ilişkiler ekseninde, karşılıklı dayanışmaya dayanan ve işbirliği amacı güden örgütlenmeleri desteklemekle birlikte, her ne amaçla olursa olsun bir devletin, bir diğer devlete bağımlı kalmasına karşı çıkmıştır. Bu nedenle II. Dünya Savaşı sonrası SSCB politikalarına katı eleştiriler getirmiştir.

ESMER’in ekonomik anlamda, serbest piyasa ekonomisini benimsediği düşünülmektedir. Her ne kadar ekonomik dizgeler üzerinde yorum getirmemiş olsa da; komünist sistemin SSCB ve diğer komünist devlet şekilleri üzerindeki etkilerine ilişkin yaklaşımları, ESMER’in komünizmin devletçi politikalarına ılımlı bakmadığını göstermektedir. Ancak, bu durum ESMER’in ATATÜRK devletçiliğine karşı olduğu sonucunu yaratmamaktadır.

ESMER’in düşünce yapısına yön veren bir diğer tutumu; ırkçılıktan uzak durmasıdır. ESMER bu nedenle hiçbir dönemde HİTLER ve MUSSOLİNİ gibi ırkçı liderlerin politikalarını desteklememiş, ırkçı girişimlerin karşısında yer almıştır. ESMER’in kafatasçılığından uzak yaklaşımını YAVUZ, bir anısında şöyle aktarmaktadır (Yavuz, 1981, 13):

“Mülkiye’ye girmeden, lisede iken (belki daha önce) tanınmış haftalık, ya da aylık dergilerden birinin açtığı “Size göre Türk tipi nasıldır?” konulu bir ankete verilen yanıtları izlemiştim. Anımsadığıma göre, o günün tanınmış yazarları, düşünürleri şunlara benzer yanıtlar verdiler:

- Bana göre Türk tipi Ege’nin Efesi, Zeybeğidir.*
- Bana göre Türk tipi Gaziantep’te düşmana karşı çıkan yiğitlerdir.*
- Bana göre Türk tipi Erzurum’un dadaşdır.*
- Bana göre Türk tipi, Bursa’nın kılıç kalkan oynayan efesidir.*
- Bana göre Türk tipi Karadeniz’in Tığ gibi delikanlısıdır.*
- Bana göre Türk tipi, gözünü kırpmadan, süngü savaşına kalkan mehmetçiktir...*

Ankete yanıt verenler arasında Ahmet Şükrü adlı bir düşünür de vardı. (Belki o zaman Soyadı Kanunu çıkmamıştı ve Esmer eki yoktu). O da şöyle diyordu.

- Bana göre belli bir Türk tipi yoktur. Anadolu tarihte türlü göçlere, istilalara sahne olmuştur. İskender, Dara, Arap orduları, Haçlılar, Selçuklular, Türk Boyları... buradan geçmişler, devletler kurmuşlardır. Türk tipi bunların karması, ya da melezidir.

İsterseniz İstanbul'un işlek bir caddesi üzerinde, köşebaşında 5-10 dakika önünüzden geçenlere bakın. Bunlar arasında birbirine benzeyen pek az kişinin olduğunu göreceksiniz. İlişki içinde olduğunuz kişilere de bu gözle bakarsanız, sonuç değişmeyecektir."

ESMER'in aşırı ırkçılıktan uzak bu görüşü, onun yazılarında ve bilimsel eserlerinde de kendisini göstermektedir.

4.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer' in Uluslararası İlişkiler Bağlamında Dünya Siyasetine İlişkin Düşünceleri

ESMER'in yaşadığı dönemde, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletin, dünya siyasetini etkileme ve etkilenme düzeylerine ilişkin düşünceleri, olay ve ilişki ağlarına dayalı olarak aşağıda sunulmuştur.

4.2.1. Kıbrıs'a İlişkin Düşünceleri

ESMER eserlerinde ve gazete yazılarında Kıbrıs'a ayrı bir önem vermektedir. ESMEER'in verdiği bu önemi iki nedene bağlamak mümkündür. ESMEER'in Kıbrıslı olması, Kıbrıs konusundaki duyarlılığını arttıran en önemli unsur olmuştur. Bununla birlikte; Kıbrıs'ın Türkiye açısından stratejik önemi, ESMEER'i Kıbrıs konusu üzerinde özellikle düşünmeye yönelten nedenlerden biridir. Altumur KILIÇ'ın ESMEER'den aktardığı bir yazıda, ESMEER, Kıbrıs'ın Türkiye için stratejik önemini şöyle ifade etmiştir (Kılıç, 28 Aralık 2002):

"Türkiye'nin kıyıları, Boğazlardan başlayarak, Güney kıyılarına kadar Yunan Adalarıyla çevrilmiştir. Kıbrıs da verilecek olursa; İskenderun'a kadar çevrilmiş olacaktır. O halde Kıbrıs meselesi yalnız Adada yaşayan Türklerin değil Türkiye'de yaşayan Türk'ün meselesi olacaktır."

ESMER, Kıbrıs'a ilişkin ortaya atılan ENOSİS iddialarına yönelik, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ait olmadığını savunmaktadır. Savına destek olarak da; Yunanistan'ın bağımsızlığını 1832'de kazanmış genç bir devlet olduğunu, Helen Kültürünün bir parçası değil Bizans'ın mirasçısı olduğunu ortaya koymaktadır. Kıbrıs'ta yaşayan Rumların kökeni çok daha eskilere dayanmaktadır. Bu

nedenle; Kıbrıs ile Yunanistan'ın birleşmesini hedefleyen ENOSİS, gerçekçi temellere dayanmamaktadır (Esmer, 1962, 42).

ESMER, Kıbrıs'ta yaşanan sorunların temelini ise din olarak görmektedir. Nitekim, adada yaşayanları birbirinden ayıran ana faktör dil değil dindir ve bu dinsel çatışmanın temelini oluşturanlar da Rum din adamları olmuştur (Esmer, 1962, 41).

ESMER, Türk-Yunan ilişkileri içinde Kıbrıs sorununu bir dönüm noktası olarak değerlendirmektedir. Zira, VENİZELOS zamanında kurulan iyi dostluk ilişkileri, Kıbrıs olaylarıyla farklı bir boyut kazanmıştır. ESMER'in, Kıbrıs'ın nasıl yönetileceği ve devlet sistemi konusundaki düşünceleri, süreç içinde oldukça tutarlı bir seyir izlemiştir. ESMER, Kıbrıs konusunda, Türk, Yunan ve İngiliz tezleri içinde, bağımsız Kıbrıs Devleti'nin varlığını savunmuştur. Kurulacak Kıbrıs Devleti içinde; otonomi kazanmış Türk ve Rum toplumlarının, ortak ve eşit haklara sahip iki federal devlet olarak, Kıbrıs'ı ortak yönetmeleri üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda; KFTD'nin kurulmasıyla, bağımsız bir devletin kurulmuş olduğu yolundaki yorumlara şiddetle karşı çıkan ESMER, KFTD'yi Kıbrıs'ta kurulacak Federe Devletin Türk örgütlenmesi olarak yorumlamaktadır (Esmer, 20 Şubat 1975). Kıbrıs'ın, Türk ve Rum kesimi arasında ikiye bölünmesi yolundaki düşüncelere tümüyle karşı koyan ESMER, bölünmenin ENOSİS'in 4/5'inin gerçekleşmesine hizmet edeceğini düşünmektedir.

ESMER'in ABD ile ilgili düşünceleri bağlamında Kıbrıs belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Kıbrıs olaylarının yoğunlaşmasına dek, ABD'ye yönelik oldukça olumlu düşünen ESMER, özellikle ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosundan sonra, Amerikan dış politikasını eleştirel bir bakış açısıyla mercek altına almıştır. ESMER; ABD'nin Kıbrıs konusunda Yunan tarafını destekleyen politik uygulamalarını, ABD'nin iç politikasının isabetsizliği olarak kabul etmekte ve bu duruma yol açan nedenleri; Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Kıbrıs'ın stratejik öneminin artacak olması, Yunan Cunta Yönetimin üs verilmesi konusunda ABD'ye cömert davranması ile Akdeniz'deki siyasal oluşumların ve ABD ile ilişkilerinin istendiği gibi olmaması sonucu ABD Dışişleri Bakanı Kissenger'in Akdeniz'de kendisine tek müttefik olarak

Yunanistan'ı görmesi ile ABD'deki Yunan Lobisi olarak göstermektedir. ESMER; tüm bu nedenlerle, ENOSİS'in gerçekleşmesi yönünde çaba gösteren ABD'nin, Türkiye'nin Adaya müdahale edeceğini hesaplayamamış olmasından Akdeniz'deki önemini de kaybettiğini düşünmektedir (Esmer, 2 Ağustos 1974).

ESMER Zürih ve Londra Andlaşmalarıyla garantör devlet olan İngiltere'nin, Kıbrıs konusunda izlediği ikiyüzlü politikalarla, tarihe geçen "Hain Albion" sıfatını bir kez daha hak ettiğini düşünmektedir (Esmer, 14 Ağustos 1974).

Türkiye'nin Kıbrıs'a düzenlediği askeri hareketleri sonuna kadar desteklemiş olan ESMER'in Kıbrıs ile ilgili olarak Türkiye'ye yaptığı tek eleştiri, siyasilerden gelen açıklamaların uluslararası basında olumsuz propaganda yapılmasına uygun zemin hazırlaması ve Türkiye'nin haklılığını ortaya koyacak propaganda faaliyetlerine gereken önemi vermemesidir.

4.2.2. Avrupa'ya İlişkin Düşünceleri

Avrupa'nın çok devletli bir kıta olması nedeniyle, ESMER'in Avrupa'ya ilişkin düşünceleri ele alınırken tek tek her devleti incelemek yerine, ESMER'in de üzerinde ısrarla durduğu İngiltere, İtalya, ve Almanya ile bu devletlere ek olarak Avrupa'daki önemi nedeniyle Fransa incelenme konusu yapılmıştır. ESMER'in düşünceleri bağlamında Avrupa ile ilgili olarak belirtmek gerekir ki; ESMER Avrupa Birliği'nin temellerinin atıldığı günlerde, bu oluşumun gerçekleşebileceği inancını taşımamıştır ve soğuk savaş dönemi boyunca Türkiye gibi Avrupa'nın da geleceğini ABD ile görmüş ve NATO'nun koruma şemsiyesinde kalmasını uygun bulmuştur (Esmer, 12 Ocak 1952). İlerleyen zamanlarda ise Avrupa Ekonomik Topluluğunu, belki de ekonomik niteliğinden ötürü, salt bir oluşum olarak değerlendirmiş ve belirlenebildiği kadarıyla tek başına bir inceleme konusu olarak değerlendirmemiştir.

İtalya: ESMER; Dünya sınırlarını yeniden şekillendiren Paris Barış Konferansının ardından MUSSOLİNİ İtalyası'nın ortadan kaldırılmasının, İtalyan halkına pahalıya mal olduğunu düşünmektedir. Fakat; gerek İtalyan Milleti gerekse Akdeniz Havzasındaki milletler için MUSSOLİNİ İtalyası'nın

ortadan kaldırılmasının olumlu olduğu inancındadır. ESMER'e göre; her ne kadar İtalya, 1870 yılındaki sınırlarına aşağı yukarı geri dönmüşse de barışsever bir İtalya ile işbirliğine girişmekten, tüm Akdeniz Milletlerinin hoşnut olacağını vurgulamaktadır (Esmer, 25 Temmuz 1946). Bundan sonra ESMER'in İtalyan politikasına ilişkin bir belirlemesi hayli ilginçtir. ESMER, İtalyan politika hayatında Neo-Faşist etiketiyle hareket edenlerin çoğunun aslında komünist olduğunu düşünmektedir (Esmer, 31 Ağustos 1953).

Almanya: ESMER, Almanya'yı kurmanın, yıkmak kadar güç olduğunu düşünmektedir. ESMER'e göre (15 Haziran 1948);

“Gönül istiyor ki; Almanlar istedikleri rejimi kurmakta özgür bırakılmış olsunlar. Ne yazık ki; kayıtsız şartsız teslim ve teslimden sonra Rusya tarafından izlenen politika böyle bir yolun tutulmasına imkan bırakmamıştır. Almanya'nın eksikliği bütün Avrupa memleketleri için derin bir ızdırap mevzuu olmuştur.”

ESMER, II. Dünya Savaşı sonrasında Uzakdoğu ve Avrupa'daki dengesizliğin nedenini, Japonya ve Almanya'nın uluslararası ilişkilerden birer güç olarak çıkarılmış olmasına bağlamakta ve 1952'ye gelindiğinde Japonyasız bir Uzakdoğu'nun ve Almanyasız bir Avrupa'nın kurulamayacağını anlaşıldığını vurgulamaktadır. ESMER'e göre; Batı Almanya, 50 milyonu bulan nüfusu ve endüstrisi ile Fransa ve hatta İngiltere'den daha büyük bir ülke durumundadır ve böyle bir Almanya, Rusya ile Batı arasındaki rekabetten kendi adına yararlanmaya kalkışabilir; Batı'ya karşı şantaj yapabilir, SSCB ile birlik olabilir. Bu nedenle, esas sorun Almanya'nın Batı ile işbirliğini sağlamaktır (Esmer, 25 Ocak 1952).

İngiltere: ESMER'in İngiltere'ye ilişkin kesin değerlendirmeleri oldukça sınırlıdır. Dünya Savaşları ve soğuk savaş dönemi boyunca ESMER, İngiltere ile ilgili düşüncelerini varolan güç dengeleri etrafında şekillendirmiş ve yorumlamıştır. ESMER'in İngiltere'ye yönelik yorumları, çoğunlukla İngiltere'deki iktidar değişimleri üzerinde varlık kazanmış ve İngiliz iç politikasına yönelik eleştirileri kapsamıştır.

Uluslararası ilişkiler anlamında ESMER, asırlık Amerikan İngiliz dostluğunu değerlendirirken, bunun ancak uluslararası geniş bir işbirliğinin kurulmasına yardım ettiği oranda faydalı ve yararlı olabileceğini düşünmüştür

(Esmer, 15 Kasım 1945). 1975'e gelindiğinde ise; İngiltere'yi bütün denizaşırı ülkelerden çekilmiş, ikinci hatta üçüncü sınıf bir devlet olarak nitelendirmektedir (Esmer, 26 Şubat 1975). Aradaki dönemde ise ESMER, daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, güncel olaylar ekseninde, İngiltere'ye yönelik düşüncelerini farklı yönlerden ele almıştır.

Fransa: Ahmet Şükrü ESMER, Fransa konusunda İngiltere'de olduğu gibi belirgin bir tutum sergilememiştir. II. Dünya Savaşının ardından; Fransa'nın dış politikasını, Almanya'ya karşı güvenliğini sağlamak şeklinde yoğunlaştırdığını ve bunun Fransa için yaşamsal önemde olduğunu (Esmer, 8 Kasım 1945) düşünen ESMER, Fransız Milli Devletinin, çıkarları bakımından yönetilen bağımsız bir dış politikasının olmamasını ve dış politikasını SSCB'nin dış politikasına göre düzenlemesini eleştirmiştir (Esmer, 18 Kasım 1945). Soğuk savaş dönemi boyunca çoğunlukla; Fransız iç politik gelişmelerini değerlendirir nitelikte yazılar yazan ESMER, De Gaulie yönetimini desteklemiştir. ESMER'in düşünsel yapısı içinde dönüm noktası olan Kıbrıs sorunu içerisinde; Fransa doğrudan ya da dolaylı olarak rol oynamadığından 1964 ve sonrasında ESMER, Fransa ile ilgili olarak ülkenin iç politik gelişmeleri değerlendiren yazılar yazmıştır.

Diğer Avrupa Devletleri: Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya dışındaki diğer Avrupa devletleri ile ilgili olarak ESMER, soğuk savaş dönemi içinde yer aldıkları cephelere göre çeşitli yorumlar getirmiştir. Bu anlamda; ESMER'in özellikle yer verdiği iki devlet Yugoslavya ve Bulgaristan olmuştur. Bunun dışında, diğer Avrupa devletlerine ilişkin değerlendirmeler iç politik değerlendirme niteliğindedir.

4.2.3. Ortadoğu' ya İlişkin Düşünceleri

ESMER'in Ortadoğu ile ilgili düşünceleri bölgeyi tek başına kapsamaktan öte; uluslararası ilişkiler düzleminde ve bölgeye yönelik hedefleri de içeren çözümleyici bir nitelik taşımaktadır. Ortadoğu'da meydana gelen ve uluslararası ilişkileri etkileme niteliği taşıyan hemen her konu hakkında

çözümleyici düşünceler üreten ESMER'in özellikle üzerinde durduğu konu, günümüzde de varlığını sürdüren Filistin Sorunu olmuştur.

Filistin Sorunu: ESMER, Filistin konusunda ABD'nin doğrudan müdahalesinin, Filistin sınırlarını aşan etki ve önemde olduğunu düşünmüştür. ESMER için; ABD, müdahale kararıyla Ortadoğu ülkelerinin geleceğine yönelik çok yakından bir ilgi göstermekte olduğunu ve sorunların çözümünde, İngiltere ile fiili işbirliğine girmekten kaçınmayacağını anlatmıştır ki; ABD'nin göstermiş olduğu bu ilgi, ABD hakkında derin güven beslemekte olan Ortadoğu memleketlerini ancak hoşnut edebilir niteliktedir (Esmer,17 Aralık 1945). Öte yandan ESMER, bu yazıyı yazdıktan bir yıl sonra, SSCB'nin bölgeye nüfuz etmesi tehlikesi karşısında kaygılanmıştır ve kaygılarını bölgedeki çekişmelere bağlamıştır. ESMER'e göre (21 Temmuz 1946); Paris konferansından sonra Moskova, Ortadoğu'da büyük bir politika saldırısına geçmiştir. Filistin, Rus tahriklerine özellikle elverişlidir. Çünkü; Filistin'de bir yandan Araplarla İngilizler, diğer yandan İngilizlerle Yahudiler ve üçüncü taraf olarak da İngilizlerle Amerikalılar arasında anlaşmazlıklar vardır. Filistin'de; İngiltere, Arapları gücendirmemek ve Yahudileri memnun etmek politikası gütmüştür. Oysa; amaçları tümüyle zıt olan bu iki unsuru da memnun edememiştir. Diğer taraftan da; Yahudileri destekleyen ABD, Filistin sorunu yüzünden İngiltere'ye hücumu geçmiştir. Sonunda ABD'nin gücüyle kurulan İsrail devletiyle ilgili ESMER'in düşünceleri şöyledir" (Esmer, 25 Mayıs 1948);

"Filistin'de kurulan ve "İsrail" adı verilen Yahudi devletinin ABD tarafından tanınmasında acele edilmesinin arkasındaki esrar perdesi henüz açılmamıştır.(...) Fakat Rusya'nın İsrail'i daha önce tanınması korkusu başlıca neden olmuştur.(...) Devletler hukukuna göre tanınması için bir devletin, sınırlarının az çok belli olması, iç rejiminde nisbi bir istikrar bulunması ve fiili olarak memleket içinde nüfuz hakimiyeti kurması lazımdır. İsrail ABD tarafından tanındığı sırada bu şartların hiçbirine haiz değildi ve İsrail yerine başka bir devlet olsaydı ABD'nin o devleti tanımayacağına şüphe yoktur."

İsrail'in resmen kurulmasından sonra gittikçe gerginleşen Arap-Yahudi savaşında ESMER Arapların tarafını tutmuş ve mücadelelerini haklı görmüştür. ESMER için (23 Haziran 1957); Arapların istedikleri, İsrail'in Birleşmiş Milletler kararlarına uymasından ibarettir. Arap davasının gücü buradadır. İsrail

ve Araplar arasında barış olmazsa, Ortadoğu rahatlık ve istikrara kavuşamayacaktır.

1970'li yıllara gelindiğinde, ABD Filistin konusundaki tutumunu değiştirmiş ve İsrail yanında sürdürdüğü politikalarından vazgeçmiştir. ESMER bu durumu temel olarak dört nedene bağlamaktadır: özellikle Mısır'ın İsrail'e karşı savaşında taktik değiştirerek; petrolü silah olarak kullanması ve bu yolla güç dengelerini değiştirmesi, Mısır'ın SSCB'ye karşı tutumunun değişmesi ve ABD'de Yahudi Kulisi yanında Arap Kulisinin belirmesi ve güçlenmesidir (Esmer, 27 Şubat, 1975). Genel olarak; ESMER'in Filistin konusunda yazdıklarından, Filistin'de İsrail devletinin dayatma yoluyla kurulmuş olmasından duyduğu rahatsızlık ve sorunun ancak iki tarafın karşılıklı uzlaşması yoluyla çözümlenebileceğine olan inancı ortaya çıkmaktadır.

Bağdat Paktı: ESMER, Türkiye'nin de üyesi olduğu Bağdat Paktı üyelerinin SSCB saldırılarından korunmasının, ABD'nin askeri desteğiyle mümkün olduğunu savunmuştur. Bu nedenle; ABD'nin, Paktın askeri komitesine katılımını oldukça yaralı bulmaktadır (Esmer, 9 Haziran 1957). ESMER, soğuk savaş döneminde Suriye'de yönetimi ele alan solcu yönetimi büyük bir tehlike olarak görmüştür. Bunun nedeni ise; SSCB'nin ülkeyi silah deposu haline getirmiş olmasıdır. Macera olarak değerlendirdiği bu SSCB politikasının, bütün Ortadoğu'yu felakete sürüklemesinden çekinmiş olan ESMER, Suriye'deki sol yönetimi ülke sınırlarını aşan bir önem ve etkide değerlendirmiştir (Esmer, 11 Haziran 1957).

Süveyş Sorunu: İngiltere ile Mısır arasında uzun zaman sorun yaratmış olan Süveyş Meselesi'ne ilişkin görüşmeler ve iki devlet arasında beliren barış ışığı karşısında ESMER; Süveyş Andlaşmasını, Mısır'ın da katılacağı daha geniş ve etkili bir Ortadoğu savunma dizgesinin kurulmasına doğru atılmış bir adım olarak değerlendirmiştir (Esmer, 4 Ekim 1953). ESMER, 1970'li yıllarda uluslararası alandaki en önemli gelişmelerinden birisini; Suudi Arabistan'ın büyük bir güç olarak belirmesini ve adeta süper devlet rolü oynamaya başlamasını göstermektedir. ESMER'e göre (19 Temmuz 1974); bu durumun başlıca nedeni Faysal yönetimidir. Suudi Arabistan'ı, Arap dünyasının liderliğine getiren, 1973'te İsrail'e karşı açılan savaş ve Arabistan'ın bu savaşa

petrol ambargosuyla katılmasıdır. Tarihte ilk kez bir devlet, silahla değil petrolle savaş kazanmıştır. Bu zafer karşısında, ABD bile boyun eğerek Araplara karşı izlediği politikayı değiştirmiştir.

4.2.4. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne İlişkin Düşünceleri

ESMER; SSCB ile ilgili düşüncelerini, Bolşevik İsyanından sonra ülkeye hakim olan komünizm ekseninde şekillendirmiştir. Tüm eserlerinde, Sovyet yayılcılığına karşı bir duruş sergileyen ESMEER, iki kutuplu düzenin doğası gereği, tüm dünyayı tehdit eden SSCB karşısında, ABD'yi dünyanın koruyucusu ve kollayıcısı olarak değerlendirmiştir. ESMEER'in, ABD'ye ilişkin düşünceleri çeşitli aşamalar geçirmişse de; SSCB ile ilgili olarak düşünceleri, genelde hep aynı düzlemde seyretmiştir. ESMEER, SSCB'nin Asya, Avrupa ve Afrika'ya rejim ihraç etmesi karşısında; ABD'yi destekleyen yazılar yazmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, ESMEER'in benimsediği demokrasi, özgürlük, serbest girişimcilik gibi değerler karşısında, asıl karşı durduğu SSCB değil komünist sistem ve onun yayılcı eğilimidir. Bu nedenle ESMEER; SSCB ile ayrı düştüğü zamanlarda Çin'in de karşısında yer almıştır ya da Yugoslavya'nın "milli komünizm" ile ABD'ye yaklaşmasını desteklemiştir. Bu ifade, ESMEER'in SSCB'yi değerlendirdiği bir yazısında somutlaşmaktadır:

"Komünist rejimi altında Rusya'nın endüstri alanında büyük başarı gösterdiği bir vakıadır. Komünistler, kırk yıl gibi binnisbe kısa denecek bir zaman içinde, Rusya'yı, geri bir ziraat memleketinden, dünyanın ikinci büyük endüstri memleketi sırasına getirmişlerdir. Gerçi endüstri alanında da Rusya henüz Amerika'dan geridedir. Rus endüstrisinin istihsalı, Amerikan endüstri istihsalinin henüz üçte biri nisbetini bulmuştur. Fakat bu seviyeyi bulmak da Rusya için büyük başarıdır. Endüstri alanında Rusya, Amerika ile boy ölçerken, ziraat alanında geri kalmış Asya memleketleri sırasındadır. Bu istihsal azlığının bir sebebi belki de, Amerika ile kıyaslandırılacak olursa, Rus toprağının ve Rus ikliminin ziraate daha az elverişli olmasındadır. Fakat bundan da daha önemli sebep, komünist sisteminin kendi zaafında olmak gerektir. Zira Romanya, Macaristan ve Yugoslavya gibi ziraat memleketleri de komünistliği kabul ettikten sonra ziraat istihsalleri azalmıştır. Demek ki zaaf, sistemin kendisindedir" (ESMEER, 30 Haziran 1957)

ESMER'in komünizme karşı getirdiği bir diğer eleştiri de, komünizmin işçinin sermaye tarafından sömürülmemesi gerektiğini savunmasına karşın ve har na kadar bu sorunu çözmüş olduğunu iddia etse de gerçekte, işçiyi en fazla sömüren rejim olduğunu ileri sürmesidir. Kapitalist dizgede diktatör olduğu belirtilen sınıf, ESMEER açısından komünist memleketlerde esir durumundadır.

ESMER, NATO ve Varşova Paktını tartıştığı bir yazısında, SSCB'ye karşı duyduğu güvensizliği kendi biçimiyle şöyle dile getirmiştir (Esmer, 10 Haziran 1957):

“Bağımsız ve kendi kaderine hakim devletler arasında kurulmuş olan NATO dağılsa ve buna karşılık Varşova Paktı feshedilse bile, Moskova ile peyklere arasında ki münasebetler bu günkü şiddetinde devam edeceğine göre, Rusya peyklere yalnız askeri mekanizmasına değil, iç ve dış politikalarına da hakim olmaya devam edecektir. Neticede Rusya için bir şey değişmemiş olacak fakat NATO da dağılmış olacaktır.(...) Rusya ile münasebetler konusunda yüreği yanmış olan bir Osmanlı devlet adamı demiş ki; “Ne yolda hareket edeceğimi bilmediğim zaman, Rusya tarafından tavsiye edilen yolun tersini takip ederek doğru yolu bulurum.” Bugün de böyle bir hale geldik. Rusya beğenmediğine göre, NATO doğru yol olmalıdır”.

ESMER, SSCB ile ilgili düşüncelerinde temel olarak bir değişiklik sergilemese de, STALİN'in ölümünün ardından yumuşayan Sovyet dış politikası karşısında ve özellikle Türkiye ile olan ilişkilerinde oluşan iyileşmenin etkisiyle ESMEER'in SSCB ile ilgili düşüncelerinde de görece bir ılımlılıktan söz edilebilir. Bunun yanında; özellikle Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasının ardından, SSCB'nin görece olarak Türkiye yanında yer alması, ESMEER'in SSCB'ye yönelik eleştirilerini yumuşatmasını sağlayan bir diğer nedendir.

4.2.5. Asya' ya İlişkin Düşünceleri

ESMER'in Asya ile ilgili düşüncelerinin irdelenmesinde, Kıtanın sorunlarla en fazla yüz yüze geldiği, II. Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş dönemi inceleme konusu yapılmıştır. Gerçekte, ESMEER'in de Asya ile ilgili en fazla değerlendirme yaptığı yıllar, ABD ve SSCB'nin, ideolojik olarak Asya üzerinde izledikleri politikalar nedeniyle soğuk savaş yılları olmuştur. Diğer

tarafından ESMEER, Asya ile ilgili yazılarını büyük çoğunlukla, kıtada beliren komünist yayımları noktasında yoğunlaştırmıştır.

Asya ve Komünizm: ESMEER, genel olarak; 1960'lı yıllarda Asya'da komünist faaliyetin hızlandığını düşünmüştür. Özellikle Güneydoğu Asya, komünistlerin faaliyetlerine en büyük hedef olmuştur. ESMEER açısından, Asya milletleri SSCB'den çok Çin'i tehlike olarak görmektedir. Hatta, Moskova ile Pekin'in arasının açılması gibi bir ihtimal belirlediğinde SSCB'ye hafif sempati oluşmuştur. Asya'daki her memleket için komünistliğin farklı anlam ifade ettiğini düşünmüş olan ESMEER, komünistin; Milliyetçi Çin için kendisini vatan topraklarından yoksun eden düşman topluluk, Kore ve Vietnam için memleketlerini ikiye bölen unsur olduğunu vurgulamaktadır (Esmer, 27 Ekim 1962).

Kore Savaşı: ESMEER, Kore Savaşı açısından, ABD yanlısı bir tavır takınmıştır (Esmer, 22 Ekim 1953). Savaş sonrası esir mübadelesi konusunda da, Çin'in açıklama yapma ve ikna etme girişimlerini fiyasko olarak nitelendirmiştir. Esirlerin mübadelesinin ihtiyari olmasını savunan BM'ye karşı, zorunlu olmasını isteyen komünistlerin haklı olduğunu ileri sürmüştür.

Hindistan-Çin Uyuşmazlığı: ESMEER, 1962'de Hindistan ile Çin'i savaşın eşiğine getiren sınır uyuşmazlığını, stratejik açılım ve planlamalara bağlamıştır. ESMEER'e göre (23 Ekim 1962); Hindistan ile Çin arasında 1914'te çizilen sınıra ilişkin anlaşmazlıkta, Çin harekete geçerek amaçlarının büyük kısmını elde etmiştir. Aslında; uyuşmazlığa temel oluşturan Himalayalar üzerindeki kaya parçalarının değeri yoktur. Himalayalar'ın bu yüksek zirvelerine hakim olan Çinliler, kolayca güneydeki topraklara sarkabilecek durumuna gelmişlerdir. Belki de, Hindistan'a hakim olduklarında İngilizler stratejik düşünceyle Mac Mahon sınırını çizmişlerdir. Sınır uyuşmazlığı sorunu, Çin'in Hindistan'a saldırmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Fakat bir süre sonra; Çin'in ansızın ateşkes kararı vermiş olması, tüm dünyada büyük şaşkınlık yaratmıştır. ESMEER, Çin'in bu ani ateşkesini bir bilinmezlik ve bunun da ötesinde hile olarak değerlendirmiştir. ESMEER'e göre (3 Aralık 1962); bu ateşkesin nedenini uzaklarda aramaya gerek yoktur. Vereceği taviz karşılığında

Ladak bölgesini elde ederek stratejik önemi olan geçitleri ele geçirmiş olacak ve Tibet'e yaptığı stratejik yolu da güvence altına almış olacaktır.

Keşmir Sorunu: ESMER'in Keşmir Sorununa ilişkin yaklaşımı, tarafsız bir tutum sergilemektedir. ESMER; Keşmir'i, Pakistan'ın dış politikası üzerinde etkili olan en önemli unsur olarak nitelendirmektedir. Pakistan'ın CENTO ve SEATO'ya üye olmasının nedeni de, bu konuda Batıdan yardım beklentisidir. Çin'in Hindistan'a saldırısının kendisi içinde bir tehlike yarattığının farkında olan Pakistan, tehlikeden uzak olduğundan, Hindistan ile Keşmir sorununu çözmek istemektedir. Pakistan eğer bu fırsatı kaçırarak olursa, Çin ile arasındaki sınır uyuşmazlığını çözdükten sonra, silahları daha da artacak olan Hindistan, Keşmir sorununda ödün vermeye hiç yanaşmayacaktır. Bu nedenle; Pakistan, Hindistan'ın silahlandırılmasını protesto etmiş, bu silahların dengeyi bozacağını ve ileride kendisine karşı kullanılabileceğini iddia etmiştir (Esmer, 5 Aralık 1962). Keşmir Sorunu, daima Hindistan ile Pakistan arasında bir uyuşmazlık konusu olarak algılanmışsa da; iki devlet arasındaki sorun yalnız bununla sınırlı değildir. Bir de Keşmirlilerin kendi görüşleri vardır ki; bu konuda Şeyh Abdullah (Keşmir Başbakanı) en önemli unsurdur. Öte yandan; Keşmir Sorunu, ne hukuk prensipleriyle ne de plebisitle halledilebilecek bir dava değildir. Soruna gerçekçi olarak yaklaşmak gerekmektedir. Hindistan kendisine yardım etmese ve Keşmir hakkındaki ilgisizliğini ilan etse de Abdullah, Pakistan'a katılmamak için mücadelesine devam edecektir (Esmer, 1953b, 69-70).

Japonya: ESMER, hükümet temsilcisi olarak katıldığı Sekizinci Asya Milletleri Anti-Komünist Birliği toplantısının (Ek.5) ardından, Japonya'nın Asya milletleri arasında lider olarak belirlediğini düşünmektedir. ESMER'e göre (28 Ekim 1962); Asya milletlerinin bağımsızlıklarına kavuşmasında, Japonya'nın büyük rolü olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Japonya'nın Asya milletlerinin bağımsızlıklarına kavuşmasındaki ilk hizmeti, 1905'te SSCB'yi yenmesi olmuştur. Her ne kadar bundan sonra Japonya, Asya'da yayılma politikası gütmüşse de, eğer bu yayılma politikası olmamış olsaydı, Asya'nın Avrupa sömürgesi olarak kalması kaçınılmaz bir gerçek olarak görünmektedir.

4.2.6. Amerika'ya İlişkin Düşünceleri

ESMER, lisans ve lisans üstü eğitimini alması dolayısıyla gençlik yıllarının büyük kısmını ABD' de geçirmiş olduğundan, düşünce yapısı içinde ABD'nin özel bir yeri olmuştur. Öte yandan; ESMER'in ABD ile ilgili görüşleri, 1964'ten sonra daha sert bir tavır almıştır.

ABD ile ilgili görüşleri bakımından ESMER, 1970'lere kadar Amerika'nın benimsediği birçok değer de savunucusu olmuştur. ESMER, demokrasi ile ABD'yi eşdeğerli görme eğilimindedir. Bunun örneği olarak, 1951 yılının siyasal gelişmelerini değerlendirdiği yazısı gösterilebilir. ESMER'e göre (1 Ocak 1952); demokrasiye elverişli olan gelişmeler olarak, ABD'nin silahlarının artması, Atlantik Paktı'nın güçlenmesi, Eisenhower'ın başkomutanlığa getirilmesi, ABD'nin atom bombası yapımını hızlandırması ve atomlu yeni silahlar yapması, Yugoslavya'nın SSCB'den uzaklaşarak demokrasilere yaklaşması ve Türkiye'nin güçlenmesidir.

ESMER açısından ABD, II. Dünya Savaşının ardından SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı izlediği politika ile dünyayı komünizmden korumuş ve bu yolda atom bombası kullanmış olmasıyla SSCB tecavüzüne karşı bir uyarı oluşturmuştur.

“Atom 6 Ağustosta Hiroşima üzerine düştükten sonradır ki; Rusya realiteyi anladı. Dünyayı Rus tahakkümünden kurtaran iki unsur vardır: Truman'ın inzivaya çekilmemek kararı ve o kararı destekleyen atom bombası. Bunlardan biri eksik olsaydı, dünyanın hali perişan olacaktı. Bundan sonra atom, daima Amerikan politikasını destekleyen en önemli unsur olmuştur” (18 Ocak 1953).

ABD'nin, atom, gaz ve mikrop (biyolojik) savaşlarında kullanılmak üzere geliştirilen silahların kullanımına ilişkin yasaklama getiren Cenevre Protokolünü imzalamaması, ESMER'e göre, ABD'nin demokratik yapısından kaynaklanmaktadır. ABD'nin bu anlaşmayı imzalamaması,

“Amerika'nın mikrop ve gaz harbine taraftar olduğu demek değildir. Dünya harbinde mikrop harbi yapmaması da buna taraftar olmadığını göstermiştir. Bu tür korkunç silahların kullanılmasına mani olan vaziyet hazırlıklı bulunmaktır. Nitekim Amerika hazırlıklı bulunduğu içindir ki; misillemeden korkan Almanya da mikrop ve gaz harbi yapmamıştır. Eğer kağıt üzerindeki yasağa inanarak Amerika

hazırlıklı olmasaydı, Almanya bu korkunç silahı kullanmakta tereddüt göstermeyecekti” (28 Haziran 1952).

ESMER’in verdiği Almanya ve ABD örneklerinde, her iki tarafında elinde bugün biyolojik olarak adlandırılan silahların varlığı caydırıcı rol oynamıştır. ESMER bu noktada, dünyanın atom bombasıyla II. Dünya Savaşında ABD aracılığıyla tanışmış olduğunu ifade etmemiş ya da görmezden gelmiştir. Açıktır ki; ESMER, atom bombasını SSCB ve komünizme karşı bir güvence olarak gördüğünden, kullanılması ve geliştirilmesi konusunda ABD’yi haksız çıkaracak bir eleştiriden kaçınmıştır.

ESMER’e göre; Komünizm tehlikesinin sürdüğü yıllarda ABD, Avrupa’nın savunmasını görev bilmiştir. Bu nedenle hazırladığı yardım programları ile ABD’nin bütçesi biraz da Avrupa bütçeleri durumundadır. Her Avrupa devleti, kendi bütçesini, ABD bütçesindeki yardım kalemlerine göre düzenlemektedir. Bu nedenle; Amerikan bütçeleri, Avrupa devletlerince yakın ilgiyle karşılanmaktadır (Esmer, 13 Ocak 1953).

ESMER’in ifadesinde, ABD, Asya ve Afrika’yı komünizmden korumak için gereken politikaları oluşturmuştur. Fakat bölge içindeki anlaşmazlıklara karışmak ve sömürgeci devletlerin (SSCB, Çin) amaçlarına alet olmak istemediğinden, müdahalede bulunmaya yanaşmamıştır. (Esmer, 17 Haziran 1957).

1970’lerden sonra; ESMER’in ABD ile ilgili düşünceleri daha eleştirel bir bakış açısına bürünmüştür. Bu duruma gerekçe olarak, ABD’nin Kıbrıs konusundaki tavrının etkili olduğu düşünülmektedir. ABD’nin dış politikasının, iç politikasına bir yansıması olarak, ESMER ABD’de her sorunun temelinde Vietnam Savaşının olduğunu düşünmektedir. ESMER’e göre (23 Şubat 1975); enflasyon Vietnam ile başlamıştır. Başkan ile Kongre arasındaki çatışma Vietnam Savaşından sonra doğmuştur. Watergate Skandalı’nın altında Vietnam yatmaktadır. Çıkarsama ile ESMER’in, temelde Vietnam Savaşını komünizme karşı verilmiş olması nedeniyle desteklediği fakat sonuçları konusunda savaşı çok da yerinde görmediği anlaşılmaktadır.

ESMER’in, ABD politikalarını desteklemekten uzak bir diğer yorumu İsrail ile ilgilidir. ESMER’e göre (27 Şubat, 1975); “İsrail, ABD’nin

yaratığıdır". ABD, İsrail'i kendi topraklarının bir parçası olarak görmüş ve düşmanları olan Araplara karşı silah üstünlüğünü koruması için gereken yardımı esirgememiştir. Fakat; Nixon yönetimi ile ABD'nin, İsrail'e karşı tutumu değişmiştir. Değişikliğin nedenleri olarak ESMER; özellikle Mısır'ın, İsrail'e karşı savaşında taktik değiştirmesi ve petrolü silah olarak kullanmasını ve bu yolla güç dengelerini değiştirmesini, Mısır'ın SSCB'ye karşı tutumunun değişmesini ve ABD'de Yahudi Kulisi (lobisi) yanında Arap Kulisinin belirmesi ve güçlenmesini göstermektedir. ESMER'in ifadesinden, ABD'nin o yıllarda güç dengelerini petrol üzerine kurmaya başladığı ortaya çıkmaktadır. Genel olarak; Arapların bölünmüş yapısına olumlu bakmayan ESMER, İsrail devletinin kurulmasını da ABD'nin O'nu tanımamasını da bir oldu bitti olarak değerlendirmektedir.

NATO: ESMER, kurulduğu yıldan itibaren NATO'yu oldukça önemsemiştir. ESMER'in NATO'ya verdiği önemin temelini; benimsemiş olduğu özgürlük, demokrasi vb değerleri; karşı olduğu komünizm ve onun savunucusu olan Varşova Paktına karşı koruması oluşturmuştur. ESMER'in NATO'ya verdiği önemin ve güvenin en açık ifadesi, 12 Ocak 1953 tarihli yazısıdır:

"Gerçekten NATO, bugün hür dünyanın en büyük ümididir. BM bir siyasi kürsü halini almıştır. Avrupa Konseyi, Tartışma Cemiyetinden daha öteye gidememiştir. Altı devletin Fransa, İtalya, Batı Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg'un kurmayı düşündükleri Avrupa Federasyonu da son aylarda engellerle karşılaşmaktadır. Hür dünyanın, tecavüzü önlemek için güvenebileceği bir NATO kalmıştır."

ESMER'in zaman içinde ABD'ye karşı tutumu değişmiş olsa da; NATO'ya karşı takındığı tavır, benimsediği değerler sisteminin koruyucusu olması nedeniyle, değişmeden devam etmiştir. Bu bağlamda ESMER'in, durumlar karşısında değişen fakat sahip olduğu değerlerle örtüşen nitelikte düşünceler ürettiği ortaya çıkmaktadır.

4.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer' in Uluslararası İlişkiler Bağlamında Türkiye' ye Yönelik Düşünceleri

Ahmet Şükrü ESMER'in uluslararası ilişkiler bağlamında ve yaşadığı dönemde Türkiye'ye ilişkin düşünceleri aşağıda sunulmuştur.

Amerika ile İlişkiler: ESMER'in Türk-Amerikan ilişkilerine ilişkin yaklaşımı iki dönem içinde incelenebilmektedir. Bu bağlamda; ABD Başkanı JOHNSON'un, İNÖNÜ'ye yazdığı mektuba kadar geçen dönem ve bu mektuptan sonra gelişen dönem, gerek resmi Türk-Amerikan ilişkilerinde gerekse ESMER'in düşünceleri anlamında, farklı iki ilişki ağını ifade etmektedir. Öte yandan; ESMER açısından Türk-Amerikan ilişkileri incelendiğinde, kopma noktası 1964 ve sonrasıdır.

ESMER'in Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında, ABD'ye yönelik en olumlu baktığı dönem soğuk savaş yılları olmuştur. Bu yılların izini taşıyan ve ESMER'in komünizme karşı desteklediği Türk-Amerikan ilişkilerine yönelik düşüncelerini ifade eden yazısı şöyledir:

“Türkiye ile Amerika arasındaki işbirliğinin çok uzun bir tarihi olmayabilir. Fakat Türkler, Amerika ve Amerikalılar hakkında öteden beri hayranlık duyguları beslemişlerdir. Uzakta da olsa Amerika bir harikalar memleketi. Amerikalıları da iyi niyetli, iyi yürekli insanlar olarak tanımışlardır. Amerikalıların da kendilerini tanımalarını dilemişlerdir. ABD ile Türkiye arasında hiçbir mesele yoktur ve olamaz. Ancak, Türkiye ile ABD'nin birlikte karşılaştıkları meseleler vardır ki bunlar da Ortadoğu milletleriyle Batı devletleri karşısındaki münasebetlerin düzenlenmesine elbirliğiyle çalışmaktır” (Esmer,7 Ocak 1952).

Türk-Amerikan ilişkilerinde dönüm noktasının başlangıcı olarak kabul edilebilecek Johnson Mektubunu ESMER, Türk-Amerikan ilişkilerinde ilk gerginlik olarak tanımlamaktadır. Bu mektup ESMER'e göre; zor zamanlarda Amerikan başkanlarına güvenilmeyeceğini göstermiştir ve ilişkilerin bundan sonraki rotası; inişli çıkışlı, fakat inişleri çıkışlarından fazla bir çizgi üzerinde yürümüştür (Esmer, 27 Ağustos 1974).

Belirlenebildiği kadarıyla; ESMER'in ABD'yi emperyalist bir devlet olarak ilk değerlendirmesi, 1968'e rastlamaktadır. ESMER, Amerikan emperyalizminin Akdenizdeki sembolünü Altıncı Filo olarak görmüştür (Esmer, 19 Nisan 1968).

Özellikle Kıbrıs Barış Harekatlarının ardından Amerikan ambargosuyla zirveye ulaşan gerginlik, ESMER'in yazılarını da etkilemiş ve ESMER bundan sonra Amerika konusunda çok olumlu olmayan fazla fakat olumsuz tarafı ağır basmayan nitelikte çözümler üretmiştir.

Yunanistan ile İlişkiler: ESMER'in Türk-Yunan ilişkileri konusundaki düşünceleri de Amerika'ya yönelik düşüncelerinin yönsemesine paralellik göstermektedir. Bu anlamda; ESMER'in düşünceleri açısından Türk-Yunan ilişkileri, Kıbrıs sorunun ortaya çıkmasına kadar geçen dönem ve bundan sonraki dönem olarak iki kısımda incelenebilmektedir. Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasına kadar geçen dönem içinde; Oniki Ada'nın İtalya'dan alınarak Yunanistan'a verilmesi, ESMER'i hoşnut eden bir gelişme olmuştur. ESMER'in, Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesine ilişkin hoşnutluğunu ifade eden yazısı aşağıda sunulmuştur.

"Yunanistan Oniki Adaya gelirken bize biraz daha yakınlaşmış oluyor. Biz yakın kıyılarıımıza gelen Yunanistan'ı, eski bir dost olarak karşılız. İki memleket arasındaki ilişkiler bugün çok samimidir ve uluslararası politika vaziyeti de menfaat birliğine ve karşılıklı güvene dayanan bu ilişkinin devamını gerçekleştirecek bir manzara göstermektedir" (Esmer, 3 Ağustos 1946).

ESMER'in, Yunanistan ile ilgili olumlu görüşlerinin yön değiştirmesi, Kıbrıs ile ilgili sorunların ortaya çıkmasıyla başlamaktadır. Günümüzde Türk-Yunan ilişkilerinde sorun yaratan üç konu; Ege Denizi, Batı Trakya ve Kıbrıs sorunlarıdır. ESMER, Kıbrıs sorunuyla ilişkilendirdiği bu üç sorunun çözülebilmelerinin, Kıbrıs sorunun çözülmesiyle mümkün olabileceğini belirtmiştir. ESMER, Oniki Ada'nın silahlandırılmasını, Kıbrıs'tan daha önemli nitelikte bir sorun olarak nitelendirmektedir (Esmer, 17 Şubat 1975). Batı Trakya sorunu ile ilgili olarak ise; ENOSİS yoluyla Türklerin Rum uyruğuna geçmelerinin kabul edilemez olduğunu belirtmektedir (Esmer, 1 Eylül 1964). ESMER'in Türk-Yunan ilişkilerine yaklaşımı, 1964'ten itibaren Kıbrıs sorununa

dayalı olarak gelişmiştir. Bu nedenle gerek Batı Trakya ve gerekse Ege Denizine ilişkin sorunların uzlaşma noktası olarak, Kıbrıs'ı dile getirmiştir. Zira; Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda ENOSİS'e dayalı hedeflerini yerine getirmeye çalışmasının, NATO'nun dağılmasına varan bir süreç başlatacağını ifade eden ESMER (1962, 46), Yunanistan'ın takınacağı barışçıl tavrın ise sorunların çözümünde temel rolü oynayacağını belirtmektedir (Esmer, 17 Şubat 1975).

Asya ile İlişkiler: ESMER, Türkiye'nin Asya ile olan ilişkileri konusunda özellikle, Çin ve Hindistan ile olan ilişkilerin geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. ESMER (21 Haziran 1968); 700 milyonluk nüfusuyla ABD tarafından yalnızlık içine terk edilmiş Çin'in, bölge ve Türkiye için bir tehdit yaratabilme tehlikesine karşı, Türkiye'nin Çin ile ilişki düzeyini arttırması gerekliliğini vurgulamakta ve bu nedenle güçlü Çin'in Türkiye'nin çıkarlarına daha uygun olduğunu eklemektedir.

Türkiye'nin bir diğer Asya ülkesi olan Japonya ile olan ilişkileri konusunda belirlenebildiği kadarıyla ESMER belirgin olarak ve açıkça bir değerlendirme yapmamıştır. Benzer şekilde Pakistan konusunda da değerlendirme yapmamış olan ESMER, Türkiye Pakistan ilişkilerini birlikte yer aldıkları oluşumlar zemininde incelemiştir.

SSCB ile İlişkiler: ESMER, Türkiye'nin SSCB ile olan ilişkilerine ölçülü yaklaşmayı tercih etmiştir. Özellikle soğuk savaş döneminde, SSCB'nin politikalarına karşı sert bir tutum sergilemiştir. ESMER, SSCB'nin Türkiye ile ilgili olarak benimsediği politikalarına en açık eleştirisini 5 Haziran 1957 tarihli Ulus Gazetesindeki köşesinde getirmiştir:

“İngiltere Türkiye'nin en yakın dostu ve müttefikidir. SSCB'ye göre gayri dostane hareket etmemek için, tariz, tenkit ve protestolara bakılacak olursa, Amerika'dan yardım kabul etmemeliyiz. NATO'dan ve Bağdat Paktından çekilmeliyiz. Daha neler? Moskova bunları ancak peyklerine [kendisine bağımlı olan devletlere] yaptırabiliyor. Çok şükür henüz peyk olmadığımızı göre hareketlerimizin böyle pervasızca tenkid ve tarizlere hedef olmasına da tahammül edemeyiz”

ESMER'in SSCB'ye karşı getirdiği sert eleştirilerin ardında, komünizme duyduğu tepkinin yattığı düşünülmektedir. Özellikle STALİN döneminde, SSCB'nin Türkiye'den toprak istemeye varan talepleri konusunda oldukça sert

çıkışlar yapmış olan ESMER'in görüşleri, STALİN'in ölümünün ardından biraz daha ılımlı bir hal almıştır. Bu zamandan sonra SSCB'nin toprak talebinden de vazgeçmiş olmasının yarattığı Türkiye-SSCB yakınlaşmasını ESMER, SSCB'nin ENOSİS'e karşı olması ve Kıbrıs'ın bağımsızlığını istemesine bağlamaktadır (Esmer,1973, 67).

Avrupa ile İlişkiler: ESMER, Türkiye'nin Avrupa'da özellikle İngiltere ile olan ilişkileri üzerinde durmuştur. Fakat Türk-İngiliz ilişkileri hakkında, ABD ve SSCB ile olan ilişkilerdeki gibi belirgin bir tutum sergilememiştir. İngiltere ile olan ilişkilerle ilgili çoğunlukla durum değerlendirmesi yapan ESMER, dönemsel olarak İngiltere'yi en yakın müttefik olarak değerlendirebildiği gibi hainlikle de suçladığı zamanlar olmuştur.

Diğer Avrupa devletlerine ilişkin olarak da; özellikle II. Dünya Savaşı ve sonrasında kurulan dengelerde, Avrupa Devletlerinin Türkiye'nin de yer almasını uygun gördüğü, ABD tarafında yer alıp almamalarına göre farklı değerlendirmeler yapmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun fazla üzerinde durmayan ESMER, Türkiye'nin üyelik başvurusunu, Türkiye'yi demokratik ve özgür dünyaya biraz daha yaklaştıran bir adım olarak düşünmüştür.

Ortadoğu ile İlişkiler: Türkiye'nin içinde yer aldığı Bağdat Paktından doğan CENTO'nun ilk yıllarında ABD'nin askeri gücüne ihtiyaç duyduğunu şiddetle belirtmiş olan ESMER, yumuşayan soğuk savaşla birlikte CENTO ve onun yarattığı RCD'nin, anlamını yitirdiğini vurgulamıştır. CENTO ortağı İran ile komşusu Irak arasındaki ve Hindistan ile Pakistan arasındaki çatışmalarda Türkiye tarafsız kalmakla, ESMER'e göre bağımsız ve haysiyetli bir dış politika yoluna girmiştir (Esmer, 1973,68).

5. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN UYGULAMALARININ SINIFLANDIRILARAK TANITILMASI

Bu Bölümde Ahmet Şükrü ESMER'in yaşamı boyunca gerçekleştirdiği uygulamalarına yer verilmiştir.

5.1. Gazeteciliğinin Tanıtılması

ESMER açısından bir yaşam tarzı olarak kabul edilebilecek gazetecilik, ESMER'in çocukluk yıllarından başlayarak ölümüne kadar süren en önemli uğraş alanı olmuştur. Ahmet Şükrü ESMER, yaşamöyküsünde (2.1. Ahmet Şükrü ESMER' in Çocukluğu ve Gençliği) de belirtilmiş olduğu gibi, ilk gazetecilik deneyimini babasına ait Sünuhat adlı haftalık gazetede edinmiştir. Amerika' da öğrenci olarak kaldığı yıllarda, ABD'nin Türk Dilinde yayınlanan ilk gazetesi olan Sada-yı Vatan adlı haftalık gazeteyi çıkarmıştır. Ülkeye döndükten sonra, Vakit Gazetesi Yazı Kuruluna girmiş ve bu gazeteler adına Mudanya ve Lozan Konferanslarına katılmıştır. Vakit Gazetesinde yaşanan yönetsel sorunlar nedeniyle Ahmet Emin YALMAN, Yalman'ın babası Osman Tevfik Bey, kardeşi Mehmet Rıfat Bey ile Enis Tahsin ve Ahmet Şükrü ESMER, Vatan Gazetesi için bir komandit şirket kurmuş ve "Vatan" adlı Gazetenin imtiyaz haklarını satın almışlardır. Vatan Gazetesinin ilk sayısı 26 Mart 1923'de çıkmıştır.

1923 yılında genç bir gazeteci olan Ahmet Şükrü ESMER, ülkede İttihat ve Terakki'nin yeniden diriltilmeye çalışması konusunda M. Kemal ATATÜRK ile bir görüşme yapmıştır. M. Kemal ATATÜRK'ün, Ahmet Şükrü ESMER'e yaptığı açıklama şöyledir (Yalman, 1997,858-859):

"Üzerime aldığım vazifeyi tamamladıktan sonra politikadan çekileceğimi önceden söylemiştim. Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında bana bir dinlenme yeri hizmetini görecek, bahçeli, beyaz perdeli bir yalı hayalimde canlanıyor. Bu fikrimde sabitim ve bu sözümü tekrar ederim. Ancak henüz barış imzalanmamış, yarınımız belli bir hale gelmemişken, milleti karışıklık içinde nasıl bırakabilirim? Başladığım işi bitirmeliyim. Ondan sonra politikadan çekilmek yolundaki arzumu yürüteceğim."

Şeyh Sait İsyanı ile başlayan karmaşa döneminde kurulan İstiklal Mahkemeleri kapsamındaki Şark İstiklal Mahkemesinin verdiği kararlar, Vatan Gazetesinin kapatılmasından sonra Şark İstiklal Mahkemesinde yargılanan Ahmet Emin YALMAN, Ahmet Şükrü ESMER, Eşref EDİP ve F. Lütfi KARAOSMANOĞLU'nun yazılarının ayaklanmanın çıkmasında etkili olduğu görülmüş fakat kendileri böyle bir kasıt gözetmediklerinden, bilmeyerek yol açtıkları bu durumdan sorumlu sayılmamışlardır. Bununla birlikte; ileride yeni deliller bulunacak olursa, haklarında dava açılabilmesine karar verilmiştir. Beraat eden gazeteciler, serbest bırakılmışlar ancak; gazeteleri kapalı kalmıştır (Turan, 1995, 126). Öte yandan; YALMAN'ın anılarından yola çıkarak yapılacak bir değerlendirmede, ESMER'in İstiklal Mahkemesinde yargılanmasının altında yatan nedenin Vatan Gazetesinin ortağı olmaktan öteye geçmediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Mahkemenin beraat kararı vermesiyle birlikte; ESMER, Ahmet Emin YALMAN, Enis TAHSİN ve Kemal Salih SEL resimli bir haftalık dergi çıkarmaya başlamışlardır. Daha sonra ESMER, önce Milliyet Gazetesinin Yazı İşleri Müdürü ardından da Genel Müdürü olmuştur. Mülkiye Mektebinin Ankara'ya nakliyle, Ankara'ya yerleşen ESMER'in, Ulus Gazetesindeki yaşamı da başlamıştır. ESMER, bundan sonra Ulus, 1971'de değişen adıyla Barış Gazetesinde, ölümüne kadar görev yapmıştır. Emeklilik Dönemi boyunca gazete yazılarına devam eden ESMER, 10 Ocak 1979'da AGC Büyük Basın Jürisi tarafından verilen "Yılın Gazetecileri ve Yılın Yayıncıları" arasında seçilerek "Dış Politika" konusunda ödül almıştır (Ayın Tarihi, Ocak, 1979). ESMER, son yazısını öldüğü gün yazmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in öğrencileri arasında yer almış günümüz gazete yazarlarından Mehmet Ali KIŞLALI, Radikal Gazetesindeki 25 Ağustos 2000 tarihli yazısında ESMER'in gazetecilik biçimini şöyle ifade etmiştir:

"1950'li yıllarda Cumhuriyet'te Ömer Sami Coşar, Ulus'ta Prof. Ahmet Şükrü Esmere dış olayları izleyip yorumlayan iki saygıdeğer yazardı.

Rahmetli Ömer Sami'nin "Her sabah BBC'yi dinliyorum. Günün olayını öğrendikten sonra arşivimden yararlanarak yorumumu yazıyorum" dediğini hatırlarım.

Hocam Prof. Ahmet Şükrü Esmer ise, derin kültürü ve tarih bilgisi ile bunlara çeşitli görevlerinde eklediği deneyimlerinin de yardımıyla, kendine özgü bir üslup yaratmıştı.

Bu iki değerli yazar, Siyasal Bilgiler Fakültesi Diplomasi Bölümü öğrencilerinin her gün dikkatle okuyup; Fransızca veya İngilizceye çevirerek dil bilgilerinin de güçlendirdikleri kaynaklar olmuşlardı."

ESMER'in düşünsel yapısını yansıttığı gazete olması bakımından, Ulus Gazetesi'nin tarihinin ve kimliğinin ortaya konması, açıklayıcılığı bakımından önem taşımaktadır. Tarihsel açıdan Ulus Gazetesinin ilk biçimlenişi, taşıdığı işlev dolayısıyla, Kurtuluş Savaşı'nda "İrade-i Milliye" Gazetesine dayanmaktadır. İrade-i Milliye, ulusal bağımsızlık savaşının önemini, varolan durumu ve yapılacak işleri ilk önce kendi milletine anlatmak amacı taşımıştır. Gazete yöneticilerinin farklı bir çizgi izlemeleri ve gazetenin Sivas'ta bırakılması yolundaki ısrarlı tutumları karşısında M. Kemal, Ankara'ya yerleştikten sonra tamamen kendi denetiminde ve hedefini açıkça yansıtmak olan "Hakimiyet-i Milliye" Gazetesini kurmuştur. Gazete yazı kadrosuna zamanın basın ustalarını toplamış ve 1934 yılından başlayarak yayınına Ulus gazetesi olarak devam etmiştir. Ulus, 1945 yılına kadar CHP'nin izlediği tek parti politikasının yansıtıcısı olmuş ancak, 1946'da çok partili hayata geçişle birlikte gazetede bazı değişimler ortaya çıkmıştır. CHP, İNÖNÜ liderliğinde siyasi hayatı çok partili yapıya kavuşturmaya çalışırken, kendi içinden de görüş ayrılıkları net olarak ortaya çıkmıştır. Tek partiyi savunup çok partili hayata kuşkuyla bakan Pekerci kanada karşılık, İNÖNÜ ve diğer ılımlı kesimlerden oluşan ılımlı kanat çok partili dizgeyi savunmuştur. CHP'deki bu görüş ayrılıkları, Ulus Gazetesinin de siyasi yapısını etkilemiştir. Gazete, İNÖNÜ'nün de yer aldığı değişimci kanadın etkisi altına girerek, bu görüşler ekseninde yayın yapmıştır. 1950 yılında DP iktidarının kurulmasıyla, DP'nin basına karşı izlediği politikadan Ulus da payını almış ve çeşitli soruşturmalara uğrayarak hakkında davalar açılmıştır. 1952'de Ulus gazetesi ve CHP merkez binası, çıkan bir yangın sonucunda kullanılamaz duruma gelmiştir. Gazete, yeniden çıkmak

için olanak aramaya başlamış, CHP mallarının hazineye geçmesinden sonra matbaa tesisleri mühürlenmiş ve başka bir matbaa bulmak zorunda kalmıştır. Ulus kapanınca 1953'te ortakları CHP'li olan ve yeni matbaaya taşınan Ulus ekibi "Yeni Ulus"u yayınlamaya başlamıştır. Yeni Ulus'un sloganı, eski Ulus'taki "Adımız, Andımızdır" sloganı yerine, altı okun "cumhuriyetçi, devrimci, halkçı, laik, milliyetçi, devletçi gazete" olmuştur. DP'nin 1954 seçimlerinde iktidarda kalmasının verdiği ağırlık, CHP içindeki kaynaşma Ulus ekibini de etkilemiştir. Gazete; 1954 yılında yeni bir isimle, Halkçı kelimesinin eklenmesiyle "Halkçı Ulus" olarak yayınlamaya başlamış, sloganı da "Gündelik Siyasi Sabah Gazetesi" olmuştur. Halkçı Ulus da DP'nin baskıcı rejimine karşı, Ulus'un yeniden çıkmaya başladığı 1955 yılına kadar yayınlanmıştır. Ulus Gazetesinin son sayısı 28 Temmuz 1971 günü yayınlanmıştır. Ulus'un devamı niteliğinde olan "Barış" Gazetesi, 29 Temmuz 1971 günü yayınına Ulus'un sayılarını devam ettirerek başlamış ve yayınına 1975 yılına kadar sürdürmüştür. Bu tarihte adı tekrar değişerek "Yeni Ulus" olmuştur (Konyar, 1999, 12-19).

Ulus Gazetesi'nin Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte taşıdığı temel işlev, CHP'nin görüşlerini kamuya yansıtmak olmuştur. CHP'nin yarı resmi niteliğindeki bu yayın organının, bir partiye bağlı olması sadece Türkiye'ye özgü koşullar altında meydana gelmiş bir gazetecilik olayı değildir. Bu tür yayın organları dönemlerinin bir özelliği olarak; SSCB'de Komünist Parti'nin yayın organı olan "Pravda", Faşist Almanya'da Nazi Partisi'nin yayın organı olan "Voelkischer Beobachter" ve diğer tek partilere ait örnekler, bizi dönemin koşullarından kaynaklanan gazete türleri olduğu anlayışına götürmektedir. Ulus Gazetesi'nin çok partili hayat içinde nasıl bir işlev taşıdığına bakıldığında; bir yayın organı olarak öncelikle demokratikleşmeye olan katkısından bahsedilebilir. Ulus; iktidarın görüşlerini topluma aktararak, benimsenen yeni demokrasi ilkelerini topluma sunmuş, aynı zamanda bu yeni görüşleri toplumun tartışmasına açmıştır. Gazetenin bu dönemde üstlenmiş olduğu bir de siyasi ideolojik işlevi vardır. Ulus, bu dönemin getirdiği siyasi, ekonomik ve kültürel zorunlulukların ideolojik düzeyde meşrulaştırılması işlevini üstlenmiştir (Konyar, 1999, 11-12).

ESMER'in çalıştığı Ulus Gazetesiyle arasında, iş ilişkisinden öte manevi bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi açıklaması bakımından Prof. Dr Fehmi YAVUZ'un S.B.F. dekanı iken yaşadığı bir olay oldukça açıklayıcıdır. Yavuz, anısını şöyle kaleme almıştır (Yavuz, 1981, 14):

“Ben dekandım. Milli Eğitim Bakanlığında “zata mahsustur”, “gizlidir” damgalı bir yazı geldi. Bu yazıda, ulusal çıkarlarımıza ters düşen makaleleriyle, Bağdat Paktını kötöleyen... Prof, Ahmet Şükrü Esmer hakkında, en kısa zamanda, gereken işlemin yapılması ve sonucun bildirilmesi isteniyordu.

Yönetim Kurulundaki arkadaşlarla görüşükten sonra, hiçbir işlem yapılmasına gerek olmadığı ve durumun hocamıza [Ahmet Şükrü ESMER] duyurulması sonucuna vardık. Hocamıza Bakanlığın yazısını gösterdim ve yönetim Kurulunun görüşünü açıkladım. Teşekkür ettikten sonra şöyle dedi:

-“Sizi güç durumda bırakacaksam, hemen istifa dilekçemi verip ayrılırım. O sütunu bana Atatürk emanet etti. Sağolduğum, gücüm yettiği sürece, Atatürk'ün emanetini koruyacağım.””

Gerek Ulus Gazetesi'nin yerine getirdiği tarihsel ve önemli görev gerekse ESMER'in düşünceleri, ESMER'i Ulus Gazetesine bağlamaktadır. Bu durumun yarattığı en önemli sonuç, ESMER'in M. Kemal ATATÜRK ve O'nun ilkelerine bağlılığıdır.

5.2. Bilim İnsanlığı

ESMER'in bilimsel kimliği, gazeteci kimliğiyle birlikte şekillenmiştir. ESMER, eğitimcilik hayatına ilk olarak; 1921'de İstanbul Hükümeti Maârif Nezareti tarafından, bugünkü adıyla Galatasaray Lisesi olan, Galatasaray Sultânisi İngilizce öğretmenliğine atanmasıyla başlamıştır. İstiklal Mahkemesinde yargılandığı 1925 yılına kadar, İngilizce öğretmenliği yaptığı düşünülen ESMER, İstiklal Mahkemesinde yargılanması ve beraatının ardından, 7 Nisan 1930'da, İstanbul'da bulunan Mülkiye Mektebi Siyasi Tarih öğretim görevliliğine tayin edilerek tekrar üniversiteye dönmüştür. Bu dersi aynı zamanda Harp Akademisi ile Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde de vermeyi de sürdürmüştür. Bu yıllarda Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde verdiği siyasi tarih derslerinin anlatımı, 1936 yılında “Siyasal Tarih” adıyla

yayımlanmıştır. Siyasal Tarih, ESMER'in adıyla yayımlanan ilk bilimsel yayındır.

Ahmet Şükrü ESMER, 27 Ekim 1936'da Mülkiye'nin Ankara'ya naklinin ardından; Ankara'ya yerleşmiştir. Bundan sonra ESMER'in 1971 yılına kadar sürecek Ankara Üniversitesi yılları başlamıştır. ESMER, A.Ü.'de Diploması ve Dış Münasebetler Bölümünde siyasi tarih dersleri vermiş, Dış Münasebetler Enstitüsü Müdürlüğü yapmış ve 1969-1970 yılları arasında Fakültenin doktora programında "Afrika'nın Kurtuluşu" konulu bir seminer yönetmiştir. İlk olarak 1939'da İstanbul milletvekili seçilen ESMER, 30 Ekim 1941'de milletvekilliğini tercih ederek üniversiteden ayrılmıştır. 1955'de tekrar profesör olarak atanan ESMER (Ek.7), 1961-1969 yılları arasında; S.B.F. adına Profesörler Kurulu kararı ile S.B.F.'nin Basın İlan Kurumu Temsilciliğini yapmıştır. 1958-1959 yılları arasında Amerika'daki John Hay Whitney Foundation adlı bir kurumun verdiği bir burstan yararlanarak görevlendirilen ESMER, eşiyile birlikte ABD'ye gitmiştir. 1961 yılında resmen emekliliği gelen Prof. Dr. ESMER'in görev süresi; birer yıllık sürelerle 10 kez uzatılarak 1971 yılında, "Emerütüs Profesör" olarak emekli olmuştur. ESMER'in Siyasal Tarih (1936) ve Avrupa Yollarında Otomobil ile 9000 Kilometre adlı kitapları dışındaki tüm bilimsel yayın ve kitapları A.Ü.'de görev yaptığı dönemde üretilmiştir. ESMER siyasi tarih konusunda Türkiye açısından, yalnız yurt içinde değil yurt dışında da önemli ve saygın isimlerden biri olmuştur. BM için yaptığı etüd çalışmaları yanında Belgrat' ta yayınlanan aylık Chronique de Polituque Entrange adlı dergide her yıl İngilizce olarak birer bilimsel makale yayımlamıştır.

ŞİMŞİR (10 Mart 2005), ESMER'in günümüz anlamda akademik aşamalardan geçmediğini belirtmektedir. Bu nedenle ESMER'in profesörlük dışındaki diğer akademik ünvanlarla imza attığı herhangi bir eseri bulunmamaktadır.

ESMER'in gazete yazılarında beliren derinlik, bilimsel ürünlerinde de görülmektedir. Gerek kitapları gerekse makaleleri açısından ESMER, belirlediği konuyu ele almadan önce, konunun tarihsel, toplumsal ve coğrafi altyapısını

oluşturmaktadır. Şükrü Sina GÜREL, ESMER'in derslerine de yansıttığı bu tavrını şöyle ifade etmektedir:

“Mülkiye’de onun öğrencisi olmadım ama hepimizin ‘Hoca’sıydı. Ahmet Şükrü ESMER’in özellikle iki dünya savaşı arası siyasi tarihini, Ulus’ta yazan bir gazeteci olarak ilginç ve canlı bir tanıklıkla nasıl anlattığı dilden dile dolaşırdı. Sözlü sınavlarda ‘beylik’ sorularından biri, Kıbrıs konusuymuş. Bu konuyu kendisine, ‘Kıbrıs Türkiye’nin güneyinde bir ada’dır diye anlatmaya başlayan öğrenciyi, artık dinlemezmiş. Sınava giren öğrenci, herkesin bilmediğini tekrarlamadığı için değil, elbette... Kıbrıs’ın bu temel özelliğinin, adanın ve ada insanının tarihsel macerasında neredeyse belirleyici olduğunun bilinmesi gerektiği için...”

Bu anlamda; ESMER'in sadece yazınsal olarak değil aynı zamanda derslerindeki aktarım bakımında da bilimsel derinlik oluşturulmasına verdiği önem ortaya çıkmış olmaktadır.

ESMER'in bilimsel kişiliği, ders verdiği yıllarda öğrencileri üzerinde iz bırakmıştır. Bilal ŞİMŞİR, Ömer KÜRKCÜOĞLU, Baskın ORAN gibi ESMER'in öğrencisi olmuş günümüz bilim insanlarının, ESMER ile ilgili vurguladıkları ilk nokta, ESMER'in “canlı tarih” olduğudur. ŞİMŞİR (10 Mart 2005), ESMER'in bu özelliğini şöyle aktarmaktadır:

“Genç bir gazeteciyken Lozan’a katılmış. Derslerde bize Lozan’ı anlatırken, bize o günleri yaşatırdı. Canlı tarih dersinde gibi olurduk. Ezberletmezdi. Onun anlatımıyla konuları kavradık.”

ESMER'in bir diğer öğrencisi Cahit KAYRA, ESMER'in ders biçemi ve kazandırdıklarını şöyle dile getirmektedir:

*“Ahmet Şükrü ESMER, Siyasi Tarih hocamızdı. Hafif Rumca aksanına kaçan diliyle:
- O zaman Katerina dedi ki, diye anlattığı dersler gerçekten çok güzeldi. Biz ondan tarihsel konuların nasıl analiz edilebileceğini öğrendik.”*

ESMER ile ilgili yapılan görüşmelerde vurgulanan bir diğer nokta; ESMER'in dersleri konusundaki titizliğidir. ESMER'in titizliği iki konuda özellikle öne çıkmaktadır. Dersleri konusunda oldukça titizdir; ŞİMŞİR'in aktardığına göre, Oniki Adanın isimlerini Türkçe ve Yunanca isimleriyle sayamayan öğrencilerin derslerde başarısız sayması, ESMER'in dersler

konusundaki titizliğinin en açık kanıtıdır. ESMER'in titiz davrandığı bir diğer konu da somut bilgiye sahip olmadan, hiçbir konu hakkında asla yorum yapmamasıdır (Kürkçüoğlu, 12 Ocak 2005) . Bu titizliğinin en somut örneği ise şüphesiz bilimsel yayınlarıdır.

5.3. Siyasetçiliği ve Kamu Yöneticiliği

ESMER'in siyasetçiliği ve kamu yöneticiliği; birbirini izleyen ve dönemin iç politik olaylarıyla şekillenen iki deneyimden oluşmaktadır.

5.3.1. Siyasetçiliği

Ahmet Şükrü ESMER, 1939'da yapılmış olan tek partili milletvekili seçimlerinde, CHP'den VI. Dönem İstanbul Milletvekili olarak seçilmiştir. Milletvekilliği görevine devam ederken öğretim görevliliğine ve gazeteciliğe de devam etmiştir. 30 Ekim 1941'de, milletvekilliğini tercih ederek üniversiteden ayrılmıştır. 1943 yılında yapılan Genel Seçimlerde tekrar, İstanbul VII. Dönem milletvekili olarak seçilmiştir. 1946'da ilk çok partili seçimlerin yapılmasının ardından milletvekilliğinden ayrılmıştır.

ESMER'in 1946'da yapılan çok partili seçimlerden sonra; tekrar milletvekili olmayışının nedeninin, yeniden seçilemediği ya da kendi isteğiyle milletvekilliğine adaylığını koymadığı yolunda kesin bir bilgi kaynağına ulaşılamamıştır. Fakat; ESMER'e Armağan Kitapta (1981, 9) yer alan özgeçmişinde, ESMER'in milletvekilliğinden "ayrılmış" olduğu ifade edilmektedir. Bu ifadeden, ESMER'in milletvekili seçimlerinde yeniden adaylığını koymadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öte taraftan; Altan ÖYMEN (2004, 43), Değişim Yılları adlı kitabında, ESMER'in diğer birtakım asker ve bürokratlar gibi 1946 seçimlerinde, milletvekili seçilemediğini belirtmektedir. Kaynağı her ne olursa olsun; ESMER'in milletvekilliğinden ayrılarak bürokrasi içinde, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde görev almasını KÜRKÇÜOĞLU, nedenini tam olarak kestirememekle birlikte ESMER'in politikaya yatkın bir kişilik olmamasına bağlamaktadır. KÜRKÇÜOĞLU (Kürkçüoğlu, 12 Ocak 2005); dönemin iç politikasıyla ilgili anlaşmazlıkların ve

bunun yanında ESMER'in uzmanlık alanının dış politika olmasının, ESMER'i daha yakından ilgili olduğu Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde görev almaya yöneltmiş olabileceğini düşünmektedir.

1939-1946 yılları arasında milletvekilliği yapan Ahmet Şükrü ESMER'in, Mecliste faaliyet gösteren komisyonların birinde görev alıp almadığı konusunda herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak, ESMER'in uluslararası ilişkiler konusundaki birikimi dikkate alındığında, dış ilişkilerle ilgili bir komisyonda görev almış olabileceği güçlü bir olasılık olsa da buna ilişkin tutanaklarda da bir veriye ulaşılamamıştır.

5.3.2. Kamu Yöneticiliği

1946 seçimleri ile birlikte milletvekilliği görevini sürdürmeyen ESMER, bir süre gazetecilik yaptıktan sonra Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Propaganda Müşaviri olarak atanmıştır. 25 Ocak 1949'da; Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde sürdürdüğü Propaganda Müşavirliğinden, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne atanmıştır (Basın-Yayın..., 29.06.1949), (Ek.6). Bu nedenle; 1948 yılında, New-York'da "Haberler Bürosunu" kurmak üzere Nezih MANYAS ile görevli olarak gittiği Amerika'dan, Ankara'ya dönmüştür.

1950 erken Genel Seçimlerine kadar Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü olarak görev yapan ESMER, iktidarın değişmesiyle S.B.F. öğretim görevliliği görevine dönmüştür. Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünden ayrılmasından sonra, Ulaştırma Müşavirliği'ne tayin edilmiş fakat; daha önce S.B.F. Öğretim Üyeliğine tayin edildiğinden ilgili 23759 sayılı Ulaştırma Müşavirliği'ne tayin edildiğine ilişkin karar iptal edilmiştir (Ahmet Şükrü ESMER'in..., 2.12.1950).

ESMER'in, milletvekilliğinin ardından Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde görev alması ve ardından 1950 seçimleriyle DP iktidarında Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünden ayrılmasını, ESMER'in İNÖNÜ ve CHP ile olan kişisel yakınlığına bağlanmak mümkündür.

ESMER'in bir yıl süren Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü görevinde belirlenebilen tek yurt dışı gezisi ABD'ye olmuştur. Bu gezi başlangıcında ESMER, New York havaalanında gazetecilere, ABD'ye gitme amacını ve genel olarak hedeflerini aktarmış; Türkiye'nin de dahil olduğu Marshall Planına mensup 16 ülkeye Amerikan turist seyahatlerinin arttırılması eksenli yapılacak görüşmelere katılmak üzere İktisadi İşbirliği İdaresi tarafından davet edildiğini, Amerikalı turistleri Türkiye'ye getirmek için Türk Hükümetinin vize yöntemlerini birleştirmeye çalıştığını ve çıkarılacak yeni bir kanunla otel inşaatının teşvik edileceğini, bu kanun gereğince otel inşaatının 10 yıl süreyle vergiden muaf tutulacağını ifade ederek, kutsal yıl dolayısıyla İtalya'ya gidecek olan turist ve ziyaretçilerin, İtalyan ve Fransız limanlarına gelen Türk vapur ve uçaklarıyla seyahatlerini Türkiye'ye kadar uzatacaklarını umduğunu belirtmiş, bu kapsamda Avrupa ve Amerika'dan daha fazla turistin Türkiye'ye gelmesinin olası olduğunu kaydederek bu konuya özel bir ilgi bağlandığını anlatmıştır (Ayın Tarihi, 17 Ocak 1950).

ESMER'in Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü olduğu dönemde; turizm işlerine verilecek yönü görüşmek ve alınacak önlemler hakkında düşüncelerini bildirmek üzere "Turizm Danışma Kurulu" oluşturulmuş ve ilk toplantısını 29 Aralık 1949'da Tarih Kurumu salonunda yapmıştır. Toplantı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Nihat ERİM'in, turizmin ülkeye sağlayacağı yararları belirten bir konuşması ile başlamış ve Genel Müdür olan Ahmet Şükrü ESMER'in, çağdaş ekonomik toplumun uluslararası ekonomideki en önemli gelir kaynaklarından biri olan turizm endüstrisinin, Türkiye'de geliştirilmesi için gereken esaslar hakkında yaptığı konuşma ile devam etmiştir (Ayın Tarihi, Aralık 1949).

ESMER'in Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü olduğu dönemde gerçekleşen belirgin olaylardan biri de İstanbul Radyosunun deneme yayınına başlaması ve deneme yayınından çıkarak yayın hayatına geçmiş olmasıdır. 19 Kasım 1949'da yayın hayatına başlayan İstanbul Radyosunun açılış töreni, saat 19:00'da İstiklal Marşı ile başlamış ve radyonun açılışı nedeniyle Cumhurbaşkanı İsmet İNÖNÜ'nün yaptığı bir söylev yayınlanmış ardından; Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü Ahmet Şükrü ESMER, radyonun açılışı

ile ilgili bir konuşma yaptıktan sonra İstanbul Radyosu faaliyete geçmiştir (Ayın Tarihi, Kasım 1949).

5.4. Dernekçiliği

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, milletvekilliği ve Basın Yayın genel Müdürlüğü görevleri sona erdikten sonra, 1951 ve 1952 yılları arasında gazeteci Falih Rıfki ATAY, gazeteci Ahmet Emin YALMAN, Doç. Münci KAPANİ ile birlikte Türkiye’de ilk kez Rotary Kulübü’nün kurulması için girişimlerde bulunmuş, fakat başarılı olamamıştır.

ESMER’in kurulması yolunda girişimde bulunduğu Rotary Kulüp; dünyada iyi niyet ve barışın korunmasına inanan ve bu alanda hizmet veren iş ve meslek sahibi Rotaryenlerin dünya ölçüsünde birleştiği bir kuruluştur. İnsanlığa hizmet veren tüm mesleklerde, yüksek ahlak standartlarının teşvik edilmesini hedeflemektedir (Rotary, 2005a).

Bu girişimin neden başarısızlıkla sonuçlanmış olduğuna ilişkin herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Rotary Kulübün kurulması yolundaki ilk girişimin, DP döneminde gerçekleştirilmiş olması nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmış olması açısından bir gerekçe olarak saymak hatalı olacaktır. Nitekim; Rotary Kulüp, 1952 yılı içinde Oğuzhan KORALTAN tarafından başlatılan ikinci girişimle Nail AVUNDUK ve Doç. Dr. Mukbil ÖZYÖRÜK’ün kurucu üye olduğu Ankara Rotary Kulübü 1954 tarihinde ve DP iktidarında kurulmuştur.

ESMER’in dernekçiliği noktasında, doğrudan kendisinin girişimi ile kurulmamış olsa da eşi Güzin ESMER tarafından vasiyet yoluyla kurulmuş olan “Memleketimizde Münevver Gazetecilerin Yetişmesini Sağlamak Vakfı” da önemli bir konu oluşturmaktadır. Ahmet Şükrü ESMER’in sağlığında vasiyet edilmiş olan vakıf, Güzin ESMER’in vefatından sonra hayata geçmiştir. Yapılan inceleme ve araştırmalarda, Güzin ESMER’in gazeteci olduğuna ilişkin herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Bu nedenle; amacı gazeteci yetiştirmek olan ve bu amaçla ESMER Çiftinin tüm mal varlığının vakfedildiği vakfın kurulmasında, Ahmet Şükrü ESMER’in etkisinin olduğu düşünülmektedir.

ÜÇÜNCÜ KESİM:
PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN DEĞERİNİN ORTAYA
KONMASI

Bu Kesimde; Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Değerinin Ortaya Konması; Uygulamaları ile Uzmanlık Alanları Bakımından İncelenmesi olarak iki bölüm halinde inceleme konusu yapılmıştır.

ESMER hakkında daha önce yapılmış tek çalışma "Ahmet Şükrü ESMER'e Armağan" kitaptan ibarettir. Öte yandan; armağan kitapların genel nitelikleri bağlamında; Ahmet Şükrü ESMER'e Armağan da, ESMER hakkında kapsamlı bilgi vermektten uzaktır. Bu halde; ESMER'i konu alan ilk ve tek kapsamlı araştırma niteliğindeki bu çalışma, ESMER gibi bir çok yönüyle topluma hizmet vermiş bir değere, hak ettiği değeri verme yolunda atılmış bir adımdır.

6. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN UYGULAMALARI
BAKIMINDAN İNCELENMESİ

ESMER' in uygulamaları, üç başlık altında inceleme konusu yapılmıştır.

6.1. Gazeteciliğinin İncelenmesi

ESMER'in gazeteciliğinin incelenmesi iki aşamada ele alınmıştır. İlk olarak; ESMER'in genel anlamda gazeteciliği ile ilgili belirlemeler yapıldıktan sonra, gazeteciliğine ilişkin uygulamaları; gazete yazılarının olay temelli olarak incelenmesiyle ele alınmıştır.

6.1.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Genel Anlamda Gazeteci
Kimliğinin İncelenmesi

ESMER'in gazeteci kimliği, genel hatlarıyla durum değerlendirmesine dayanmaktadır. ESMER açısından, gazetede ki köşesinde inceleyeceği bir konu; dünyanın herhangi bir devletindeki devlet başkanı seçimlerinden, uluslararası

ilişkileri etkileme niteliği kazanmış bir olaya kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Örneğin; ESMER, Etiyopya'da hazırlanmakta olan bir anayasa tasarısını kabul edilinceye kadar varan süreçte aşama aşama ele almış, kabul edilmesinden sonra da anayasanın değerlendirmesini yapmıştır. Benzer şekilde ABD'nin hemen neredeyse her iç politik gelişmesini yorumlamış, başkanlık seçimlerinden günlerce öncesinden başlayan değerlendirmeleri, gerek iç, gerekse dış politika açısından başkanlık seçimlerinden günlerce sonrasına kadar devam etmiştir. Bu anlamda ESMER için yoruma değer konu; gerçekleşmiş ya da gerçekleşmesine kesin gözle bakılan bir olaydır. Bunun dışında ESMER, örneğin Türkiye-Romanya ilişkilerini, herhangi bir olay meydana gelmeden inceleme gereği görmemiştir.

ESMER'in gazeteciliğinin olay yorumuna dayanması, ESMER'in düşünsel yapısı içinde belirgin olarak iki olayı diğerlerinden ayırmaktadır. ESMER'in üzerinde en duyarlılıkla durduğu konu Kıbrıs olmuştur. ESMER, Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte; genel düşünce çizgilerine de yeniden yön vermiş, bu bağlamda ABD ve İngiltere konusundaki tavrı sertleşirken, SSCB'ye karşı daha ılımlı bir hal almıştır. ESMER'in gazete yazılarına yansıttığı bir diğer istisna; Filistin sorunu olmuştur. ABD'nin dış politikalarını desteklediği dönemlerde dahi ESMER, İsrail'in kurulması noktasında ABD'ye katı eleştiriler getirmiştir.

ESMER'in 1940 ile 1982 yılları arasında yazmış olduğu gazete yazılarından, rastlantısal olarak 175'i inceledikleri konular bakımından değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda ESMER'in yoğunlukla ABD ve Avrupa üzerinde durduğu görülmüştür. Değerlendirmenin oransal olarak dağılımı aşağıda sunulmuştur.

**Çizelge.1: Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in 1940-1982 Yılları
Arasında Gazete Yazılarının Konularına Göre Dağılımı**

KONULAR	YÜZDE %
ABD	21
SSCB	6
Avrupa	27
Ortadoğu	9
Uzakdoğu	9
Asya	6
Kıbrıs	8
Türkiye	6
BM	2
NATO ve Varşova Paktı	4
Diğer	2
TOPLAM	%100

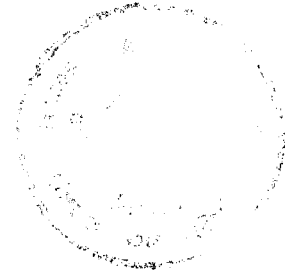
ESMER'in inceleme konusu yapılmış yazılarında, en fazla Avrupa üzerinde durduğu görülmektedir. ESMER'in Avrupa'ya ilişkin olarak, yazılarında en çok yer verdiği devletler, aynı verilere dayanarak şöyle oranlanmaktadır:

Çizelge.2: Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in 1940-1982 Yılları
Arasında Gazete Yazılarının, Avrupa Devletlerine Göre
Dağılımı

KONULAR	YÜZDE %
İngiltere	30
Fransa	13
Almanya	11
Diğer	46
TOPLAM	%100

ESMER, 1940 ve 1982 yılları arasında rastlantısal olarak belirlenmiş 175 yazısı içinde, en fazla Avrupa ve Avrupa içinde de İngiltere üzerinde durmuştur. ESMER'in İngiltere konusunda yaptığı yorum ve değerlendirmeler, çoğunlukla İngiliz iç politikası üzerinde yoğunlaşmaktadır. İngiltere'de yapılan başbakanlık seçimleri ile İşçi Partisi ve Muhafazakar Parti arasındaki ilişkiler, ESMER'in İngiltere konusunda en çok yorum yaptığı konular olmuştur. İngiltere'nin dış politikası ise genel olarak; II. Dünya Savaşı sonrası dönemde SSCB'ye karşı ABD ile yer aldığı ittifak çerçevesinde incelenmiştir. ESMER, benzer şekilde Fransa açısından, ülkenin iç politik değerlendirmelerinde yoğunlaşırken, II. Dünya Savaşı sonrasında kabuğuna çekilen ve ikiye bölünen Almanya'nın Avrupa için önemini vurgulayan yazılar yazmıştır. Diğer olarak tanımlanan devletlerse; ESMER tarafından, ülkede seçim olduğunda ya da II. Dünya Savaşı sonrası şekillenen yeni dünya düzeninde yer almak adına görüşmeler yaptığında ele alınan devletlerdir.

ESMER'in Avrupa'dan sonra, köşesinde en fazla yer verdiği devlet ABD olmuştur. ESMER'in ABD ile ilgili görüşleri temel olarak iki aşamada ele alınabilmektedir. Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasına kadar ABD'ye oldukça yakın görünen ESMER, Kıbrıs sorunundan itibaren görece olarak ABD'ye daha mesafeli hatta daha sert yazılar yazmaya başlamıştır. ESMER'in belirlenen 42

yıllık süreçte ABD ile ilgili en fazla yorum yaptığı konular oransal olarak şöyledir:

Çizelge.3: Çizelge.2: Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in 1940-1982 Yılları Arasında Gazete Yazılarında, ABD ile İlgili Yorumladığı Konuların Oransal Dağılımı

KONULAR	YÜZDE %
ABD	80
SSCB ile İlişkiler	3
Çin ile İlişkiler	3
Marshall Planı	3
Diğer Devletlerle İlişkiler	5
Akdeniz Politikası	6
TOPLAM	%100

ESMER'in ABD ile ilgili olarak en fazla değerlendirme yaptığı konu, ABD'nin iç politikası olmuştur. Bu anlamda; ABD'deki her başkanlık seçimi, bu seçimlerin arkasından kurulan her kabine ayrıca her yıl kabul edilen bütçe Ahmet Şükrü ESMER için bir inceleme konusu olmuştur. Ayrıca Amerikan iç politikasına ilişkin ESMER'in üzerinde durduğu bir diğer konu, ABD'deki komünizm hareketleridir. Özellikle komünizmin yayılmacı politikalarına karşı ABD'nin Akdeniz konusundaki tutumu ve soğuk savaş boyunca ABD'nin Akdeniz'de izlediği üs edinme politikaları, ESMER'in ABD ile ilgili olarak iç politikasından sonra en fazla Akdeniz politikası üzerinde durmasına neden olmuştur. ESMER'in; ABD'nin, Çin ve SSCB ile olan ilişkileri noktasında; özgür dünyanın savunucu olduğu gerekçesiyle ABD yanlısı sergilediği tarafçıl tutum Kıbrıs sorununa dek sürmüştür.

ESMER'in Türkiye'yi konu olarak ele aldığı yazıların oransal dağılımı aşağıda sunulmuştur.

Çizelge.4: Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in 1940-1982 Yılları Arasında Gazete Yazılarında, Türkiye ile İlgili Yorumladığı Konuların Oransal Dağılımı

2. 1. KONULAR	YÜZDE %
Türkiye	27
Türk-Yunan İlişkileri	45
Türk-Amerikan İlişkileri	27
Diğer	1
TOPLAM	%100

ESMER'in Türkiye'yi ele almış olduğu yazılarda en fazla değindiği konu; Türk-Yunan ilişkileri olmuştur. ESMER Türk-Yunan ilişkileri bağlamında günümüzde de Türk-Yunan ilişkilerinin temelini oluşturan üç sorunu; Ege Denizi, Batı Trakya ve Kıbrıs sorunlarını ele almıştır. Türk-Yunan ilişkileri dışında; ESMER'in en fazla yorum yaptığı diğer iki konu Türkiye'nin iç politik gelişmeleri ve Türk-Amerikan ilişkileri olmuştur. Türkiye'nin iç politik gelişmeleri kapsamında ESMER; Türk Dış Politikasını etkileyen olayların iç politikaya olan etkilerini irdelemiştir. Türk-Amerikan ilişkileri konusunda ise genel olarak; SSCB'ye karşı izlenecek komünizm karşıtı politikalara ilişkin işbirliği üzerinde durmuştur.

ESMER'in gazete yazılarıyla ilgili olarak belirtilmesi gereken bir başka konu, ele aldığı bir olayın önce; bütün ana hatlarıyla tarihsel gelişimini anlattıktan sonra kendi değerlendirmelerine yer vermiş olmasıdır. Çoğu zaman kendi değerlendirmelerine ayırdığı yer, bir veya iki paragrafı geçmemektedir. ESMER'in olayları incelemede benimsediği bu yaklaşımı, Bilal ŞİMŞİR (10 Mart 2005). "şimdilerde yapılmayan bir yoğunluk, derinlik" olarak değerlendirmektedir

ESMER, gerek gazete yazıları gerekse bilimsel ürünlerinde, dil konusunda gelişime açık bir yazın biçimi uygulamıştır. 1936'dan başlayarak 1982'ye kadar geçen zaman içinde; ESMER'in tüm kitap, makale ve gazete

yazılarında; Osmanlıca kökenli sözcük ve tamlamalardan, Türkçe sözcük ve tamlamalara geçiş söz konusudur. Bu nedenle; ESMER'in eserlerinde gününüze yaklaştıkça çok daha kolay anlaşılabilir bir dil özelliği oluşmaktadır. Buna ek olarak ESMER; çok iyi düzeyde İngilizce ve Fransızca bilmesine karşın; hiçbir eserinde ve gazete yazısında, yabancı terim, sözcük ve kavram tanımını tek başına kullanmamış, Türkçe karşılığı yanında ek bilgi olarak ve seyrek olarak okuyucuya sunmuştur. ESMER'in bu tavrı, dil konusundaki duyarlılığını ortaya koymaktadır.

6.1.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER' in Gazetecilik Uygulamalarının İncelenmesi

ESMER'in gazeteciliğine ilişkin uygulamalarının incelenmesinde belirlenen yöntem; Türkiye' nin dış politikasına etki etmiş ayrıca dünya siyasetinde belirleyici olmuş 11 olayın seçilerek, ESMER' in çalıştığı gazetede ki köşe yazılarında bu olayları, 15 günlük süreçte nasıl değerlendirdiğinin belirlenmesinden oluşmaktadır. Belirlenen yöntemin uygulanması, eski tarihli gazete yazılarının incelenmesini gerektirdiğinden ve bu gazetelerin arşiv niteliğinden ötürü; belirlenmiş tarihlerin bir kısmına ilişkin dokümanlara çeşitli nedenlerden kaynaklı olarak en azından Milli Kütüphane arşivinde ulaşılamamıştır. Bu nedenle; belirlenmiş tarihler aşağıda sunulmuş ve ilgili tarihlere ilişkin kaynağa ulaşılabilenler ESMER'in görüşleri doğrultusunda incelenmiştir. Belirlenmiş olan tarihler kronolojik olarak şöyledir:

- (1) M. Kemal ATATÜRK'ün ölümü (10 Kasım 1938)
- (2) Türkiye'nin BM'ye Üyeliği (26 Haziran 1945) –ulaşılamamıştır-
- (3) Türkiye'de İlk Çok Partili Seçimlerin Yapılması (21 Temmuz 1946)
- (4) 1950 Erken Seçimleri ve DP İktidarı (4 Mayıs 1950) –ulaşılamamıştır-
- (5) Türkiye'nin AET'ye Ortak Üyelik İçin Başvurması (12 Eylül 1953)
–ulaşılamamıştır-
- (6) 27 Mayıs Askeri Darbesi (27 Mayıs 1960) –ulaşılamamıştır-
- (7) Küba Bunalımı (22 Temmuz 1962)
- (8) I. Kıbrıs Harekatı (19 Temmuz 1974)

- (9) II. Kıbrıs Harekatı (14 Ağustos 1974)
(10) KFTD'nin Kurulması (13 Şubat 1975)
(11) 12 Eylül Askeri Darbesi (12 Eylül 1980)

6.1.2.1. M. Kemal ATATÜRK' ün Ölümü

Ulu önder M. Kemal ATATÜRK'ün ölümünün ardından ESMER'in ilk yazısı tam metin olarak aşağıda aktarılmıştır.

“Dün sabah neşredilen kısa bir tebliğ türk [Türk] milletini [Milletini] derin bir yas içine atmıştır. Atatürk ile ölüm sözlerinin bir araya gelebileceğine düne kadar ihtimal vermemiştik. Her fani insana mukadder olan bu akibetin yaklaşmakta olduğunu bildiren doktor raporlarını okudukça yüreklerimiz sızlıyordu. Fakat Atatürk ölmez, ölemez diyorduk. Atatürk ölmemiştir. Fani olan bir hayattan ebedi olan bir hayata intikal etmiştir. Tarih sayfaları karıştırılsın: Mensup olduğu millete ve insanlığa Atatürk tarafından yapılan hizmetlerin yüzde birin yapmış olan hangi adam vardır ki ölmüştür? Hayır; Atatürk ölmez ve ölemez. Çünkü bir millet diriltmiş ve o millete ebedi hayat vermiştir. Millet yaşadıkça Atatürk de yaşayacaktır.

Atatürk bu milletin mukadderatını ellerine aldığı zaman, vatan istilaya uğramış, türkün [Türk'ün] hayat hakkı bütün dünya tarafından inkar edilmişti. Müstakil bir devlet, mamur bir memleket arasında hür ve mukadderatına hakim bir millet rüyasını ancak o, ancak Atatürk gördü. Bundan sonra da bu rüyanın hakikatte inkılabı için programla çalışmaya başladı. Samsun'a çıkış, Erzurum kongresi, Sivas kongresi, Ankara'da devlet kurma, Milli mücadele, Zafer, Lozan, Cumhuriyet, İnkılap. Bunların her biri bir adamın ismini tarihte ebedileştirmek için kafi derecede ehemmiyetli ve şümüllü başarıdır. Atatürk, parçalanmış bir memleket bulmuştur. Müreffeh bir vatan bırakmıştır. Meyus ve dağınık bir halk kitlesi bulmuştur. Toplu bir millet bırakmıştır. Atatürk, tarihte hiç kimseye nasip olmıyan bu başarının sırrını, türk [Türk] milletine [Milletine] olan sarsılmaz itimadında görmektedir. Milletten benliğini, uzun, çok tarihi içinden çıkarıp da ona öğretti yine Atatürk'tür. Bugün siyasi, iktisadi, ve kültürel hayatımızın hangi safhasına bakarsak bakalım, orada Atatürk'ü görürüz. O evvela istiklalini kazandırmak için milleti zaferden zafere götürdü. İstiklalini temin ettikten sonra devlet teşkilatını kuru. Ona alfabesini verdi. Tarihini öğretti. Ve istikbalde yürüyeceği yolun istikametini gösterdi. Bu yol, Cumhuriyet Halk Partisinin artık devlete mal olan altı umdesiyle işaret edilmiştir.

Atatürk'ün manevi varlığı daima yolumuzu aydınlatacak bir nur halinde bizimle beraber olacaktır. Şefimiz bize kıymetli bir vedia bırakmıştır. Türk milleti [Milleti], şuurla ve disiplin içinde onun işaret ettiği yoldan, onun işaret ettiği hedefe doğru götürürken, Ata'sının

yarıbaşında olduğunu hissedecektir. Atatürk ölmez” (Esmer, 11 Kasım 1938).

ESMER'e göre; M. Kemal ATATÜRK'ün ulusal savaşında başarıya ulaşmasının ana nedeni hareket noktasının doğru olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun içsel yapısı, 19.yy. içinde milletlerin yeni bir din gibi benimsedikleri ilkelere uygun olmadığından; ATATÜRK “ömrü tamam olmuş” dediği zaman büyük bir tarihi gerçeği de ifade etmiştir. Türk'ün kurtuluş çaresi ancak ATATÜRK'ün işaret ettiği prensiplerde olmuştur. Hareket noktası doğru olduğu içindir ki; Türklük için mutlu sona ulaşılmıştır. Ve bugün hür ve kendi geleceğine hakim bir millete üye olmakla gurur duyan 17 milyon vatandaş, bağımsız Türkiye sınırları içinde yaşamaktadır (Esmer, 15 Kasım 1938).

Ahmet Şükrü ESMER 17 Kasım 1938 tarihli yazında, M. Kemal ATATÜRK'ün barışseverliğini ifade ederken; Dünyanın en büyük askeri olan ATATÜRK'ün, şüphesiz barışın da en büyük koruyucusu olduğunu, Türk Milleti için ısrarla istediği her hakkı, hiçbir milletten sakınmayı asla düşünmediğini, barışseverliğinin bir sırrının da bu hakperestliğinden kaynaklandığını vurgulamıştır.

ESMER'e göre; ATATÜRK; Balkanlar'ı, Balkan Paktı ile tarihte eş görülmemiş bir huzur içinde bırakmıştır. Gelecek hakkındaki umutlarının gerçekleşmesi için çalışmak, Balkanlılara düşen kutsal bir görev halini almıştır (Esmer, 18 Kasım 1938). Yine; ATATÜRK, Cumhuriyet Türkiye'sinin kurucusu olduğu gibi; Hatay da, bağımsızlığını ATATÜRK'e borçludur. 1936 yılından itibaren ATATÜRK'ün meşgul olduğu başlıca konu Hatay'ın bağımsızlığı olmuştur. Bu nedenle, Cumhuriyet Türkiye'si kadar kendi eseri olan Hatay'ı huzur içinde çalışır halde bıraktığı için gözleri arkada kalmamıştır (Esmer, 19 Kasım 1938).

ESMER, ATATÜRK'ün ölümünün dünya üzerindeki etkileriyle ilintili olarak şöyle düşünmüştür: Şüphesiz ki; büyük harpten sonraki devir içinde hiçbir insanın ölümü yeryüzünün hiçbir memleketinde bu derece derin bir üzüntü yaratmamıştır. Dünya, ATATÜRK'ü ilk defa savaş sonrası kurulan uluslararası sisteme karşı durmuş bir general olarak tanımıştır. Asker ATATÜRK, barış yanlısı ATATÜRK, kurtarıcı, kurucu, yapıcı, koruyucu,

inkılapçı, mesaisi ulusal ve tüm hayatın her alanına etkili olan bir dahinin telkin ettiği sevgi ve saygı sınırların içine sığabilir miydi? Onu bütün dünya da tanıdı. Bütün dünya da sevdi. Ve şimdi bütün dünya bizimle beraber yasını tutuyor (Esmer, 13 Kasım 1938). ATATÜRK'ün cenazesinin Ankara'ya getirilmesi, ideoloji davalarının milletleri ayırdığı bir günde, bu ayrılıkları ATATÜRK sevgisi etrafında bir araya getirmiştir. Tarih bunu başlı başına ATATÜRK'ün yüksek dehasına işaret eden bir olay olarak kaydedecektir (Esmer, 21 Kasım 1938).

ESMER M. Kemal'in ölümünün ardından Türk Milletinin yapması gerekenleri 22 Kasım 1938 tarihli yazısında ifade etmiştir. Bu bağlamda ESMER'e göre; ATATÜRK'e yaptığımız son görevin ardından yeni görevimiz başlamaktadır. O da ATATÜRK'ün Türk Milletine emanet ettiği eseri korumaktır. Bu esere layık evlatlar olmaya çalışalım ve onu koruyalım. Onu koruyalım demek; önce O'nun yine ATATÜRK tarafından çizilen niteliklerine bağlı kalalım demektir. Havada serbest dolaşan enerji gibi, milleti daima teakkuza çağıran ileri hamlelere doğru sevk eden bir kuvvettir ATATÜRK. Onun ölümüyle bu kaynağın kurumamasına dikkat etmek, Türk Milleti için en önemli görev olmuştur.

M. Kemal ATATÜRK'ten sonra İsmet İNÖNÜ'nün cumhurbaşkanı seçilmesi ile ilgili olarak ESMER'in düşünceleri şöyledir: Türk Milleti geleceğinin yönetimini, sevdiği ve güvendiği bir evladının ellerine teslim etmek imkanı kazanmıştır. Fakat unutmamak gerekir ki; bu Cumhuriyet rejimi sayesinde. Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İNÖNÜ, ATATÜRK'ün doğal halefidir. Çünkü; büyük eserlerin mimarlarından biridir. Hiç şüphe yoktur ki; İNÖNÜ, ATATÜRK'ün halefi olmanın ne demek olduğunu en iyi anlayan bir devlet adamıdır (Esmer, 12 Kasım 1938). Avrupa, Türk ulusal davasını ilk defa İNÖNÜ'nün ağzından duymuştur. İNÖNÜ, bugün de milleti işaret edilen hedefe götürmek için devletin yönetimini, güçlü ellerine almış bulunmaktadır. Türkler dün büyük şeflerinin etrafında toplandıkları gibi, bugün de aynı iradeyle İNÖNÜ'nün etrafında toplanarak onun işaret ettiği hedefe doğru yürüyeceklerdir (Esmer, 14 Kasım 1938).

6.1.2.2. 1946 İlk Çok Partili Seçimleri

Çok partili siyasal yaşama geçişten sonra, tek dereceli ve “gizli oy- açık döküm” esasına dayalı bir seçim yasası ile yapılan ilk milletvekili genel seçimi, 21 Temmuz 1946’daki seçim olmuştur. Hayli tartışmalı geçen ve yolsuzluk, oy hırsızlığı, baskı olayları ya da iddialarıyla dolu olan bu seçimlerde; henüz yeni kurulmuş olan muhalefet, Meclis’e hiç de küçümsenemeyecek sayıda milletvekili sokmayı başarmıştır. Türkiye’de ilk kez, tek dereceli ve çok partili bir genel seçimle 450 kişilik Meclis’e, 40’ı Demokrat Parti’den (DP) olmak üzere, 50 muhalif milletvekili girmiştir (Soysal, 1997, 39-40). Bu dönem, aynı zamanda, uluslararası ilişkiler için Paris Barış Konferansı’nın da toplandığı günlerdir. Bu nedenle; ESMER gazete yazılarında çoğunlukla Barış Konferansı üzerine durmuştur. Önemi nedeni ile; 1946 seçimlerini iki yazısına konu olarak seçen ESMER, kendisinin de daha önce CHP milletvekili olması ve bu partiye olan bağlılığı nedeniyle, seçime şaibe karıştırıldığına ilişkin iddialardan bahsederken diğerinde, Lozan Andlaşmasının yıl dönümü olmasına atıfta bulunarak, seçim sonuçlarına dolaylı eleştirilerde bulunmuştur. Konuya ilişkin ESMER’in düşünceleri şöyledir:

Rusya, Paris Konferansı ile birlikte, yakın doğuda büyük bir politik saldırıya geçmiştir. Bu anlamda; Rus radyosunun Türkiye’yi sömürmeye çalıştığı nokta, diğer ülkelerinkine göre tümüyle farklıdır. Zira; Türkiye seçim mücadelesinin en hararetli aşaması içinde bulunmaktadır. “Ne yazık ki; DP bu mücadeleyi soysuzlaştırmıştır”. Halkın, zor ve baskı altında olduğu hakkında memleketin her tarafında uydurma haberler DP’ye mensup gazete sayfalarında yayımlanmaktadır. Moskova radyosunun da böyle bir fırsatı kaçırmaması mümkün değildir. Rusya, Türkiye’ye karşı saldırıya geçerken hedefini açıkça belli etmiştir: CHP ve CHP’ye dayanan hükümeti yıkmak. Çünkü; Moskova radyosu çok iyi bilir ki; dün olduğu gibi bugün de Türk bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün en güçlü koruyucusu CHP örgütüdür. CHP güçlü kaldıkça, Türkiye’nin toprak bütünlüğü hakkındaki amaçların gerçekleşmesine imkan yoktur. Başka siyasal partiler de bu politikayı benimseyebilirler. Fakat; onu uygulamak için güç, olanak, deneyim, bilgi, zeka ve yetenek gerekmektedir.

Olaylar göstermiştir ki, bunlar CHP'nin sinesinde toplanmıştır. Moskova radyosu ise; rengi ne olursa olsun bütün muhalefeti, CHP aleyhinde toplanmaya davet etmektedir (Esmer, 21 Temmuz 1946). İsmet Paşa'nın Türk Vatanı hakkındaki kehaneti doğru çıkmıştır. 23 senelik çalışma neticesinde, Türk Milleti harikalar yaratmıştır. Bu büyük başarıların biri de, demokrasi yolunda ulaştığımız aşamayı gösteren tek dereceli seçimdir. Bu seçime Lozan Andlaşmasının imzasından sonra doğan ilk vatandaş topluluğu katılmıştır. 23 Temmuz, Türk tarihinin büyük bayramları arasına girmiştir. Bu mutlu günün yıldönümünde onun yaratıcısını saygı ve şükranla anmak her Türk için bir kadirbilirlik borcudur (Esmer, 23 Temmuz 1946).

6.1.2.3. I.Kıbrıs Harekatı

I. Kıbrıs Harekatı, zaman olarak ABD'de ki Watergate Skandalı'na ilişkin mahkemenin karar verme sürecine rastladığından, ESMER her iki olayı dönüşümlü olarak incelemiş ve yorumlamıştır. Öte yandan ESMER ile ilgili olmaksızın; ESMER'in yazılarının yer aldığı Barış Gazetesi, her gün yeni bir sayı yayınlamamış, 15 günlük süreç içinde üç kez, aynı gazete birbirini izleyen günlerin tarihleri ile tekrar etmiştir.

1968 Haziranında başlayan ve Kıbrıs'a yeni bir düzen getirmeyi amaçlayan toplumlararası görüşmeler, altı yıl devam etmesine rağmen, 1974 yılı geldiğinde en küçük bir ilerleme olmamıştır. Çünkü, Rumların amacı, Türklere 1960 Anayasası'ndaki hakları dahi vermemek ve Türk toplumunu bir azınlık statüsü içinde tutmaktır. Böyle bir amacın ilerisi ise şüphesiz ENOSİS'ti. Buna karşılık; Türk toplumu ve Türkiye ise geçmiş tecrübelerin ışığında, Kıbrıs'taki Türk varlığının korunabilmesini, ancak 1960 Anayasasındakinden daha fazla haklar ve yetkilerde görmekte idiler. Bu politika, başlangıçtan itibaren "federal" bir sistem olarak düşünülmüştü. Kıbrıs devletinin, Türk ve Rum iki ayrı federe devlete dayanması Türk toplumu için en sağlam teminat olarak değerlendirilmişti. Fakat 1968'de başlayan toplumlararası görüşmeler ilerledikçe Türk hükümeti, federal devlet politikasında değişiklikler yaptı. Bu yeni politikanın adı, "bölge muhtariyeti" esasına dayanan üniter devlet idi. Bu bir

çeşit "kanton" sistemi idi. Kıbrıs'ta tek bir devlet olacak; ancak birkaç bölgede toplanmış olan Türkler, kendi bölgelerinin idarelerinde muhtariyete sahip olacaklar, kendi işlerini kendileri göreceklerdi. Bölgelerin iç işlerine Rumlar müdahale edemeyecekti. Türkiye'de Ekim 1973 seçimlerinden sonra Bülent ECEVİT'in başbakanlığında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti ise, "fonksiyonel federatif sistem" tezini benimsemiştir. Bu sistemde toprakların paylaşılması söz konusu değildir. Tek bir devlet içinde, görev ve yetkilerin iki toplum arasında paylaşılması söz konusudur. Bu arada, 21 Nisan 1967'de yaptığı darbeyle Yunanistan'da iktidara gelen Albaylar Cuntası, ENOSİS'i gerçekleştirerek Yunan halkının desteğini arkasına almak istiyordu. Kral taraftarı olan MAKARİOS ise, Cunta'ya karşı tavır almıştı. MAKARİOS'un yönlendirdiği Rum gazeteleri, Yunanistan'daki Cunta aleyhine yazılar yayınlamaya başlamışlardı. Yayınların durdurulması için kendisini uyararak Albaylar Cuntası'na cevap veren MAKARİOS, "Kıbrıs'ta demokratik bir idare vardır. Basın hürriyetini zedeleyemem" diyordu. MAKARİOS ile Yunan Cuntası arasındaki karşılıklı suçlamalar yıllarca sürdü. Sonunda MAKARİOS, 2 Temmuz 1974'te Yunanistan Cumhurbaşkanı Fedon KİZİKİS'e yazdığı mektupta, Atina'nın Kıbrıs'taki ENOSİS faaliyetlerini protesto etti ve tayin edilmiş bir vali değil, seçilmiş bir lider olduğu bildirerek, kendisine buna göre muamele edilmesini istedi. Atina'nın bu mektuba cevabı sert oldu. 15 Temmuz 1974 günü, eski EOKA teröristlerinden ve cinayetleriyle meşhur Nikos SAMPSON, Rum Milli Muhafız Ordusu'nu da yanına alarak, yaptığı bir darbe ile MAKARİOS'u düşürdü ve Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etti. MAKARİOS kaçmayı başardı. Sampson Darbesi, ENOSİS'ten başka bir şey değildi. Olay aynı zamanda Yunanistan'ın Kıbrıs'a açık bir müdahalesi idi. (Armaoğlu, 2000, 801-802).

ESMER'in Kıbrıs'ta yüzlerce insanın katledilmesine gerekçe olarak gösterilen ENOSİS hareketine yaklaşımı ve bu yaklaşım karşısında Türkiye'nin yapması gerektiğini düşündükleri şöyle açıklanabilir (Esmer, 25 Temmuz 1974): Yunanistan'ın Kıbrıs'ta giriştiği hareket, ENOSİS'i gerçekleştirmek için Rum Halkına karşı açılan bir savaştır. Yani; Yunanistan ENOSİS için savaşı, Türkiye ile değil, Rum halkı ile yapmaktadır. ENOSİS'in asıl hedefi

Türkiye'dir. Fakat Atina da SAMPSON (Yunanistan'ın tetiklemesiyle Kıbrıs'ta MAKARİOS'tan sonra yönetimi ele alan cunta lideri) da Türkiye'yi oyalamak yolunu tutmuş ve ABD de kendilerine yardım etmiştir. Türkiye savaşı engellemek pahasına da olsa, ENOSİS'in gerçekleşmesini engellemek zorundadır. Bugünkü uluslararası ilişkiler Türkiye'nin böyle bir savaşı göze almasına elverişlidir. Türkiye, bugün savaştan kaçınırsa, yarın savaşa daha ağır koşullar altında girmek zorunda kalacaktır.

Kıbrıs'ta meydana gelen 1964 ve 1967 olaylarına Türkiye, İngiltere'nin baskı ve telkinleri nedeniyle müdahalede bulunamamıştır. Fakat; ESMER'in son gelişmeler karşısındaki tavrı belirgindir ve şartlar gerektiğinde; desteklediği Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bölünmesiyle sonuçlansa da, Türkiye'nin mutlak müdahalesinden yanadır. Bu düşüncesini şöyle ifade etmektedir (Esmer, 20 Temmuz 1974); Kıbrıs'taki Türk Toplumunun varlığı tehlikeye düşerse veya ENOSİS'e gidilirse, Türkiye, yalnız başına müdahale etmelidir. Türkiye bu müdahalenin, kendisini Yunanistan ile savaşa götüreceğini de hesap etmelidir. ENOSİS ilan edilirse hemen Türk Toplumunu da bağımsızlığını ilan etmeli ve Türkiye bu bağımsızlığı korumak için müdahale etmelidir. Kıbrıs o zaman ikiye bölünecektir. Garanti Andlaşması, ENOSİS'i de taksimi de engellemektedir. Fakat; bir taraf buna karşı çıkarda ENOSİS'e giderse, diğer tarafta taksime gidebilir.

Harekatın ardından Kıbrıs'ta değişen durum, Ada'nın siyasal geleceğine ilişkin bir tartışma yaratmıştır. ESMER bu konuda, bağımsız Kıbrıs içinde otonom iki federal devletin kurulmasını savunmaktadır. Düşüncesini ise şu temellere dayandırmaktadır: Taksim, Kıbrıs'ın büyük parçasının Yunanistan'a ilhaki demek olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Nüfus oranına göre taksime gidilirse, Ada topraklarının 4/5'i Yunanistan'a geçecektir. Diğer yandan; Kıbrıs'ın kaderi biraz da Ada'nın dışında büyükler arasındaki dengeye dayanmaktadır. Kıbrıs, NATO üssü olacak diye, SSCB buna karşı çıkacak ve uygulanması kolay olmayacaktır. Süveyş Kanalı'nın yeniden açılması ile Kıbrıs'ın stratejik önemi daha da artacaktır. Bu bölgede dengenin biri veya diğeri lehine ağırlaşması problemler yaratabilir. Durum böyle olduğundan, Kıbrıs'ın yine bağımsızlığına gidilmesinde yarar vardır. Kıbrıs devletinin adı

“Kıbrıs Federasyonu” olmalıdır. İki toplumun bir arada yaşaması federasyonun kurulmasına engel değildir. Zira; federasyonlar İsviçre’de olduğu gibi bölgesel olabilecekleri gibi, toplumsal da olabilirler. Otonomi bölge için değil toplum için de tanınabilir. Böyle bir formül, Kıbrıs için en uygun sistem olarak görünmektedir. “Kıbrıs Cumhuriyeti öldü, yaşasın Federal Kıbrıs Cumhuriyeti” (Esmer, 29 Temmuz 1974).

Kurulacak Kıbrıs Devletinin geleceği ile ilgili olarak ESMER’in öngörütleri şöyledir (Esmer, 20 Temmuz 1974); çözüm biçimi ne olursa olsun, bağımsız Kıbrıs devletinin başkanı yine bir Rum olacaktır. MAKARİOS’un Kıbrıs’a geri dönmesini isteyenlerin başında SSCB gelmektedir. Bunun da nedeni, MAKARİOS’un AKEL (Kıbrıs Komünist Partisi) aracılığıyla SSCB ile yakın ilişki kurmasıdır. ABD, MAKARİOS’un kişiliğinde bir “Akdeniz Castrosu” görmektedir. Aslında; ABD MAKARİOS’u devirmek için Atina cuntasını desteklemiştir. Geçmişte yaptıkları karşısında KLERİDES’in de dediği gibi, Kıbrıs’a hiç dönmese daha iyi olur. İki toplum arasında barış ve iyi ilişkiler kurulması bakımından KLERİDES’in başkanlıkta kalması iyi olur, fakat; MAKARİOS’un geri dönmesi de engellenemez

6.1.2.4. II.Kıbrıs Harekatı

14 Ağustos 1974 Çarşamba günü Amerikan UPI Ajansı, çok acele kaydıyla tüm dünyaya şu haberi geçmiştir:

"Alacakaranlıkla birlikte Türk kuvvetleri her yönden harekete geçmişlerdir. Londra saatiyle 04.30'da (Türkiye saatiyle 06.30'da) başlayan harekatta Türk hava kuvvetleri önemli Rum mevzilerini bombalamaya, Türk tankları büyük bir hızla ilerlemeye başlamışlardır. Adanın her tarafında birden çarpışmalar görülmektedir."

Kıbrıslılar, 21 gün önceki ilk harekatta olduğu gibi 14 Ağustos 1974 sabahı da uçak gürültüleriyle uyanmışlardır. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte Lefkoşe, Magosa gibi Adanın birçok yeri uçak bombaları, roketleriyle sarsılıyordu. Rum askeri tesisleri, birlik kışlaları, cepheye giden yolların kavşakları, köprüler ateş altındaydı. En ağır hücumlar da cephedeki Rum mevzilerine yapılıyordu. Türk jetleri, tüm düşman hedeflerine bütün ağırlığı ile

yüklenmişti. Kara birlikleri de doğuya doğru yürümeye başlamıştı. Kıbrıs'ta saatler henüz 07.30'u gösterdiğinde Türk ordusu, uçağı, tankı ve topuyla hareket halindeydi. Birinci harekattan sonraki 3 günde, İskenderun'daki 39. Tümen, ondan sonraki 5 gün içinde de daha önce Ankara'dan Mersin bölgesine geçmiş olan 28. Tümen ve bir tank alayı Kıbrıs'a çıkmıştı. Birinci harekatta Adaya inen ve çıkan üç tugay (Çakmak, Hava İndirme ve Komando Tugayları) ile birlikte Kıbrıs Türk Alayı toplam 40 bin kişilik bir güce ulaşmışlardı. Tank sayısı 150'yi bulmuş, yeterli topçu kuvveti oluşmuştu. Rum-Yunan cephesinde de olası bir saldırıya karşı hazırlıklar yapılmıştı. 14 Ağustos günü cephe kuvvetleri 30 bin kişiyi bulmaktaydı. Sayı olarak az değildi ama, özellikle tank ve topçu bakımından Türk kuvvetlerinin ezici bir üstünlüğü vardı. Hele hava gücü, dengeyi tamamen Türk tarafına çevirmişti (Artunç, 1989, 300-304).

ESMER'in; bu şekilde başlamış II. Kıbrıs Harekatının sonuçlarına ilişkin yaklaşımı şöyledir (Esmer, 16 Şubat 1975): II. Kıbrıs Harekatı, Kıbrıs'taki durumu temelinden değiştirmiştir. İki toplumun ayrı yaşamasını engelleyen, adadaki nüfus dağılımı olmuştur. Rumlar ve Türkler bu nedenle birlikte yaşamışlardır. II. Barış Harekatı, Türkler ve Rumları birbirlerinden ayırarak federatif sistemin kurulmasını kolaylaştırmıştır.

Gerek Birinci gerekse ikinci Kıbrıs Harekatlarında Türkiye'yi en fazla zor duruma düşüren devlet, Zürih ve Londra Andlaşmalarında ortak garantör devlet olmalarına rağmen, İngiltere olmuştur. Bu nedenle ESMEER'in de İngiltere'ye karşı tutumu oldukça sert olmuştur. ESMEER, İngiltere'yi bu tavrından ötürü "Hain Albion" olarak değerlendirmekte ve şöyle devam etmektedir; diplomasi alanında iki yüzlü ve vefasız davrandığına bakarak İngiltere için Hain Albion denmiş ve bu unvan tarih kitaplarına da geçmiştir. Gerçekten Kıbrıs bunalımında İngiltere Hükümeti'nin tutum ve davranışı İngiltere'ye bu ünvanın yakıştığını bir kez daha kanıtlamıştır. Türkiye, dost ve müttefik bir İngiltere yerine, Hain Albion ile karşılaşmıştır. Her şeyden önce İngiltere, Zürih ve Londra Andlaşmalarının yükümlendiği sorumlulukları yerine getirmekten kaçınmaktadır. İngiltere, müdahale etmek istemeyebilir. Fakat; Türkiye'nin müdahalesini engellemek istemesinin nedeni nedir? Harekat henüz başlangıç aşamasındayken, BM Kıbrıs'tan yabancı askerlerin çekilmesini

öngören bir karar vermiş ve İngiltere de bu karara katılmıştır. Garanti Andlaşmasına aykırı hareket eden Yunanistan askerleriyle, Garanti Andlaşmasına uygun hareket eden Türkiye askerleri arasında bir fark olabileceğini düşünmemiştir. İngiltere bununla da yetinmeyerek, Cenova Konferansında ihanetini sürdürmüştür. Garantör İngiltere, Yunan görüşü kabul edilmezse konferanstan çekileceğini bildirerek Türkiye'ye ultimatom vermiştir. İngiltere'nin Kıbrıs ile ilgilendiği tek konu üsleridir. Kıbrıs ile ilgili Andlaşmanın yürürlükte olduğunu bu nedenle ifade etmektedir. Fakat; kendisine Ada'da üs veren Andlaşma hükmü kadar; Ada'nın statüsünü garanti eden, Türk Toplumunun güvenliğini sağlamayı öngören hükümlerin geçerli olduğunu Hain Albion görmezden gelmektedir (Esmer, 14 Ağustos 1974).

Kıbrıs Barış Harekatlarının her ikisinin de başarıyla sonuçlandırıldığını düşünen ESMER, ENOSİS fikrinin önüne geçilmediğini ve geçilemeyeceğini şöyle ifade etmektedir (Esmer, 28 Ağustos 1974): Bir Yunan gazeteci adete ağlayarak İsviçre kentlerinin Yunan ülkülerine mezar olduğunu, Megola İdea Lozan'da, ENOSİS'te Cenevre'de gömüldü diye yazıyor. Fakat; Yunanlılar, hiçbir zaman ENOSİS'ten vazgeçmemişlerdir. ENOSİS'in gömülmüş olması için Kıbrıs'ta çok daha sağlam güvencelere ihtiyaç vardır.

6.1.2.5. Kıbrıs Federe Türk Devletinin Kurulması

Kıbrıs Federe Türk Devleti (KFTD), Kıbrıs Cumhuriyeti ülkesinin kuzey kesiminde etkin bir kontrol icra eden Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi'nin, 13 Şubat 1947 tarihli tek taraflı bir bildiriyle kurulmuştur. Bu girişimin amacı bildiride şöyle belirlenmiştir: Temel maddeleri andlaşmalarla saptanmış bulunan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının, iki toplumlu ve iki bölgeli bir federal yapıyı öngöreceği biçimde aynı yöntemle değiştirilmesine kadar geçecek süre içinde, Kıbrıs Türk Yönetimi'nin yeniden düzenlenmesi, örgütlenmesi ve Kıbrıs Türk Toplumunun toplumsal ve ekonomik hayatının yeni ve sağlıklı bir düzene tabi kılınmasını sağlamak ve ayrıca, Federal Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına sağlayacak düzenlemenin, hukuki esasını yaratmaktır. KFTD'nin hangi federal devletin federe devleti olduğuna ilişkin açmazdan kurtulmak için, Kıbrıs

Toplumu 15 Kasım 1983' te kendi geleceğini belirleme (self-determination) hakkını kullanarak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir (Toluner, 2000, 148-180).

Kıbrıs Harekatlarının ardından ve KFTD'nin ilanından önce; 1975 başlarına Türk Dış Politikasını etkileyen en önemli olay, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı askeri yardımı kesmesi olmuştur. Bu nedenle ESMER KFTD'nin kurulmasından biraz daha fazla ABD ambargosu ile ilgilenmiştir. Belirleyici olması ve bağlantısı nedeniyle ABD ambargosuna ilişkin ESMER'in görüşleri incelenmiştir.

ABD'nin Türkiye'ye yardımını kesmesinden sonra; ESMER Türkiye'nin ne yapması gerektiği konusunda belirlemelerde bulunmuştur. Bunlar genel olarak ifade edildiğinde; Türkiye NATO'dan çekilmese de askeri örgütünden çekilmelerek ve üslerin kaldırılmasıyla, askerlerinin geri alınması için girişimlerde bulunmalıdır. ABD Türkiye'de dağılmış halde bulunan üslerinden kolayca vazgeçemeyecektir. Ancak; ABD, NATO dışındaki nedenlerle birçok kez SSCB ile nükleer savaşın eşiğine gelmiştir. Böyle bir savaş başlarsa, Türkiye'deki ABD üsleri, SSCB saldırısına hedef olacaktır. Bu nedenle üsler ve tesislerin kaldırılması, Türkiye'nin güvenliği bakımından zorunludur. SSCB ile ilişkileri de uygun bir aşamaya ulaştırmak gerekmektedir. Zira; NATO üyeliği, SSCB ile bir saldırımazlık Paketi imzalanmasına engel değildir. Türkiye, içişlerine de acele çekidüzen vermek zorundadır. Ecevit iktidarda kalmış olsaydı, işler bu aşamaya varmayabilirdi. Mecliste güvenoyu alamayan bir hükümet, bu ağır yükü taşıyamamaktadır (Esmer, 13 Şubat 1975). ESMER'e Türkiye'nin ne yapmaması gerektiği ise bellidir: ABD askeri yardımının kesilmesi karşısında, Türkiye NATO'dan tümüyle çekilerek bloksuzluğa kaymamalıdır. Ayrıca; NATO ve ABD yardımı konusu Kıbrıs konusundan ayrı tutulmalıdır. Öte yandan; yardımın tekrar başlayacağı hakkında ABD Başkanı FORD'un verdiği güvencesine fazla önem yüklenmemelidir. Aslında bu kararı verecek olan FORD değil Kongre'dir. Kongre ise önemli konularda FORD ile savaş halindedir ve Türkiye'ye yardımı düşünecek durumda değildir (Esmer, 14 Şubat 1975).

ESMER; ABD yardımının kesilmesinin ardından KFTD'nin ilanı konusunda, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tutumunu değiştirmediğini gösterdiği düşüncesindedir. ESMEr'e göre (20 şubat 1975); federe devletin kurulması demek ayrı bir devletin kurulması anlamına gelmemektedir. Federasyonun Türk kolunun örgütlenmesi demektir. Bu nedenle KFTD'nin, Kıbrıs devletinden ayrı bir tanınmaya ihtiyacı yoktur.

6.1.2.6. 12 Eylül 1980

Türk Silahlı Kuvvetlerinin 12 Eylül 1980'de yönetime el koyması, 27 Mayıs hareketinden farklı olarak, emir komuta zinciri ve emirle olmuştur. O gün yayınlanan 4 numaralı bildiri de açıklanmış olduğu gibi, ülke yönetimini ele alan Milli Birlik Konseyi, en yüksek komutanlardan yani Genelkurmay Başkanının başkanlığında, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanından oluşmaktaydı. Hareket sabahı yayınlanan 1 numaralı bildiriyle, Parlamento ve Hükümet feshedilmiş, Parlamento yelerinin dokunulmazlığı kaldırılmış, bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir. Genelkurmay Başkanı Kenan EVREN, aynı gün yaptığı televizyon konuşmasında, "yeni hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar muvakkat bir zaman için" yasama ve yürütme yetkilerinin Güvenlik Konseyi tarafından kullanılacağını açıklamıştır (Soysal, 1997, 84).

ESMER, 12 Eylül'e ilişkin yaklaşımlarını, Türk Dış Politikası ekseninde ve diğer devletlerin bakış açısı yönünde oluşturmuştur. Genel olarak; ESMEr askeri hareketin Türkiye'ye bir rahatlık getirdiğini düşünmektedir. İçerdeki bu rahatlamanın dışarıda da olumlu karşılandiğını belirtmektedir. Yabancı gazetelerin son yıllarda gittikçe ağırlaşmakta olan kargaşanın üstünden gelinemeyip, yetersiz ve hırslı politikacıların inatlaşmalarının bu sonucu yarattığını belirtmekte ve bunun beklendiğini eklemektedir. Bu bağlamda; ABD, Türkiye'deki yeni yönetimi olumlu karşılamış ve Türkiye'ye yardıma eksiksiz devam edileceğini belirtmiştir (Esmer, 22 Eylül 1980). Moskova Hükümeti, Türkiye'deki yeni yönetime karşı tedbirli bir tutum içine girmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymasından sonra, SSCB basını çok

ılımlı gözükmekte ve ne ABD'nin Türkiye'ye karşı izlediği politikayı ne de Türkiye için Batıdan gelecek tehlikeler konusunda yaptığı uyarıları yenilememektedir. İktidar değişimi, Yunanistan'da da olumlu karşılanmıştır. Hemen her gün Türkiye'deki anarşi ve kurbanlarının sayısını haber vermeyi adet edinmiş Yunan gazeteleri de harekete, yadırgamayan bir olay yaklaşımı içinde yer vermiştir (Esmer, 23 Eylül 1980).

6.1.2.7. Küba Bunalımı

ABD'de Başkan KENNEDY yönetiminin 1961 yılının Mayıs ayında, Küba'daki Castro rejimini devirmek için, CIA aracılığıyla giriştiği Domuzlar Körfezi çıkarması deneyimi Sovyet önderleri üzerinde çok etkili olmuştur. Başarısızlıkla sonuçlanan bu deneyimden kısa bir süre sonra, 31 Ağustosta KRUŞÇEV atmosferdeki denemelere yeniden başladığını açıklamıştır. Bunun üzerine ABD füze yapımını hızlandırmış ve karadan atılan füze sayısını 1054'e yükseltmiştir. Küba bunalımı, II. Dünya Savaşından sonra ilk kez, iki "Süper Devleti" nükleer bir savaşın eşiğine getirmiştir (Gönlübol, 1993, 487). ESMER'in Küba Bunalımına ilişkin; belirlenmiş zaman dilimi içinde düşündükleri aşağıda sunulmuştur.

ABD'nin Küba diktatörü CASTRO'yu yola getirmek için giriştiği girişim, ABD'nin İngiltere ile olan ilişkilerinde hafif bir gerginlik yaratmıştır. Bunun iki nedeni vardır. İlki; Alpha 66 adlı Küba Sürgünlerinin Militan teşkilatının, ufak ve silahlı gemilerle Küba'ya giden gemilere saldırması ve yapılan nakliyatı engellemeye çalışması karşısında, İngiltere'nin, ABD tarafından bu örgütün desteklediği yolundaki düşüncesidir. İkinci neden; SSCB'nin Küba'ya yaptığı yardımda; İngiliz gemilerinin, Yunan gemilerinden sonra ikinci sırada yer almasıdır. Küba'ya yük taşıyan gemiler konusunda önlem alınması için ABD hükümeti, kamuoyunun ağır baskısı altında kalmıştır. Fakat; abluka ilan edilmedikçe nakliyata engel olmak mümkün görünmemektedir. Ambargo ise savaş demektir ki, ABD bunu göze alamamaktadır. Zira; Küba'ya savaş açmak, SSCB ile savaşı göze almak demektir (Esmer, 24 Ekim 1962). Kennedy Amerika halkına hitap eden

söylevinde; Rusların Küba'da füze üsleri kurmaya başladıklarını açıklayarak, Küba'ya saldırı silahlarının taşınmasının yasak edileceğini açıklamıştır. Amerikan hükümeti aldığı bu önlemlere “abluka” adını vermemekte, “karantina” olduğunu iddia etmektedir. Adı her ne olursa olsun, uygulamada bu önlemin Devletler Hukukunca tanınan abluka olduğu açıktır. ABD'nin bu hareketi dünya ölçüsünde tepkiler uyandırmış, NATO müttefikleri ile Amerikan Devletleri Teşkilatı bunu desteklerken, Sovyet Bloku ve bazı tarafsız devletler kınamışlardır. Gerçek buhran ise bir Sovyet gemisinin, Küba'ya silah taşırken aranması sırasında gerçekleşecektir (Esmer, 26 Ekim 1962). Küba'nın ansızın “karantina” veya abluka altına alınmasından doğan buhran biraz yumuşamışsa da tehlikenin büsbütün kalktığı iddia edilememektedir. ABD'nin ablukayı ilanı baskın halinde gelmiş ve Moskova'yı uykuda avlamıştır. KENNEDY'nin ablukayı ilan eden söyleviden beş saat sonra, KRUŞÇEF İngiliz filozofu Lord RUSSAL'a yazdığı mektupla “temkinsiz kararlar” almayacağını belirtmiş ve Kennedy ile bir zirve konferansta buluşmayı teklif etmiştir. Amerikan politikasının, Sovyet Bloku ile bazı tarafsızlar dışında kalan tüm devletlerce onaylanması da Moskova'nın ölçülü hareket etmesinde etken olmuştur. SSCB'nin Küba sorununda izlediği politika o derece haksızdır ki; Moskova bu konudaki haberleri sansür etmiş, Küba'ya silah yolladığını Sovyet halkından gizlemiştir. Moskova gizliden, Küba'da kuracağı füze üsleriyle ansızın ABD'yi tehdit ederek güç dengesini kendi lehine çevirmek istemektedir. Dört taraflı Amerika-Rusya-Küba-U Thant (BM Genel Sekreteri) görüşmelerinde anlaşmaya varılıp varılmayacağı bilinemez, fakat; Küba'nın füzelerle silahlandırılması girişimi kesin olarak suya düşmüştür (Esmer, 29 Ekim 1962).

ESMER'in Küba bunalımının sona ermesinden sonraki düşünceleri şöyle özetlenebilir: Küba bunalımının yarattığı nükleer savaş tehlikesi atlatıldığından rahatlık duygusu içinde, anlaşmazlıkların çözümüne çaba sarf edilmektedir. CASTRO'nun, KRUŞÇEF ile KENNEDY arasındaki anlaşmaya sert tepki göstermesi üzerine; Sovyet lideri KRUŞÇEF, Küba diktatörünü sakinleştirmek ve Moskova politikasına ayak uydurmasını sağlamak için yardımcısı MİKOYAN'ı Küba'ya yollamıştır. Küba'da üç hafta kalan MİKOYAN'ın,

CASTRO'yu kandıramadığı anlaşılmaktadır. Rusya; CASTRO'nun ABD'den istedikleri yani Guantanamo üssünün geri verilmesi konusunda, Küba'yı haklı gördüğünü de bildirmiştir. Şu var ki; CASTRO kendi topraklarında, uluslararası denetimin yapılmasına engel olmuştur. Florida topraklarının denetlenmesine ABD razı olursa, CASTRO Küba topraklarının denetlenmesine razı olacaktır. Bu şartlar altında; ABD savaş uçaklarıyla Küba'yı denetlemektedir. Bir tehlike, CASTRO'nun tehdit ettiği gibi, bu uçaklar üzerine ateş etmesi ve onları düşürmesidir. O zaman ABD daha sert önlemler alarak Küba meselesinde yeni bir bunalım yaratabilir. Şu da doğrudur ki; Küba Bunalımı ve bu bunalım arasında KENNEDY ve KRUŞÇEV'in davranışları, bu arada Çin'in de Hindistan'a saldırması uluslararası ilişkilerde yeni bir hava yaratmıştır (Esmer, 2 Aralık 1962)

6.2. Bilim İnsanlığının İncelenmesi

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in bilim insanlığı bakımından incelenmesinde temel olarak kabul edilebilecek birçok ölçüt olmasına karşın, ESMER'in bilimsel anlamda Türkiye'ye en büyük katkısı, pek çok çevrenin de kabul ettiği gibi, Türkiye'de siyasi tarih eğitiminin kurucularından olmasıdır. Bu anlamda; Türkiye'de yayınlanmış ilk siyasi tarih kitabı olan Siyasi Tarih (1944), ESMER'e aittir. ŞİMŞİR'in ifadesiyle Siyasi Tarih (1944), dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İNÖNÜ'nün telkin ve teşvikiyle yayımlanmıştır ve kitap ESMER'in derslerinde önemle üzerinde durduğu bir kaynak niteliğindedir.

ESMER gazete yazılarındaki yönetime paralel olarak; gerek kitapları gerekse makalelerinde bir konuyu incelerken, öncelikle konuyu tüm tarihsel derinliğiyle okuyucuya aktarmayı tercih etmiştir. ESMER'in özellikle makalelerinde; günümüz anlamında denence ya da denenceler ve onun etrafında örülmüş bir araştırma söz konusu değildir. Bu anlamda ESMER'in bilimsel yazın konusundaki yönelimi, belirlenmiş bir tarihsel olayın dökümünü yapmak ve konuyu tarihsel süreç içinde tüm derinliğiyle açıklamaktır. ESMER, gazete yazılarında olduğu gibi makalelerinde de inceleme konusu yaptığı konuya ilişkin tutumunu makale sonunda bir iki paragrafta dile getirmiştir. ESMER'in

benimsediği bu yöntemin tek istisnası Kıbrıs konusunda yazmış olduğu Cyprus; Past and Present adlı makalesidir. ESMER'in Kıbrıs konusundaki duyarlılığı, Kıbrıs'ın geçmişinden başlayarak, makalede kendisini ortaya koymaktadır. ESMER'in kitapları ise ders kitabı niteliğinde hazırlanmış olduklarından, görece olarak, kişisel yoruma dayanan bir özellik göstermemektedirler. ESMER'in kitaplarında; tek bir olayı inceleme konusu yaptığını ifade etmek oldukça güçtür.

ESMER, bilimsel yayın konusunda fazla üretken davranmamıştır ve özellikle kitap olarak üretkenliği oldukça sınırlıdır. Fakat; ESMER'in yaşamı boyunca asıl uğraş alanı, gazetecilik olmuştur. Bu anlamda; ESMER'in gazete yazılarında benimsemiş olduğu biçim de dikkate alındığında, ESMER'in her bir gazete yazısı, bilimsel ölçüde kaynak ve bir araya getirildiklerinde kitap ya da makale niteliği taşımaktadır. Bilimsel yönden yayınlarının azlığı konusunda getirilebilecek eleştiriler noktasında; ŞİMŞİR (10 Mart 2005), ESMER'in gazetecilikten akademisyenliğe geçtiğini ve bu nedenle gazetecilik yönünün daha ağır bastığını belirtmekle birlikte; ESMER'in gerek bilimsel yayınları gerekse gazete yazılarındaki derinliğin ve titizliğin şimdilerde uygulanmadığından, ESMER'in bilimsel yayınlarının azımsanamayacak önemde olduğunu ve gazete yazılarının derlendiğinde birer bilimsel makale olacak nitelikte olduğunu vurgulamaktadır.

ESMER'in genel olarak kitapları ve makaleleri incelendiğinde; konuların ele alınışı bakımından milat olarak, II. Dünya Savaşı kabul edilebilir. II. Dünya Savaşı öncesi dönemi ele alan tek kitabı Siyasi Tarih (1944) ve ders notu olan Siyasal Tarih (1936) dır. ESMER bu iki eseri dışında, özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemi inceleme konusu yapmıştır.

ESMER'in bilimsel yazın konusundaki biçemi, gazeteciliğinde olduğu gibi Türkçe'nin kullanımı konusunda giderek daha anlaşılır bir nitelik kazanmıştır. Derslerinde de Türkçe'nin düzgün kullanılmasına oldukça özen göstermiş olan ESMER ile ilgili bir anısını ŞİMŞİR (10 Mart 2005) şöyle anlatmaktadır:

“Tarihi ve kalıplaşmış isimlerin özgün haliyle kullanılması taraftarıydı. Bir gün, derste bir arkadaşımız, Anadolu ve Rumeli

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adını, kendince Öztürkçeleştirmiş ve söylemişti. ESMER hoca, sert bir çıkışla ve hafif Rumca aksanıyla;

-“Çıkınız.” dedi. Aslında, Türkçe'ye çok önem verir ve düzgün kullanırdı. Fakat oturmuş tarihi isimlerin özgün şekliyle kullanılmasını savunurdu.”

Haber gruplarında rastlanan ve ESMER'e ait olduğu belirtilen “HİTLER'i ilk gördüğümde onun anormal olduğunu anlamıştım” ifadesini, biçemi bakımından eleştiren KÜRKÇÜOĞLU (12 Ocak 2005), ESMER'in hiçbir zaman argo tabirler kullanmadığını belirterek olayın aslını şöyle aktarmıştır:

“İçinde Ahmet Şükrü ESMER'in de bulunduğu bir grup Türk gazeteci, HİTLER ile görüşmeye girer. HİTLER, gazeteci heyetini Çek Heyeti sanmıştır. O dönem aralarındaki olaylardan ötürü HİTLER, Çek'e hücum eden sözler söyler; bağırır, çağırır. Bu arada HİTLER'in yanındaki Bakan, HİTLER'i uyarmaya çalışsa da HİTLER sert konuşmasını sürdürür. Sonunda Bakan, gelenlerin Türk Heyeti olduğunu söylemeyi başardığında, HİTLER aniden dostça bir havaya bürünür. Bu durum da ESMER Hocanın HİTLER'in kişiliğiyle ilgili düşüncelerini şekillendirir. Fakat yine de onun argo kullanarak düşüncelerini ifade ettiğini sanmıyorum.”

ESMER'in bilim insanı kimliğiyle eğitimlerine katkı sağladığı onlarca öğrencisi, bugün oldukça önemli düşün insanları arasında yer almaktadır. Öğrencileri arasında; Bilal ŞİMŞİR, Ömer KÜRKÇÜOĞLU, Fehmi YAVUZ, Baskın ORAN, Fahir ARMAOĞLU, Oral SANDER, Mehmet Ali KIŞLALI ve daha pek çokları sayılabilir. Bunun dışında; S.B.F.'de ESMER'in döneminde öğrenci olmuş bir çok kişi, ESMER'in doğrudan öğrencisi olmamış olsa da, kendilerini Şükrü Sina GÜREL gibi onun öğrencisi olarak kabul etmektedirler. ESMER'in derslerinde yaptığı yorumlar ve olaylar bugün öğrencisi olmuş ya da olmamış düşün insanlarınca tekrar ele alınmaktadır. ESMER'in öğrencisi olmuş Cumhuriyet Gazetesi yazarı Öztin AKGÜÇ, ESMER'in aktardığı bir olaya, gazetesindeki köşesinde şöyle yer vermiştir:

“Sola ilişkin tartışmalar, bana rahmetli hocam Prof. Ahmet Şükrü ESMER'in Siyasal Tarih derslerindeki bir yorumunu ya da aktardığı bir olayı anımsattı. Hocamız kendine özgü anlatım şekli ile şunları söylemişti: Yalta Konferansı'nda Roosevelt, Churchill, Stalin, Nazi işgalinden kurtarılan, kurtarılacak Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde demokratik cumhuriyetler kurulmasını kararlaştırmışlardı. Savaş

sonrası Postdam Konferansı'nda Truman, Stalin'e serzenişte bulundu, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde demokratik cumhuriyetler kurulacaktı, siz komünist yönetimler kurdunuz diye.. Stalin'in yanıtı ise şöyle oldu: Bizim demokratik cumhuriyetten anladığımız komünist yönetimlerdir (Akgüç, 23.08.2002).”

ESMER'in bir diğer öğrencisi emekli büyükelçi ve Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Sacit SOMEL de; ABD askerlerinin, 11 Türk askerinin başına çuval geçirmesi olayı ile ilgili olarak; ESMEER'in “Devletlerin onuru ile oynamak çok tehlikelidir, çünkü halklarda kolay kolay silinmeyen travmalar yaratır” sözünü alıntıylaarak durum değerlendirmesi yapmıştır (Somel, 26.07.2003).

Benzer şekilde daha pek çok düşünürün, ESMEER'in yorum ve sözlerine atıfta bulunularak hazırlanmış yazılarına rastlamak mümkündür. Bu nedenle; ESMEER'in öğrencileri üzerinde kalıcı etki yarattığından söz etmek mümkündür.

6.3. Siyasetçiliği ve Kamu Yöneticiliğinin İncelenmesi

ESMEER'in siyasetçiliği ve kamu yöneticiliği deneyimini, milletvekilliği ve Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde yaptığı çalışmalar oluşturmaktadır. Milletvekilliğine ilişkin kesin verilere ulaşılammış olduğundan, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü inceleme konusu yapılmıştır.

ESMEER, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü olarak atanmadan önce, aynı kurumda Propaganda müşaviri olarak görev yapmıştır. Propaganda müşaviri olarak ESMEER, 1948 yılında New York'ta Haberler Bürosunu kurmak üzere Nezih Manyas ile birlikte tayin edilmiştir. Bu amaçla yaklaşık bir yıl ABD'de kalan ESMEER, 1949 yılında Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü olarak atanmıştır. 1950 seçimlerinde gerçekleşen iktidar değişimine kadar bu görevi yürüten ESMEER'in görev süresi boyunca İstanbul Radyosu yayın hayatına başlamıştır.

ESMEER'in genel müdürlük hizmeti boyunca üzerinde en fazla durduğu konu, belirlenebildiği kadarıyla, turizmin geliştirilmesi olmuştur. Bu amaçla ABD'ye de yurt dışı gezisi yapan ESMEER, özellikle ülkeye Avrupalı ve

Amerikalı turistlerin gelişini sağlamak için yönetsel ve hukuki girişimlerde bulunmuştur.

ESMER, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü görevinde, halkevleri ile de yakından ilgilenmiştir. Atatürk'ü ilkelerin yerleştirilmesi anlamında, Cumhuriyet tarihinde önemli yer tutan halkevleri ile ilgili olarak ESMER, halkevlerinin hazırladığı çeşitli yayın ve metinlerin Ankara Radyosundan ilanına ilişkin gereken girişimler konusunda CHP ile yakın ilişki kurmuştur.

ESMER'in Genel Müdür olarak görev yaptığı dönemde; ESMER hakkında imzasız bir belgeye dayalı ihbarlar gelmiştir. Yapılan ihbarların içeriği şöyledir (Basın-Yayın Umum..., 30.12.1949):

- (1) Ahmet Şükrü ESMER'in evinde bahçıvanlık yaptığı halde; bir şahsın Genel Müdürlük Arşiv memurluğunda istihdam edildiği,
- (2) İstanbul Radyosu Müdürlüğü binasında Ahmet Şükrü ESMER'in, dört odalı bir daireyi kendisine tahsis ettiği ve bu dairenin döşenmesi için 28000 TL harcama yaptığı,
- (3) Genel Müdürlüğe tahsis edilmiş resmi araçları, Ahmet Şükrü ESMER'in özel işlerinde kullandığı,
- (4) Radyo inşaatında çalışanlara ücretle taksi tutulduğu,
- (5) Ahmet Şükrü ESMER'in özel aracı için Genel Müdürlük garajını kullandığı,
- (6) Ahmet Şükrü ESMER'in özel aracını bir tüccara döviz karşılığında satmak istediği,
- (7) Genel Müdürlüğe yeni alınan memurlar içinde, Milli Emniyetçe
- (8) İstihdamının uygunsuz görüldüğü kişilerin bulunduğu.

ESMER hakkında yapılmış bu ihbarların ardından başlatılan yönetsel soruşturma sonucunda, ihbarların tümüyle asılsız olduğu ve Genel Müdürlüğün görevlerini verimli olarak sürdürdüğü sonucuna ulaşılmıştır (Ek.8).

Varolan bilgilere dayanarak, ESMER'in Genel Müdürlük görevini yerine getirirken; dürüstlük içinde ve görevinin gerektirdiği çalışmalarını sergileyerek, hizmet vermiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

6.4. Dernekçiliğinin İncelenmesi

Prof. Dr Ahmet Şükrü ESMER'in dernekçiliği konusunda en fazla inceleme konusu yapılması gereken konu; Türkiye'de Rotary Kulüplerin kurulması için ilk girişimde bulunanlar arasında yer almış olmasıdır. 1951-1952 yılları arasında Falih Rifki ATAY, gazeteci Ahmet Emin YALMAN, Prof. Ahmet Şükrü ESMER tarafından girişimlerde bulunulmuş ancak bu girişimler başarılı olmamıştır. İfade edilen girişimin neden başarısızlıkla sonuçlanmış olabileceğine ilişkin herhangi bir yazılı kaynağa ulaşılamamıştır. Bu konuda edinilen en kapsamlı bilgi, girişimin başvuru haline dönüşmemiş olduğudur. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in, 1940-1944 yılları arasında S.B.F.'de öğrencisi olan ve 1954 yılından bugüne Rotary Kulüp üyesi olarak görev yapan Bahattin BURSALI ile yapılan görüşmede BURSALI (26 Mayıs 2005); Rotary Kulübün kurulması yolundaki girişimin başarısızlıkla sonuçlanmış olmasını, dönemin siyasal koşullarına bağlamaktadır. BURSALI'nın ifade ettiğine göre; tek partili yaşamdan çok partili yaşama geçiş ve DP iktidarı ile birlikte oluşan geçiş dönemi içinde, Rotary Kulübün ABD merkezli bir örgütlenme olması ve bu niteliği nedeniyle oluşan Rotary Kulüp hakkındaki olumsuz düşünceler, girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasına kaynaklık etmiştir.

Ahmet Şükrü ESMER ve arkadaşlarının Rotary Kulübün kurulması yolunda girişimlerde bulunmuş olmasının nedenlerini Rotary Kulübün amaçları arasında ve dönemin şartlarında aramak gerekmektedir. Rotary Kulübün belirlediği amaçları şöyle sıralanmaktadır:

- (1) Bütün değerli girişimlerin temeli sayılan hizmet idealinin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi,
- (2) Tanışıklığın bir hizmet fırsatı olarak geliştirilmesi ve değerlendirilmesi,
- (3) İş ve meslek hayatında yüksek ahlak standartlarının teşviki, bütün yararlı mesleklerin değerinin tanınması ve takdir edilmesi ve her Rotaryen'in kendi işini ve mesleğini, topluma bir hizmet fırsatı sayarak yüceltmesi,

- (4) Her Rotaryen'in "Hizmet ideali"ni kişisel hayatında, iş ve meslek hayatında ve toplum hayatında uygulaması,
- (5) Hizmet idealinde birleşmiş iş ve meslek adamları arasında, dünya çapında dostluk ilişkileri kurarak uluslararası anlayışın, iyi niyet ve barışın geliştirilmesidir (Rotary, 2005b).

Rotary, yoğunlukla bir iş adamları örgütlenmesi temeline dayanmaktadır. Bu anlamda ESMER'in, belirlenmiş bir iş adamı kimliği olmadığından, ESMER'i Rotary Kulübün kurulmasına yönelten diğer etkenler üzerinde durmak gerekmektedir.

Aydınlık Gazetesi yazarı Adnan AKFIRAT, Türkiye'de Rotary Kulüplerin kurulmasını, Türkiye'nin "küçük Amerika" olma isteğiyle ve IMF'nin kurulmasıyla ilişkilendirmektedir. AKFIRAT'a göre; Türkiye'de IMF'nin yapısal uyum programları gerekçe gösterilerek, devlet sağlık ve eğitim yatırımlarını, toplumsal fonları kısmıştır. Bu alanlarda devletin yerini de sivil toplum örgütleri almıştır ve Rotary, dünyanın her yerinde bu amaçla ABD'nin geliştirdiği bir sivil toplum örgütüdür (Cevizoğlu, 2004, 89).

Bahattin BURSALI ile yapılan görüşmede BURSALI (26 Mayıs 2005); ESMER'i Rotary Kulüp'ün kurulması yolunda girişimde bulunmaya yönelten nedeni; ESMER'in eğitimini ABD'de tamamlamasıyla ilintili olarak, ABD'ye duyduğu sempati ve yakınlığa bağlamaktadır.

ESMER ve arkadaşlarının Rotary Kulübün kurulması yolundaki girişimlerinin, Masonluğun yayılması amacını taşıyan bir çaba olup olmadığı konusunda kesin bir veriye ulaşmak oldukça güç ve hatta olanaksızdır. Zira; masonlar, mason kimliklerini gizlediklerinden, ESMER ve Rotary Kulübün kurulması girişiminde bulunmuş olan diğer arkadaşlarının, Mason olup olmadıkları bilinmemektedir. Bununla birlikte; Masonluk ve Rotaryenlik ya da Mason örgütlenmesi ve Rotary Kulüp arasında bir bağlantı olup olmadığı da günümüz açısından tartışmalı bir konudur ve başlı başına bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Ancak; genel olarak Masonluk ve Rotaryenlik arasındaki farkların ve benzerliklerin ortaya konması, konunun açıklanması bakımından önem kazanmaktadır. Hulki CEVİZOĞLU'na göre (Cevizoğlu, 2004, 103-105); Masonluk ve Rotaryenlik arasındaki benzerliklerden ilki, her iki örgütlenmenin

de belirli süreler boyunca kadın üye kabul etmemesidir. Mason örgütlenme içinde; Türkiye’de kadın Mason locası artık varolmakla birlikte, uzun süre dünyada kadınlar masonluğa kabul edilmemişlerdir. 1905 yılında kurulmuş Rotaryen örgütlenmenin de, 1978 yılına dek hiç kadın üyesi olmamıştır. İki örgütlenme arasında benzerlik oluşturabilecek bir diğer nokta, sembolik değerler kullanmaları olarak gösterilebilir. Masonlukta pergel ve gönye sembolken, Rotaryenliğin sembolleri çan ve tokmaktır. Rotaryenliğin, Masonlukla ilgili bir rakam benzerliğinin olduğu da söz konusu edilebilir. 4 yol testi, 4 hizmet alanının olması, Rotary Çarkınının 24 dişlisinin olması, Rotaryenlikte 4 rakamının, Masonlukta özel bir anlam ifade eden 7 rakamı gibi bir anlamı olduğu çıkarımını yaratabilmektedir. Uluslararası Rotary 1996-97 dönemi guvernörü ve aynı zamanda Karaköy Rotary Kulübü Eski Başkanı Orhan KARUL, bu benzerlikleri ve Rotaryen ve Mason örgütlenmeler arasında var olduğu düşünülen paralelliği reddetmekle birlikte; Rotary’nin tüm etkinliklerinin toplumun her kesimine açık olduğunu ve dolayısıyla gizlilik ilkesinin Rotary’de geçerli olmadığını belirtmektedir (Cevizoğlu, 2004, 105).

Öte yandan; ESMER hakkında yapılan kişisel görüşmelerde, ESMER’in Rotaryen kimliği ve/veya Mason olduğu yolunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. ESMER’in öğrencileriyle yapılan görüşmelerde, öğrencilerinin önemle vurguladıkları konu, ESMER’in böyle bir yönü olup olmadığını bilmedikleri ve ESMER ile iletişimlerinin siyasal tarih üzerinde yoğunlaştığı olmuştur.

ESMER’i Rotary Kulübü kurma girişimine yönelten ana nedenlerden ilkinin, genel olarak Rotary Kulüplerinin ABD kaynaklı olmasına bağlanabileceği düşünülmektedir. 1905 yılında kurulan Rotary Kulübün, ABD’de varlığını hissettirmeye başladığı yıllarda, Amerika’da bulunan Ahmet Şükrü ESMER’in genç bir üniversite öğrencisi olarak, bu oluşumdan etkilenmiş olma olasılığı oldukça yüksektir. İkinci olarak; Rotary Kulübün, 1942 yılında Londra’da gerçekleştirilen bir Rotary konferansında, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü’nün (UNESCO) kurulmasına yönelik ilk tohumlar atılması da ESMER’i etkilemiş bir diğer etken olarak gösterilebilir. Diğer bir açıdan, Rotary ESMER’in, serbest piyasa ekonomisinin Türkiye’de gelişmesine

yönelik bir girişimi olarak da kabul edilebilir niteliktedir. Öte yandan ESMER'in 1950-1951 yılları arasında, Rotary Kulübün kurulması girişimi tarihsel olarak; ESMER'in henüz Kıbrıs nedeniyle ABD'ye karşı eleştirel döneme girmediği zamana rastlamaktadır. Bu nedenle ESMER ve arkadaşlarının, Rotary Kulübü Türkiye ile ABD arasında ilişkilerin arttırılmasını sağlayacak bir köprü olarak görmüş olmaları da olasıdır.

7. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN UZMANLIK ALANLARI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

ESMER, Columbia Üniversitesi'nde lisans eğitimini hukuk üzerine tamamladıktan sonra, aynı alanda yüksek lisans eğitimini de tamamlamış, devletler hukuku ve siyasi tarih alanlarında doktora yapmıştır. Bu anlamda; ESMER'in bilimsel uzmanlık alanı hukuk, siyasi tarih ve devletler genel hukukudur. ŞİMŞİR, ESMER'in siyasi tarih ve devletler hukuku alanlarının her ikisinde de doktora yapmış olmasını, büyük bir tutarlılık olarak değerlendirmektedir. ŞİMŞİR'e göre (10 Mart 2005); devletler hukukunu bilmeyen, siyasi tarihi anlayamamakta, siyasi tarihi bilmeyen de devletler hukukunda yarı yolda kalmaktadır.

ESMER'in meslek yaşamı içinde belli bir uzmanlık alanının olup olmadığı konusunda KÜRKÇÜOĞLU, ESMER'in genel siyasi tarihçi olduğunu ve alt uzmanlık dalı olmadığını belirtmekle birlikte, Türk Dış Politikası bu kapsamda da Kıbrıs ve Türk-Amerikan ilişkileriyle yakından ilgili olduğunu eklemektedir.

7.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Siyasi Tarih Alanı Bakımından İncelenmesi

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, Türkiye'de Siyasi Tarih eğitiminin ve bu bilim dalının kurucusu olarak tanımlanmaktadır. ESMER, Columbia Üniversitesinde siyasi tarih doktorası yaptıktan ve ülkesine döndükten sonra; 7 Nisan 1930'da Mülkiye Mektebi Siyasi Tarih öğretim görevliliğine atanmış, bu dersi aynı zamanda Harp Akademisinde ve Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde de vermiştir. Bundan sonra ESMER A.Ü. S.B.F.'de, siyasi tarih eğitimi vermeyi sürdürmüştür. Bu anlamda ESMER, Türkiye'de yazılmış ilk siyasi tarih kitabı olan 1944 baskılı Siyasi Tarih kitabını da kaleme almıştır.

Türkiye'nin ve Türkçe'nin ilk siyasi tarih kitabı olması bakımından Siyasi Tarih büyük önem taşımaktadır. Dili oldukça ağır olan bu kitap, Fransız İhtilalinden başlayarak 1944 yılına kadar geçen süre içinde, dünyayı etkileyen

önemli siyasal olayları ele almıştır. Siyasi tarihin, uluslararası ilişkilerin tarihi olması tanımından yola çıkarak; siyasi tarih iki kısımda incelenebilmektedir. Siyasi tarih, devletlerin iç politik gelişmelerini ele aldığı gibi devletlerin uluslararası ilişkilerdeki yerini de inceleme konusu yapmaktadır. ESMER'in Siyasi Tarih (1944) adlı kitabı, siyasi tarihi her iki yönüyle birlikte ele almakta ve incelemektedir. Zira; ESMER'in yorumuyla, siyasi tarihin bu iki yönünden birinin eksik kalması diğerinin anlaşılmasını da eksik kılacaktır.

Siyasi tarihi gerek iç gerekse dış politika yönünden birlikte ele alarak inceleme yaklaşımı, ESMER'in bütün eserlerinde kendisini göstermektedir. Bilimsel yayınları ve özellikle kitapları bakımından ESMER, uluslararası ilişkileri etkilemiş bir olayı salt iç politik gelişmeler ışığında açıklamak ve yorumlamaktan öte, ele aldığı olayın ana ekseninde yer almış kişi ya da çekirdek grupların kişilik çözümlmelerine ve yaşamöykülerine yer vererek, detaycı bir yaklaşım içine girmiştir. Bu anlamda siyasi tarihi; savaşların, devrimlerin, yıkılan ve kurulan devlerin tarihi olmaktan çıkararak; hırsları, istekleri, üzüntü ve sevinçleri olan kahramanların dünyası haline getirmiştir. Dolayısıyla; ESMER'in bilimsel anlamda siyasi tarihini, varolandan farklı kılan yaşayan bir canlı olmasıdır.

ESMER'i siyasi tarih bakımından önemli kılan noktalardan bir diğeri, gazeteci kimliğiyle bir çok olayın yakından tanıdığı olmuş olmasıdır. Katıldığı konferanslar, kongreler, görüşmeler nedeniyle ESMER, siyasi tarihe ilişkin kimi konuları aktarırken ve yorumlarken olayları canlı tanık olarak aktarmıştır. Öte yandan; gazeteci kimliğiyle olayları günlük olarak gazete köşesinde yorumlaması, ESMER'in bilimsel ürünlerindeki tarihsel verimliliğini arttırmıştır.

Gazete yazıları bakımından ESMER'in siyasi tarih yaklaşımı, tam anlamıyla olayları bir aydın ve aydınlatıcı kimliğiyle ele alması bakımından oldukça kapsamlıdır. ESMER gazete yazılarında da uluslararası ilişki ağlarını, iç politik gelişmelerin ışığında aydınlatmıştır. Bu nedenle yazılarında en az devletlerin uluslararası arenadaki tutumları kadar seçimleri, anayasaları, hükümetleri gibi iç politik konuları üzerine de yorum yaparak okuyucusuna aktarmıştır. ESMER'in gazete yazılarında izlediği bu yöntem, genel anlamda yazılarında derinlik oluşturmakla birlikte, toplumsal eğitim bakımından bir hayli

önemlidir. Yaşadığı dönemin eğitsel koşulları paralelinde; okuma yazma bilenlerin sayısının az olmasına rağmen ESMER, gazete yazılarında ele aldığı konunun tarihsel arka planını okuyucusuna aktarmadan yorum yapmamıştır. Bu nedenle hem bilim insanı olarak hem de gazeteci olarak ESMER, yaşadığı topluma sırtını dönmeden ve en azından gazete alan herkesi kapsayacak biçimde, konuyla ilgili olarak eğitimcilik görevi üstlenmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in, bugünün de yarın için tarih olduğu düşüncesi, ESMER'i yaşadığı dönemden kopararak tarih sayfaları arasına hapsetmemiştir. Özellikle kitapları açısından ESMER; anı, gazete yorumu, telgraf gibi tarafların kendi bakış açılarını ortaya koyan belgelere de yer vermiş, okuyucusuna olayları analiz edebilme olanağı tanımıştır. Böylelikle tarihi, geçmişten yola çıkarak bugünü yorumlayabilmek için bir araç durumuna getirmiştir.

7.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Devletler Hukuku Alanı Bakımından İncelenmesi

ESMER siyasi tarihi yorumlarken, devletler hukukunu bir araç olarak kullanmıştır. Bu nedenle ESMER'in uzmanlık alanları bakımından öne çıkan tarafı siyasi tarihçiliğidir. Öte yandan, ESMER'in siyasi tarihi ele alması tek başına tarihsel aktarım ve yorumun ötesinde devletler hukuku yönüyle de olay açılımına dayanmaktadır.

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in siyasi tarih yanında devletler hukuku alanında da doktora yapmış olmasını Bilal ŞİMŞİR, “büyük isabet” olarak değerlendirmektedir. ŞİMŞİR'e göre (10 Mart 2005); devletler hukukunu bilmeyen siyasi tarihi anlayamamakta, siyasi tarihi bilmeyen de devletler hukukunda yarı yolda kalmaktadır.

Siyasi tarih ve devletler hukukunun; bir bütünün birbirinden ayrılamaz iki parçası olmasından hareketle, ESMER siyasal tarih bakımından olayları iç politik gelişmelerin dış politikaya yansımaları bağlamında incelerken, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini devletler hukuku açısından da ele almıştır.

Bilimsel açıdan ESMER'in, devletler hukukunu tek başına inceleme konusu yaptığı bir ürününe rastlanamamıştır. Fakat; özellikle kitaplarının içeriği bakımından, inceleme konusu yaptığı her bir olayda devletler hukuku ile ilgili değerlendirmelerine yer vermiştir.

ESMER'in ders notlarına dayanan Siyasal Tarih (1936), siyasi tarihi devletler hukuku açısından incelemiş olması yönüyle önemli bir kaynak niteliğindedir. ESMER, Siyasal Tarih (1936) da Fransız İhtilalini ele alırken ihtilalin, kapitülasyonları ele alırken kapitülasyonların, ticari ilişkileri ele alırken ticari anlaşmaların devletler hukuku bakımından açıklamasına da yer vermiştir. Bu uygulaması Siyasal Tarih (1944) adlı kitabının girişinde genel olarak devam etmişse de bundan sonraki bilimsel ürünlerinde varlığını koruyamamıştır. Bu bağlamda; ESMER'in devletler hukuku konusundaki bilgilendirme duyarlılığının, derslerinde daha yoğun olduğunu ifade etmek mümkündür. Devletler hukukuna yer vermesi bakımından, ESMER'in makaleleri arasında en çok öne çıkan, "Cyprus, Past And Present" adlı makaledir. Bu makalesinde ESMER, Kıbrıs sorununu; Türk, Yunan ve İngiliz tarafları açısından devletler hukukuna göre tanımlamış ve yorumlamıştır.

Ahmet Şükrü ESMER'in gazete yazıları, devletler hukuku açısından inceleme konusu yapıldığında; temel değerlendirme noktalarından birinin devletler hukuku olduğu görülmektedir. Dış politika anlamında günlük siyasi olayları değerlendirmede, ESMER devletler hukuku ilkelerine önemli ölçüde yer vermiştir. Yapılan görüşmeler, andlaşma ve anlaşmalar, karşılıklı gidip gelen notalar ve ultimatomlar gibi pek çok konuyu ESMER, devletler hukuku açısından ele alarak incelemiş, ilişki ağlarını ve bunların olası etki ve sonuçlarını devletler hukuku ekseninde yorumlamıştır.

7.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Dış Politika Alanı Bakımından İncelenmesi

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, siyasal tarih ve devletler hukuku konusundaki bilimsel uzmanlığının doğal sonucu olarak, düşünce ve yorumlarını dış politika eksenli olarak oluşturmuştur. Bu bağlamda ESMER'in dış politika konusundaki yorumsal ve analitik gücü, devletler hukuku ve siyasi tarih alanlarındaki uzmanlıklarından beslenmiştir.

KÜRKÇÜOĞLU'nun da belirttiği gibi (Kürkçüoğlu, 12 Ocak 2005), ESMER'in yaşadığı dönemde henüz alt (mikro) uzmanlık alanları oluşmamış olduğundan, ESMER genel dış politika konusunda düşünce üretmiştir. Konuların bu denli geniş bir yelpazeye yayılmış olması ise Ahmet Şükrü ESMER'in dış politika alanı bakımından incelenmesinde, temel uygulama alanını gazete yazılarının oluşturmasına neden olmaktadır. ESMER'in gazete yazıları dış politika yönüyle inceleme konusu yapıldığında; gazete yazılarında oluşturulan konuyu açıklamaya yönelik altyapının, dış politika tanımlamasına uygun olarak; devlet ya da devletlerin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakarak uluslararası dizgeye veya diğer devletlere karşı tutumunun belirlenmesine hizmet ettiği görülmektedir. Bu anlamda Etiyopya'dan Kanada'ya uluslararası dizgede ana aktör durumundaki her bir devlet, ESMER'in gazete yazılarında incelenmiş, devletlerin giriştiği her bir dış politika etkinliği neden-sonuç ilişkileri içinde ve geleceğe yönelik kimi öngörülerle birlikte ele alınmıştır.

ESMER'in dış politika konusundaki düşüncelerinde temel oluşturan kavramlar; güç dengesi, emperyalist politikalar, ittifaklar, ve propagandadır. ESMER tarihsel süreç içinde, devletler arasındaki karşılıklı ilişki ağlarını incelerken güç dengeleri üzerinde önemle durmuştur ve meydana gelen anlaşmazlık ve savaşların temelini, güç dengelerinde oluşan bozulmalarda aramıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, net olarak ifade etmemekle birlikte, üzerinde durduğu konu emperyalist politikalar oluşmuştur. Belirlenebildiği kadarıyla ESMER; kaynağı hangi devlet olursa olsun, emperyalist politikaların (askeri, kültürel, ekonomik) tümüne karşı bir duruş

sergilemiştir. ESMER, temelde ulus devlet modeline bağlı kalmışsa da; devletlerin emperyalist politikalarla yüz yüze geldiklerinde, emperyalist politikalara karşı varolan ittifaklar içine girmelerini, doğru uygulanan bir dış politika yöntemi olarak değerlendirmiştir. ESMER dış politikanın uygulanması konusunda, propagandaya büyük önem vermiştir. Gazete yazılarında belirgin olarak, Türkiye'ye yönelttiği en önemli eleştiri, Türkiye'nin propaganda yapma konusundaki eksikliği olmuştur.

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in özellikle gazete yazılarında uygulama alanı bulmuş olan dış politika, bilimsel ürünlerinde de açıklayıcılık bakımından yerini bulmaktadır. Bilimsel nitelikteki kitapları olan Siyasi Tarih (1944), Siyasi Tarih 1919-1939 (1953) ile ders notu olan Siyasal Tarih (1936) ağırlıklı olarak siyasi tarih kapsamında devletler hukukuna değinerek farklı dönemleri incelemişse de her iki alanının kesişmesinin doğal sonucu olarak; inceleme konusu yapılan dönemin dış politik olaylarının yorumlanmasına ayrıntılı olarak yer vermiştir. Öte yandan ESMER ve diğerlerinin gazete yazılarından derlenen Hindistan'da Gördüklerimiz (1953) içinde; siyasi tarih, konuların açıklanması bakımından yer bulmuşsa da kitap ağırlıklı olarak Hindistan'ın dış politikasının yorumlanması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yönüyle Hindistan'da Gördüklerimiz dış politik yorumların ağırlık kazandığı ESMER'e ait ilk kitaptır. Ahmet Şükrü ESMER'in kitaplarının tersine makaleleri ise dış politikayı yorumlayan eserlerdir. ESMER'in Osmanlı İmparatorluğunda İnsan Hakları (1954) adlı makalesi her ne kadar bu genellemenin dışında Osmanlı'daki insan hakları kavramının gelişimini tarihsel olarak açıklamakta ise de temelde Osmanlı'da insan haklarının azınlık haklarından başlamasını Osmanlı'nın dış politikasıyla ilişkilendirdiğinden, dış politika ve siyasi tarihi birlikte ele alan bir nitelik sergilemektedir. Bunun dışında ulaşılabilmiş ESMER'e ait konferans konuşması olan Turkey and Her Neighbours (1964) dış politika eksenli yorumları kapsamaktadır.

8. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN GÜNÜMÜZ İÇİN ÖNEMİ: YAPITLARINDAN, FİKİRLERİNDEN VE UYGULAMALARINDAN GÜNÜMÜZDE (DAHA İYİ) NASIL YARARLANILABİLİR?

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in yapıtlarını oluşturan kitap ve makaleleri ile fikirlerini ortaya koyan gazete yazılarından günümüzde daha iyi nasıl yararlanılabileceği yanında, değerinin yeniden ortaya koyulabilmesi anlamında, yapıtları ve fikirlerinden nasıl yararlanılabileceği de önem taşımaktadır. ESMER'in 68 yıl boyunca, gazeteci ve bilim insanı olarak ortaya koyduğu mesleki birikimler, günümüz Türkiye'sinin karşılaştığı dış politik sorunlarının çözümünde pratik değer taşıdığı gibi, eğitim açısından da önemli bir birikim sağlayacaktır.

8.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Günümüz İçin Önemi

Ahmet Şükrü ESMER'in günümüz için öneminin ortaya konmasında; fikirleri, yapıtları ve uygulamaları ayrı ayrı ele alınarak, bunların günümüz için taşıdığı önem vurgulanmaya çalışılmıştır.

8.1.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Fikirleri Bakımından Günümüz İçin Öneminin Ortaya Konması

ESMER'in düşünce eksenini dış politika oluşturduğundan, daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, dünyanın hemen her devletiyle ilgili düşünceleri olmuştur. Öte yandan; ESMER'in yaşadığı dönemden bu yana; değişen dünya şartları içinde uluslararası ilişkilerde, dış politika sorunları ve konuları da değişmiştir. Bu nedenle günümüzde yararlanılabilecek düşünceleri konusunda, halen sorun olarak varlığını koruyan konular arasından Türkiye'yi ilgilendirenler seçilmiştir.

Dış politika konusunda Türkiye'nin gündemini meşgul etmekte olan Kıbrıs konusunda ESMER'in düşünceleri belirleyici olabilecek niteliktedir. Her ne kadar ENOSİS düşüncesinden vazgeçilmiş gibi görünse de varolan durumda

ve AB sürecinde dolaylı da olsa ENOSİS gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. ESMER'in de yazılarında ısrarla belirttiği gibi, Kıbrıs Türkiye için vazgeçilmezdir. Bu vazgeçilmezliğin temelini de Kıbrıs'ın stratejik önemi yaratmaktadır. Bu nedenle Kıbrıs konusunda, "ver-kurtul" politikalarının desteklenmesi mümkün değildir. Kıbrıs'ın, Türk ve Rum kesimi arasında ikiye bölünmesi yolundaki düşüncelere tümüyle karşı koyan ESMER, bölünmenin ENOSİS'in 4/5'inin gerçekleşmesine hizmet edeceğini düşünmektedir. ESMER, Kıbrıs Devleti içinde; otonomi kazanmış Türk ve Rum toplumlarının, ortak ve eşit haklara sahip iki federal devlet olarak, Kıbrıs'ı ortak yönetmeleri üzerinde durmaktadır. Öte yandan; varolan koşullar altında birbirinden bağımsız iki kesimli Kıbrıs fikri de, en azından şartların gösterdiği ölçüde, KKTC için gelişme şansı vermemektedir. Zira; yapılan referandumda; Güney Kıbrıs'ın Kuzey Kıbrıs'a hayır demesinden sonra, gerek AB gerekse ABD tarafından verilen sözlerin hiçbiri tutulmamıştır. Bu nedenle, ESMER'in önerdiği "tümüyle eşit haklara sahip" Türk ve Rum taraflarından oluşacak Federal Kıbrıs, akılcı bir yol olarak görünmektedir.

ESMER yazılarında; Türkiye'nin Asya ülkeleri, özellikle Çin ve Hindistan ile olan ilişkilerine büyük önem vermiş ve bu ilişkilerin geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Günümüzde, Türkiye'nin AB ile yaşadığı sıkıntılar dikkate alınarak, Türkiye'nin dış politikasına ekonomik ve siyasi olarak yeni bir yön verilmesi bağlamında; ESMER'in Çin ve Hindistan konusundaki düşünceleri belirleyici kılınabilir. AB'ye alternatif olarak düşünülün ya da düşünülmesin, Türkiye'nin nüfus ve ekonomileri açısından Asya'nın bu en büyük iki ülkeyle olan ilişkilerini geliştirmesi, AB'ye bağımlı olmasının önüne geçecektir.

Günümüz için önemini koruyan Ortadoğu Sorunu konusunda; ESMER'in çözüme yönelik önerisi, bölgede barışın sağlanmasında rol oynayabilecek niteliktedir. ESMER, 1940'lı yıllardan itibaren bölge petrollerinin, dünyanın geleceğini belirleyecek nitelikte olduğunu satır aralarında defalarca vurgulamıştır. Bugün için ESMER'in bu öngörüsü, ABD'nin Ortadoğu politikaları kapsamında doğrulanmıştır. ESMER, Ortadoğu'nun halen en önemli sorunu durumundaki Filistin konusunda, İsrail ve Araplar arasında barış ol-

mazsa, Ortadoğu'nun barış ve istikrara kavuşamayacağını vurgulamıştır. ESMER bu öngörüsüyle de, haklı çıkmıştır. Çözümüne yönelik olarak ESMER'in üzerinde durduğu yol ise; sorunun ancak iki tarafın karşılıklı uzlaşması yoluyla çözümlenebileceğine ilişkindir. Bu anlamda; özellikle ABD ve diğer devletlerin müdahale ve dayatmaları olmaksızın, iki tarafın eşit şartlarda masaya oturmaları durumunda, sorunların çözümüne yönelik önemli bir adım atılmış olacaktır.

8.1.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Yapıtları Bakımından Günümüz İçin Öneminin Ortaya Konması

Ahmet Şükrü ESMER'in yapıtları bakımından günümüze sağladığı en önemli katkı, alanında başardığı ilklerle açıklanabilmektedir.

ESMER'in Türkiye'deki siyasal tarih yazınına ilk katkısı, bu alanda yazılmış ilk kitap olan Siyasi Tarihtir. Fransız İhtilali ile 1944 arası dönemi, tarihsel ve hukuksal açıdan aktaran kitap, aynı zamanda olayları yorumlamakta ve okuyucusuna bu olayları analiz etme olanağı sağlamaktadır. Ne var ki, bir ilk olmasına rağmen kitap bugün için yalnızca kişisel kütüphane ya da ulusal nitelikteki kütüphanelerde bulunmaktadır. ESMER'in diğer kitapları da Siyasi Tarih (1944) gibi kütüphanelere hapsolmuş durumdadır. Oysa; bu kitaplar, yazıldıkları döneme kadar gelişen siyasal olayların kapsamlı olarak anlaşılması ve algılanması bakımından önemli birer kaynak niteliğindedir.

Günümüz dış politikasının temellerinin atıldığı II. Dünya Savaşı sonrası dönemin anlaşılması, bugünün dış politikasının çözümlenmesinde birincil role sahiptir. Bu anlamda; ESMER'in gerek kitapları gerekse makaleleri, özellikle I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki dönem ile II. Dünya Savaşı sonrası dönemi incelemesi yönüyle, dünyanın en ağır bunalımlarını yaşadığı dönemleri bilimsel ve toplumsal psikoloji yönünden başarıyla aydınlatmaktadır. Dolayısıyla ESMER'in yapıtlarına yeniden hayat verilmesi, günümüzün anlaşılması bakımından büyük önem taşımaktadır

8.1.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER' in Uygulamaları Bakımından Günümüz İçin Öneminin Ortaya Konması

Ahmet Şükrü ESMER'in yaşamı boyunca, uygulamalarına yön veren en önemli konu, inandığı Kemalist değerler olmuştur. Gazete yazıları ve bilimsel ürünlerinde ESMER, Kemalist değerlerinden asla ödün vermemiştir. ESMER, durum ve koşullar ne olursa olsun, düşündüklerini ifade etmekten çekinmemiş ve gerektiğinde bu uğurda üniversitedeki görevinden ayrılmayı dahi göze almıştır.

Özellikle gazeteciliği konusunda ESMER'in günümüze örnek olabilecek en önemli uygulaması; çok partili dönemle birlikte, iktidarın değişmesine rağmen düşüncelerinin değişmemiş olmasıdır. Bu anlamda ESMER'i, basın etiğinin uygulayıcıları arasında görmek yanlış olmayacaktır. Yeri geldiğinde muhalefeti de iktidarı da inandığı değerler çerçevesinde eleştirmekte çekimser davranmamıştır.

ESMER'in, günümüzde hemen hemen uygulanmayan ve onu bu nedenle günümüz köşe yazarlarından farklı kılan uygulamalarından bir diğeri; bir aydın olarak; eğitimci kimliği üstlenmiş olmasıdır. ESMER gazete yazılarında günlük olayları aktarırken, olayların arka planını da okuyucusuna tarihsel ve hukuksal olarak aktarmış, yorumlarını oluşturduğu altyapı üzerine geliştirmiştir. Bu sayede toplumsal eğitimi de katkı sağlamıştır. ESMER'in bu uygulaması aynı zamanda gazete yazılarına bilimsel kimlikle birlikte derinlik de kazandırmıştır.

Günümüz köşe yazarlarından kimilerinin uygulayageldikleri hafta sonu-hafta içi yazıları ayırımını, ESMER'in yazılarında görmek mümkün değildir. ESMER, gazetede ki köşesinde gün ayırımı yapmaksızın her gün, dış politikayla ilgili ele aldığı konuyu titizlik ve ciddiyetle aktarmıştır.

Ahmet Şükrü ESMER'in gerek gazete yazıları gerekse bilimsel ürünleri bakımından vurgulanması gereken bir diğer özelliği, dil konusunda gelişime açık yönüdür. Tarihsel olarak ESMER'in eserleri incelendiğinde Türkçe'nin daha yalın kullanımına doğru bir geçiş vardır. Bununla birlikte iyi düzeyde Fransızca ve İngilizce bilen ESMER, özellikle son dönem yazınında yabancı terimleri tek başına kullanmamış ve eğer kullanması mutlakla gerekiyorsa,

Türkçe karşılığıyla birlikte kullanmıştır. ESMER'in bu uygulaması, şimdilerde sanıldığı gibi aksine, yabancı kelime kullanılarak "entelektüel" olunmadığını göstermektedir.

8.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Yapıtlarından, Fikirlerinden ve Uygulamalarından Günümüzde (Daha İyi) Nasıl Yararlanılabilir?

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in yapıtları, fikir ve uygulamalarından günümüzde daha iyi yararlanılabilmesi amacıyla geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuştur.

Yapıtlarına Yeniden Hayat Verilmesi: Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in yapıtlarından günümüzde daha iyi yararlanılabilmesine olanak sağlayacak ilk uygulama, ESMER'in kitaplarının yeniden yayımlanmasının sağlanmasıdır. Bu sayede, kütüphane raflarında kalmış ve unutulmaya yüz tutmuş bu kitaplara yeniden hayat verilerek; inceledikleri dönemin tarihsel olgularının tüm detaylarıyla ortaya çıkarılması sağlanabilir. Makaleleri ise konularına göre sınıflandırılarak, ciltler halinde yayınlanabilir. Bugün için dili ağır olmakla birlikte; Türkiye'nin ilk siyasal tarih kitabı olan Siyasi Tarih'in altyapısını oluşturan ve ders notları biçimindeki Siyasal Tarih (1936), günümüz Türkçe'sine uyarlanarak, ESMER'in TODAİE'de okuttuğu ders notları olan "Milletlerarası Münasebetler" ile birlikte ilgililer ve öğrencilerin yararlanmasına açılabilir.

Düşüncelerine Yeniden Hayat Verilmesi: ESMER'in yaşadığı dönemde sorun olarak ortaya çıkmış ve günümüzde de varlığını sürdüren; silahlanma, Ortadoğu, Keşmir, ulus devlete günümüz açısından yönelen bir tehlike olarak küreselleşme gibi konuların ESMER'in ürettiği düşünce ve çözüm yolları ekseninde ele alınmasıyla, sorunların çözümüne yönelik yeni bir bakış açısı kazandırılabilir.

Gazete Yazılarının Derlenmesi: ESMER'in gazetede yazmış olduğu köşe yazıları, konu temeline dayanarak tarihsel olarak derlenebilir. Böylece gazete yazılarının, geçmişle bugün arasında köprü kurması sağlanarak günümüz

dış politika olaylarının daha iyi anlaşılması sağlanmış, ayrıca; her biri bilimsel nitelik taşıyan bu gazete yazılarından, bilimsel çevrelerin yararlanmasına da olanak verilmiş olacaktır. Öte yandan böyle bir çalışma, dünyanın yakın tarihi bakımından, belgesel nitelikte önemli bir kaynak sağlayacaktır.

Ahmet Şükrü ESMER Bibliyografyası Hazırlanması: Çalışma boyunca ESMER ve eserleriyle ilgili doğrudan ve ayrıntılı bilgi sunan herhangi bir kaynağa ulaşılamamıştır. Bu anlamda; ESMER'e Armağan Kitapta ESMER'e ait iki kitap ve iki makalesinden söz edilmektedir. Aynı şekilde, yine ÇANKAYA'nın Mülkiyeliler ve Mülkiye Tarihi adlı kitabında ESMER'e ait kapsamlı bir bilgi olmamakla birlikte iki kitabı ve iki makalesi olduğu ifade edilmektedir. ESMER'in özgeçmişi bir yana bırakılarak en azından eserlerinin künyesine ulaşılmasını sağlamak için bir Ahmet Şükrü ESMER Bibliyografyası hazırlanması gerekmektedir. Bu sayede ESMER'in bilimsel yazını bir araya toplanabileceği gibi ESMER'e hak ettiği önemin verilmesi yolunda da bir adım atılmış olacaktır.

Kıbrıs Konusundaki Düşüncelerinin Aktarılması ve Uygulanabilir Kılınması: Ahmet Şükrü ESMER'in Kıbrıs ve özellikle Kıbrıs'ın vazgeçilmezliği konusundaki düşüncelerinin çeşitli çevrelere aktarılması, Kıbrıs'ın yalnızca AB'ye girmek yolunda verilebilecek bir taviz olmaktan öte, Türkiye'nin uzun yıllardan beri sürdürdüğü ulusal bir konu olduğunu ortaya koyacaktır. Bu anlamda görev, kendisini bu konuda sorumlu hisseden bilimsel çevrelere ve gazetecilere düşmektedir.

Gazeteci Kimliğinin Günümüzde Uygulanabilir Kılınması: ESMER'in gazeteci olarak benimsediği aydın yaklaşımı, Türkçe konusundaki duyarlılığı, konuları yorumlama ve aktarım tarzıyla, ciddiyeti ve değerlerinden taviz vermeyen tutumunun, bugünün yazılı basınına uygulanabilir kılınması amacıyla Gazeteciler Cemiyeti ile işbirliği yapılarak ya da doğrudan Gazeteciler Cemiyeti tarafından Ahmet Şükrü ESMER'i konu alan konferans ve paneller düzenlenebilir. Bu amaçla el kitapları ve tanıtıcı yayınlar hazırlanabilir.

9. PROF. DR. AHMET ŞÜKRÜ ESMER' İN GELECEK İÇİN ÖNEMİ: YAPITLARINDAN, FİKİRLERİNDEN VE UYGULAMALARINDAN GELECEKTE (DAHA İYİ) NASIL YARARLANILACAKTIR?

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in gelecek için öneminin ortaya konması bağlamında yapıtları, fikirleri ve uygulamalarından gelecekte daha iyi yararlanılabilmesi için getirilen öneriler aşağıda sunulmuştur.

Ahmet Şükrü ESMER Araştırma Enstitüsü Kurulması: Türkiye'de siyasal tarih eğitiminin kurucusu olması sıfatıyla Ahmet Şükrü ESMER adına uzun yıllar görev yaptığı A.Ü bünyesinde; tarihsel araştırmalar yapmak üzere bir Araştırma enstitüsü kurulabilir. Böylelikle ESMER'in, S.B.F. duvarlarındaki resimleri yanında, adının yaşatılmasına katkı sağlanırken, tarihsel araştırmalar için de yeni bir bilimsel zemin daha yaratılmış olacaktır.

Basın-Yayın Genel Müdürlüğü İnternet Sitesinde Ahmet Şükrü ESMER Adına Bağlantı Açılması: Ahmet Şükrü ESMER, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nün ilk genel müdürlerindedir. Diğer genel müdürler gibi, ESMER'in de gerek Genel Müdürlüğü'nün internet sayfasında gerekse diğer yayınlarında, yaptığı uygulamalar ve sağladığı katkılarla ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu nedenle; diğer genel müdürlerle birlikte ESMER adına Genel Müdürlüğü'nün internet sayfasında bağlantı (link) verilmesi, Genel Müdürlüğü'nün kurumsal kimliğini güçlendireceği gibi genel müdürlerinin uygulamaları konusunda kapsamlı bilgi edinilmesini de sağlayacaktır.

Türk Tarih Kurumunca Ahmet Şükrü ESMER Araştırma Ödülleri Verilmesi: Türkiye'de tarihe sağladığı katkılara rağmen Türk Tarih Kurumunda (TTK) Ahmet Şükrü ESMER adına herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Gerek tarihsel araştırmaları teşvik etmek, gerekse ESMER'in alana yapmış olduğu katkıları vurgulamak adına, genç araştırmacılara Ahmet Şükrü ESMER Araştırma ödülleri verilebilir.

Ahmet Şükrü ESMER'e Uluslararası Kimlik Kazandırılması: Ahmet Şükrü ESMER, Türkiye'deki uygulamaları yanında bilim insanı ve gazeteci

olarak NATO'dan BM'ye, ABD'den Bulgaristan'a kadar dünyanın pek çok ülkesi ve kuruluşu için araştırma ve incelemelerde bulunmuş, yazı yazmıştır. Ayrıca yaşadığı dönem boyunca hemen her devletin gerek iç gerekse dış politikalarını değerlendiren yazılar kaleme almıştır. Bu anlamda ESMER'in ülke sınırlarını aşan bir önemi vardır. ESMER'in düşünceleri, yaşadığı dönemde belirleyici olduğu gibi, düşüncelerinden gelecekte de yararlanılabilmesi anlamında, yaşadığı dönemde gelecek için öngördüğü açılımların belirlenmesi önem kazanmaktadır. Bu bağlamda; ESMER'in düşüncelerinin uluslararası nitelikte anlaşılabilmesi ve aktarılabilmesi, ESMER'e uluslararası kimlik kazandırılmasıyla mümkündür. Belirlenen bu amaca uygun olarak; özellikle üniversiteler arası yayın ve toplantıların yapılması, ESMER'in görüşlerinin aktarımında büyük yarar sağlayacaktır.

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın bu Dördüncü ve son Kesimi, Çalışmanın tümünü kapsayan Bulgular, Öneriler ve Genel Sonuçtan oluşan üç bölümden oluşturulmuştur.

10. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ

Bu bölümde, çalışmanın tümünü kapsayan; Bulgular, Öneriler ve Genel Sonuca yer verilmiştir.

10.1. Bulgular

Çalışma kapsamında belirlenmiş olan bulgular aşağıda sunulmuştur.

B.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER ile ilgili özgeçmişlerde yer alan sınırlı düzeydeki bilgide , ABD'den Türkiye'ye döndüğü yıl olarak belirtilmekte olan 1922 tarihi, 1918 olarak belirlenmiştir.

B.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in İstiklal Mahkemesinde yargılanması, gazete yazılarıyla rejime muhalefet etmesinden kaynaklanmamaktadır.

B.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in siyasal anlamda düşüncelerine, Kemalist ilkeler yön vermiştir.

B.4. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in yaşamı boyunca temel uğraş alanı gazetecilik olmuştur.

B.5. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, gerek gazete yazıları gerekse bilimsel ürünlerinde Türkçe'nin kullanımını bakımından oldukça titiz davranmış ve dildeki gelişmeleri izleyen bir biçim benimsemiştir.

B.6. Kıbrıs sorununun gün yüzüne çıkmaya başladığı 1964, Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in düşüncelerinde de bir dönüm noktası oluşturmuştur.

B.7. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in gazeteci kimliğiyle olayları günlük olarak gazete köşesinde yorumlaması, ESMER'in bilimsel ürünlerindeki tarihsel verimliliğini arttırmıştır.

B.8. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, kavramsal olarak bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumunu inceleyen dış politika konusundaki makale ve gazete yazılarıyla, günümüz uluslararası politikasına önemli girdiler sağlamıştır.

B.9. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, gerek bilimsel ürünleri gerekse gazete yazıları açısından konuyu ele almadan önce, konunun tarihsel, toplumsal ve coğrafi altyapısını oluşturarak yazılarına derinlik kazandırmıştır.

B.10. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in, Rotary Kulübün kurulması girişiminde bulunmasında; Masonluk ve masonluğun yayılmasını sağlamak gibi bir amacı olmamıştır.

B.11. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in, Türkiye'de siyasi tarihin kurucusu olması ve bu anlamda ilk siyasi tarih kitabını yazmasına karşın, eserleri tam olarak bilinmemekte, tanınmamakta ve bulunamamaktadır.

10.2. Öneriler

Bulgulara paralel olarak geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuş ve Bulgular ve Öneriler Çizelgesinde (Çizelge.5) gösterilmiştir.

Ö.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in ABD'den dönüş tarihi olarak belirtilen 1922'nin, ESMER'e ait özgeçmişlerde 1918 olarak değiştirilmesi gerekmektedir. İfade edilen değiştirmenin yapılmaması; ESMER'in, ulusal mücadele yıllarına tümüyle katılmamış olduğuna ilişkin yanlış anlaşılma yaratabilecek niteliktedir.

Ö.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in, İstiklal Mahkemelerinde yargılanmış olmasının altında yatan neden, Vatan Gazetesinin ortağı olmaktan öteye gitmemektedir. Bu nedenle İstiklal Mahkemesinde yargılanmış olmasına ilişkin kaynaklarda, ESMER'in niteliksel durumunun da belirtilmesi gerekmektedir.

Ö.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in yazıları ve düşüncelerine yön veren Kemalist ilkelere tümüyle karşıtlık oluşturacak şekilde; bazı yayınlarda ve internet sitelerinde, ESMER'in düşünsel kimliğiyle ilgili tümüyle gerçek dışı ifadeler yer almaktadır. Bu bağlamda; özellikle ESMER'in uzun zaman görev

yaptığı Ankara Üniversitesi ve Gazeteciler Cemiyeti, gereken girişimlerde bulunmalıdır.

Ö.4. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER çocukluk yıllarından ölümüne değin, gazetecilikle ilgilenmiş ve bu nedenle de ana uğraş alanı gazetecilik olmuştur. Bu anlamda gazetecilikle ilgili uygulamaları kapsamlı olarak incelenerek günümüz için yararlanılabilir duruma getirilmelidir.

Ö.5. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in, gazete yazılarıyla bilimsel ürünlerinde, Türkçe'nin kullanımı bakımından titiz davranması ve dildeki gelişmeleri izleyen bir biçim sergilemesi, günümüz açısından örnek alınacak niteliktedir. Bu nedenle; ESMER'in dil konusunda gösterdiği çağdaş yaklaşımın yaygınlaştırılması ve benimsetilmesi amacıyla ve Ahmet Şükrü ESMER'in örneğinde; bilim insanları ve gazeteciler tarafından yayınların yapılması sağlanmalıdır.

Ö.6. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in düşüncelerinin yönsemesindeki dönüm noktası, Kıbrıs sorunun ortaya çıkmasıdır. ESMER'in genel olarak düşünceleri içinde de önemli bir yere sahip olan Kıbrıs'ın, ESMER'in sunduğu bilimsel veriler ışığında yeniden ele alınması, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda elinin güçlenmesini sağlayacaktır.

Ö.7. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in gazeteci olarak gözlemlediği olayların sağladığı birikimlerle yazmış olduğu kitap ve makaleler, ESMER'in bilimsel ürünlerine salt aktarımdan öte gözleme dayalı yorum niteliği de kazandırmıştır. Bu bağlamda; ESMER'in bilimsel ürünlerinin tekrar yayına hazırlanarak yayımlanması, ESMER'in birikimlerinden bugün de yararlanılmasına olanak tanıyacaktır.

Ö.8. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in yaşadığı döneme ilişkin özellikle gazete yazılarında ortaya koymuş olduğu düşüncelerden bir kısmı, günümüz şartlarında doğrulanmıştır. ESMER'in bu biçimde yaşadığı dönem ve günümüz dış politikası açısından sağlamış olduğu girdilerin, gelecek için de belirleyici olması olasıdır. Bu bağlamda; ESMER'in düşünceleri konusunda araştırmalar yapılmasına olanak sağlanmalıdır.

Ö.9. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in bilimsel ürünleri ve gazete yazılarının ortak noktası olarak öne çıkan başlıca nitelik; okuyucuyu, konunun

altyapısı bakımından hazır hale getirmesidir. Bu bakımdan özellikle gazete yazıları, bilimsel kimlik kazanmaktadır. Bu nedenle; ESMER'in gazete yazıları konu temelli olarak sınıflandırılarak incelenmeli ve yayına hazırlanmalıdır. Böyle bir yayın, aynı zamanda günümüz dış politikasına yön veren yakın tarihe ilişkin yorum ve açıklamalara da ulaşılmasını sağlayacaktır.

Ö.10. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Rotary Kulübün kurulması yönünde bulunduğu girişimde, ESMER'in Mason olmasıyla ilişkili olduğu yolundaki bir çıkarımın hatalı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, ESMER'in Rotary Kulübün kurulması amacıyla bulunmuş olduğu girişimlere kaynaklık eden etkenlerin ve bu girişimlerin sonuçsuz kalmasına neden olan olayların özellikle Rotary Kulüp tarafından araştırılarak ortaya konması gerekmektedir.

Ö.11. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in bilimsel ürünlerine tam olarak ulaşılmasını sağlamak ve onların günümüzde daha geniş kesimlerce yararlanmasını sağlamak üzere; ESMER'in tüm yayınlarını içeren bir bibliyografya hazırlanmalıdır.

Çizelge.5: Bulgular ve Öneriler Çizelgesi

B/Ö	Ö.1	Ö.2	Ö.3	Ö.4	Ö.5	Ö.6	Ö.7	Ö.8	Ö.9	Ö.10	Ö.11
B.1	X										
B.2		X									
B.3			X								
B.4				X							
B.5					X						
B.6						X					
B.7							X				
B.8								X			
B.9									X		
B.10										X	
B.11											X

10.3. Genel Sonuç

1893 yılında Kıbrıs'ın Lefkoşe kentinde doğan Ahmet Şükrü ESMER, çocukluk yıllarından başlayarak edindiği gazetecilik deneyimini bütün yaşamına yayması yanında, siyasi tarih alanında eğitimcilik görevini de sürdürmüştür. Bunların yanında; iki dönem yürüttüğü milletvekilliği görevi ile siyasetçilik ve Basın yayın Genel Müdürlüğü ve bu genel müdürlükteki Propaganda Müşavirliği ile kamu yöneticiliği de yaparak çok yönlü bir kimlik olmuştur. Prof. Dr. ESMER'in yaşamında temel uğraş alanı gazetecilik olmakla birlikte; Türk Bilimine en büyük katkısı Türkiye'de siyasi tarih eğitiminin kurucusu olmasıdır. Bu anlamda ESMER, Türkiye'de yazılmış ilk siyasi tarih kitabının (Siyasi Tarih, 1944) da yazarıdır. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in çok yönlü yaşamına yön veren gazetecilik ve bilim insanlığı karşılıklı etkileşim içinde olmuştur. ESMER bir yandan bilimsel birikimiyle desteklediği gazeteciliğinde günlük dış politik olayları yorumlarken diğer yandan da gazeteci olarak olayların canlı tanığı olması bilimsel yaşamındaki etkinliğini ve verimliliğini arttırmıştır. Bu nedenle ESMER yaşadığı dönemin önde gelen kalemlerinden ve bilim insanlarından biri olmuştur. Diğer yandan ESMER'i yaşadığı dönemden günümüze bağlayan en önemli köprü düşünceleridir. Bugün için halen sorun niteliği taşıyan pek çok konuda düşünmüş ve çözüm yolları üretmiş olan ESMER'in günümüz açısından bağlayıcı olabilecek düşünceleri arasında Kıbrıs, Ortadoğu, emperyalizm günümüz anlamıyla küreselleşme sayılabilmektedir. ESMER'in düşüncelerini aktardığı araçlar, gazete yazıları ve bilimsel ürünleri olmuştur. Bilimsel üretkenlik anlamında sınırlı kalan ESMER, gazete yazarlığı anlamında, ele aldığı konuyu incelerken konunun alt yapısını hazırlayarak okuyucuya sunmuş böylelikle yazılarını salt yorumdan çıkarak bilimsel kimliği olan bir niteliğe kavuşturmuştur. Bu nedenle ESMER'in her gazete yazılarını da bilimsel ürettikleri içinde incelemek, özünde doğru bir yaklaşım biçimi olacaktır. ESMER gazeteciliği yönüyle incelendiğinde konu temelli olarak en fazla Avrupa ve ABD üzerinde yorum getirdiği ortaya çıkmaktadır. Böyle olmakla birlikte bilimsel ürünleri ve genel olarak ilgi alanları da dikkate alındığında ESMER'in Türk Dış Politikası ve Kıbrıs üzerinde yoğunlaşmış olduğu

görülmektedir. ESMER'in bilimsel ürünleri incelendiğinde ise; konuların ele alınışı bakımından milat olarak II. Dünya Savaşı kabul edilebilir. II. Dünya Savaşı öncesi dönemi ele alan tek kitabı Siyasi tarih (1944) ve ders notu olan Siyasal Tarih (1936) dır. ESMER bu iki eseri dışında özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemi inceleme konusu yapmıştır. ESMER'in yaşadığı dönemden günümüze önemini korumasını sağlayan unsurlardan bir diğeri; izlediği biçemdir. ESMER gerek gazete yazıları gerekse bilimsel ürünlerinde dil konusunda oldukça hassas ve gelişime açık bir yazın biçemi uygulamıştır. 1936'dan öldüğü yıl olan 1982'ye kadar geçen dönem içinde ESMER giderek çok daha kolay anlaşılabilir bir dil kullanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Yaşamı, Yapıtları, Fikirleri, Uygulamaları ve Türk Toplumsal Yaşamına Katkılarının incelendiği bu çalışma aynı zamanda, Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER hakkında yapılmış ilk ve tek kapsamlı araştırma niteliğindedir. Çalışma temel olarak; Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Yaşamı, Yapıtları, Fikirleri ve Uygulamaları ve Türk Toplumsal Yaşamına Katkılarını kamu yönetimi açısından inceleme amacına yönelmiş olmakla birlikte, zamanın ve ölümün hafızlardan silme yeteneğine karşı bir karşı duruş oluşturarak, ESMER'in değerinin günümüzde tekrar hatırlanmasına katkı sağlamak amacına da hizmet etmektedir.

Belirlenen bu amaçları gerçekleştirmek üzere ortaya konulan ve araştırmanın da temelini oluşturmuş olan ilk denence “Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, Türkiye’de siyasi tarih alanında öncü bir bilim insanı mıdır?” olmuştur. Bu denence, araştırmanın “Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Uzmanlık Alanlarının İncelenmesi” başlığıyla 7. Bölümde “Ahmet Şükrü ESMER'in Siyasi Tarih Alanı Bakımından İncelenmesi” başlığında doğrulanmıştır. Ahmet Şükrü ESMER, Türkiye’de siyasi tarih eğitiminin kurucusu olması yanında bu alanda yayımlanmış ilk siyasi tarih kitabının da yazarıdır. Bu anlamda Türkiye’deki siyasi tarih bibliyografyalarının taranması sonucu oluşan veriler, bu denenceyi doğrulamıştır.

Araştırmanın bir diğere Denencesi olan; “Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER yapıtları ve düşünceleriyle, hem öğrencileri hem de günümüzün düşün insanlarını etkilemeyi başarmış mıdır?” ifadesinin doğruluğu, araştırmanın, 6.

Bölümde “Bilim İnsanlığının İncelenmesi” ve 4. Bölümde “Kıbrıs’a İlişkin Düşünceleri” başlıkları altında ortaya konmuştur. Günümüzde özellikle Kıbrıs konusunda, ulus devlet eksenli olarak Kıbrıs’ın vazgeçilmezliğini savunan düşünürler için ESMER, geçmişi bugüne bağlayan bir köprü olmuştur. Benzer şekilde; ESMER’in öğrencisi olmuş ve bugün çeşitli alanlarda görev alan kişiler için ESMER; düşünceleri, tavrı ve uygulamalarıyla hafızalarda yer etmiş bir kimliktir.

Türkiye’de siyasi tarih eğitiminin kurucusu olarak tanınan Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, bu alanda bir ilki gerçekleştirerek Türkiye’nin ilk siyasi tarih kitabı olan 1944 baskılı Siyasi Tarih’i de yazmıştır. Öte yandan gerek bilimsel ürünleri gerekse gazete yazılarıyla, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemin dış politik gelişmelerini yorumlaması bakımından alana önemli katkılar sağlamış olan Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER’in mesleki yaşam öyküsünün incelendiği bu araştırmada; sınırları belirlenmiş olan zaman içinde, yoğunlukla ESMER’in yaşamöyküsü ve eserlerinin toplanması noktasında çaba harcanmıştır. Zira; Ahmet Şükrü ESMER’e Armağan Kitap da dahil olmak üzere; ESMER’in yapıtlarına ve yaşamöyküsüne kapsamlı olarak yer verilmiş bir kaynak bulunmamaktadır. Bu anlamda araştırma; alanda varolan bir boşluğu doldurmuş olması yanında, ESMER hakkında varolan yanlış bilgilerin ortaya konularak bunların düzeltilmesini sağlaması bakımından da önem taşımaktadır.

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER’in gerek bilimsel, gerek gazetecilik gerekse toplumsal alanda yapmış olduğu katkılar anlamında; daha geniş zaman ve kaynaklarla araştırılması oldukça önemlidir. Bu bağlamda bundan sonra yapılacak Ahmet Şükrü ESMER’i konu alan araştırmaların, gazete yazıları ve bu araştırmada belirlenememiş eserleri noktasında yoğunlaştırılması, ESMER’in geçmiş, günümüz ve gelecek için değerinin ortaya konması yönüyle niteliksel değer taşıyacaktır.

EKLER

“Ekler” başlığı altında, Araştırma kapsamında detaylı olarak sunulmuş olan Ahmet Şükrü ESMER’in özgeçmişi, kronolojik bütün yapıtlarının dizelgesi, sınıflandırılmış bütün yapıtlarının dizelgesi ile açıklamalı yapıtlar kaynakçasına yer verilmiştir. Bunlarla birlikte ESMER’in meslek yaşamı boyunca yaptığı yurt dışı gezileri, mesleki yaşamının dönüm noktalarını oluşturan çeşitli belgeler ve fotoğrafları da Eklerde sunulmuştur.

EK.1. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’in Özgeçmişi

1893 yılında, Kıbrıs’ın Lefkoşe şehrinde doğan Ahmet Şükrü ESMER’in Babası, Lefkoşeli tüccar Şükrü Efendi’nin oğlu Mehmet Arif’tir. İlk öğrenimini Lefkoşe İlk Okulunda, orta ve lise öğrenimini de Lefkoşe İngiliz High School’u ile Kıbrıs Lisesi’nde tamamlamıştır. Babasının çıkardığı *Sünühat* adlı bir haftalık gazetede ilk gazetecilik deneyimini kazanmıştır. Liseyi bitirdikten sonra (muhtemelen 1911’de) İstanbul’a gelmiştir. Amerika’ya öğrenci yollamak için Hükümetin açtığı sınavı kazanarak, New-York’a Columbia Üniversitesi’ne gönderilmiştir (Çankaya, 1969, 1112). ESMER bu anlamda, Columbia Üniversitesi’nde, Devlet hesabına okuyan ilk Türk olmuştur (Ayın Tarihi, Aralık 1954). Columbia Üniversitesi’nde lisans eğitimini hukuk üzerine tamamlayan ESMER, aynı alanda yüksek lisans eğitimini de tamamlamış, devletler hukuku ve siyasi tarih alanlarında doktora yapmıştır. I. Dünya Savaşı içinde olduğundan memlekete dönmeyen ESMER, Amerika’da Türk Dili ile yayınlanan ilk gazete olan “Sadây-ı Vatan” (Vatan Sesi) gazetesini çıkarmıştır (Çankaya, 1969, 1112). Mütarekeden sonra İstanbul’a dönen ESMER, 1921’de İstanbul Hükümeti Maârif Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından, Galatasaray Sultânisi İngilizce öğretmenliğine atanmış, aynı zamanda Vakit Gazetesi Yazı Kurulu arasına girmiştir. Ulusal Zaferin kazanılmasının ardından, Mudanya Konferansına gazeteci olarak katılmıştır (Ankara Üniversitesi,1981,8). Bundan sonra; ESMER’in de ortakları arasında olduğu “Vatan Gazetesi”, 26 Mart 1923’de ilk basıksını yapmıştır. 24 Temmuz 1923’de Lozan Andlaşması

imzalanmasıyla sonuçlanan ve 20 Kasım 1923 tarihinde başlayan Lozan Barış Görüşmeleri'ne ESMER de Vatan Gazetesi adına katılmıştır.

Şeyh Sait İsyanı ile başlayan karmaşa döneminin ardından, Doğu İstiklal Mahkemesi, 7 Haziran 1925' de hükümetin manevi gücünü kırarak ayaklanmayı kışkırttıkları ileri sürülen gazetecilerin tutuklanmasına karar vermiştir. Yargılama 16 Ağustos 1925'te başlamıştır. Bir ay süren duruşmalar sonunda; Ahmet Emin YALMAN, Ahmet Şükrü ESMER, Eşref EDİP ve F. Lütfi KARAOSMANOĞLU'nun yazılarının ayaklanmanın çıkmasında etkili olduğu görülmüştür. Fakat kendileri böyle bir kasıt gözetmediklerinden, bilmeyerek yol açtıkları bu durumdan sorumlu sayılmamışlardır. Bununla birlikte, ileride yeni deliller bulunacak olursa, haklarında dava açılabilmesine karar verilmiştir. Beraat eden gazeteciler serbest bırakılmışlar, ancak; gazeteleri (Vatan) kapalı kalmıştır (Turan, 1995, 126).

Gazeteciler İstanbul'a döndükten sonra, Ahmet Şükrü ESMER, Ahmet Emin YALMAN, Enis TAHSİN ve Kemal Salih SEL resimli bir haftalık dergi çıkarmaya başlamışlardır (Yalman,1997,1025). Bunun ardından ESMER, Milliyet Gazetesi'nin önce Yazı İşleri Müdürlüğüne daha sonra da aynı gazetenin Genel Müdürlüğüne getirilmiştir. Milliyet'te çalışırken; 7 Nisan 1930'da, Mülkiye Mektebi Siyasi Tarih öğretim görevliliğine tayin edilerek tekrar öğretim mesleğine dönmüştür. Bu dersi aynı zamanda Harp Akademisinde ve Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde de vermiştir (Çankaya,1969,1112).

1936 Mayısında, Balkan Gazeteciler Birliği'nin kurulması nedeniyle Bükreş'te toplanan konferansa Türk Basını adına katılmıştır (Balkan Gazeteciler..., 21.5.1936)

Ahmet Şükrü ESMER, 27 Ekim 1936'da Mülkiye'nin Ankara'ya naklinin ardından; Ankara'ya yerleşmiştir. Böylelikle ESMER'in vefatına dek sürecek Ankara yılları da başlamıştır.

ESMER, Ankara Üniversitesi S.B.O.'da Siyasi Tarih Profesörü olarak öğretim görevliliğine devam ederken, diğer taraftan da Ulus Gazetesi'nde dış politika yazarlığı yapmaya başlamıştır. 1939'da yapılan Genel Seçimlerde dönemin tek partisi olan CHP'den Altıncı Dönem İstanbul Milletvekili olarak seçilmiştir (TBMM Albümü,1994,121). Milletvekilliği görevine devam ederken

öğretim görevliliği ve gazeteciliğe de devam etmiştir. 30 Ekim 1941'de milletvekilliğini tercih ederek üniversiteden ayrılmıştır (Çankaya,1969,1112). 1943 yılında yapılan Genel Seçimlerde, tekrar İstanbul Milletvekili olmuştur (TBMM Albümü, 1994, 121).

25 Nisan 1945'de toplanan Birleşmiş Milletler Dünya Emniyet Konferansına danışman olarak katılmıştır (San Francisco'da..., 22.3.1945).

1948' de, New-York' da "Haberler Bürosunu" kurmak üzere Nezih MANYAS ile birlikte görevlendirilerek Amerika'ya gitmiştir (Ankara Üniversitesi, 1981, 7). 25 Ocak' da Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü olarak atanarak (Ek.5), Ankara'ya dönmüştür. 1950 Erken Genel Seçimlerine kadar Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü olarak görev yapan ESMER, iktidarın değişmesiyle 1951'de S.B.F. öğretim görevliliği görevine dönmüştür (Çankaya, 1969, 1112).

1950 ve 1951 yılları arasında gazeteci Falih Rıfkı ATAY, gazeteci Ahmet Emin YALMAN, Doç. Münci KAPANİ, Prof. Ahmet Şükrü ESMER tarafından ilk kez Rotary Kulübü'nün kurulması için girişimlerde bulunmuş, fakat başarılı olamamıştır (Rotary Kulüp, 2004).

1969'da resmen emekli olan ESMER , 1971 yılında fiilen üniversitedeki görevinden ayrılmıştır. Bundan sonra Barış adını alan eski Ulus Gazetesinde gazeteciliğe devam etmiştir. 10 Ocak 1979'da, AGC Büyük Basın Jürisi tarafından verilen "Yılın Gazetecileri ve Yılın Yayıncıları" arasında seçilerek "Dış Politika" konusunda ödül almıştır (Ayın Tarihi, Ocak, 1979).

Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER, 19 Ocak 1982'de hayata gözlerini kapamıştır. Ankara'da vefat eden ESMER, S.B.F.' de düzenlenen törenden sonra Karşıyaka Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir(Ayın Tarihi, Ocak, 1982).

**EK.2. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Kronolojik Bütün
Yapıtlarının Dizelgesi**

Ahmet Şükrü ESMER'in belirlenebilmiş tüm eserleri, kronolojik olarak aşağıda sunulmuştur.

- Avrupa'da Otomobil İle 9000 Kilometre, 1934
- Siyasal Tarih, 1936
- Siyasi Tarih, 1944
- The Straits: Crux of World Politics, 1947
- Siyasi Tarih (1919-1939), 1953
- Hindistan'da Gördüklerimiz, 1953 (Ahmet Emin Yalman, Adviye

Fenik ve diğerleri ile birlikte)

- Milletlerarası Münasebetler, 1953-1954
- Osmanlı İmparatorluğunda İnsan Hakları, 1954
- Yalta' da Türkiye, 1955
- Türk Diplomasisi (1920-1955) , 1959
- Cyprus, Past and Present, 1962
- Turkey and Her Neighbours, 1964
- II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası, 1969 (Oral Sander ile

Birlikte)

- Cumhuriyet Döneminde Türkiye' nin Yeni Dış Politikası,1973
- Milletlerarası Teşkilatlanma ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve

Türkiye

**EK.3. Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'in Sınıflandırılmış Bütün
Yapıtlarının Dizelgesi**

Ahmet Şükrü ESMER'in belirlenebilmiş eserleri sınıflandırılarak
aşağıda sunulmuştur.

Ahmet Şükrü ESMER'in Kitapları;

- Avrupa'da Otomobil İle 9000 Kilometre, 1934
- Siyasi Tarih, 1944
- Siyasi Tarih (1919-1939), 1953
- Hindistan'da Gördüklerimiz, 1953 (Ahmet Emin Yalman, Adviye
Fenik ve diğerleri ile birlikte)

Ahmet Şükrü ESMER'in Makaleleri;

- The Straits: Crux of World Politics
- Osmanlı İmparatorluğunda İnsan Hakları
- Yalta' da Türkiye, 1955
- Türk Diplomasisi (1920-1955)
- Cyprus, Past and Present
- Turkey and Her Neighbours
- II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası
- Cumhuriyet Döneminde Türkiye' nin Yeni Dış Politikası

Ahmet Şükrü ESMER'in Ders Notları;

- Siyasal Tarih, 1936
- Milletlerarası Münasebetler (tarihsiz)

Ahmet Şükrü ESMER'in Etüd Çalışması;

- Milletlerarası Teşkilatlanma ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye

**EK.4. Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'in Açıklamalı Yapıtlar
Kaynakçası**

Ek.4'te ESMER'in belirlenebilmiş olan eserlerinin Açıklamalı Kaynakçası'na yer verilmiştir.

ESMER, Ahmet Şükrü,(not tutan; İhsan Erbilgin), (1936), Siyasal Tarih, İstanbul

Fransız İhtilalinden başlayarak 1936'ya kadar geçen dönem içinde Avrupa tarihini siyasal tarih ve devletler hukuku ekseninde inceleme konusu yapmıştır. Kitabın en önemli özelliklerinden birisi de Türkiye'nin ilk siyasi tarih kitabı olan Siyasi Tarih (1944) için altyapı oluşturmasıdır.

ESMER, Ahmet Şükrü, (1944), Siyasi Tarih, İstanbul

Türkiye'de yayınlanmış ilk siyasi tarih kitabıdır. Kitap, Fransız İhtilalinden başlayarak Versay Sistemi'nin yıkılışı ve 1939 Savaşına uzanan süreç içindeki siyasal tarih olaylarından en geniş etki alanı yaratanlarını belirleyerek, geçmiş ve yazıldığı dönem arasında bağlantı kurmayı amaçlamaktadır.

ESMER, Ahmet Şükrü, (1953), Siyasi Tarih (1919-1939), Ankara; S.B.F. Yayını

1919-1939 yılları arasındaki dönemin kendi içinde beş bölüme ayrılarak incelenmesinden oluşan kitap; dünyayı I.Dünya Savaşından II. Dünya Savaşına taşıyan olayları incelemekte ve bu olaylar zinciri içinde Türkiye'nin yerini belirlemektedir.

ESMER, Ahmet Şükrü, Ahmet Emin Yalman, Advıye Fenık, R. Cevad Ulunay, Doğan Nadi, (1953), Hindistan’da Gördüklerimiz, Ankara

Beş gazetecinin, Hindistan hükümetinin davetlisi olarak katıldıkları gezinin ardından yazdıkları gazete yazılarından derlenen kitapta ESMEK, Hindistan’ın sanayisinden eğitime, Keşmir sorunundan Hindistan’ın iç politikasına varan geniş bir yelpazede Hindistan’daki gelişmeleri tartışmaktadır.

ESMER, Ahmet Şükrü, (tarihlendirme:1954), Milletlerarası Münasebetler, Ankara; TODAİE 1953-1954 Ders Yılı 1. Sömestre Ders Notları

Uluslararası ilişkileri, Fransız İhtilalinden başlayarak soğuk savaş dönemine kadar incelenmiş ve II. Dünya Savaşının çıkıp çıkamayacağı tartışma konusu yapılmıştır.

ESMER, Ahmet Şükrü, (1954), “Osmanlı İmparatorluğunda İnsan Hakları”, İnsan Hakları Yıllığı, s.53-76

Osmanlı İmparatorluğunda insan haklarının gelişimi ile ilgili hareketlerin üç kısma ayrılarak incelendiği makalede, Osmanlıda insan haklarının, aslında azınlıklara hak sağlamak amaçlı ve dış baskılarla gelişmiş olduğu aktarılmaktadır.

ESMER, Ahmet Şükrü, (1955), “Yalta’ da Türkiye”, Siyasi İlimler Mecmuası, cilt: 24, no: 288, s.433-435

Yalta Konferansının 7 Mart 1955’te Newyork Times Gazetesinde yayınlanmış metnlerinin Türkiye ile ilgili kısımlarının değerlendirilmesi amacını taşıyan makalede, Türkiye’yi ilgilendiren her iki konuda ve diğer konularda Konferans zabıtlarını iki ayrı kişinin tutmasından kaynaklanan farklar ve bunların değerlendirmesi işlenmektedir.

ESMER, Ahmet Şükrü, (1959), “Türk Diplomasisi (1920-1955)”, Yeni Türkiye, (1959), Ertuğ, Hasan, Refik vd., İstanbul; Nebioğlu Yayınevi

Türkiye'nin 1920 ile 1955 yılları arasındaki dönemde uluslararası ilişkilerinin geçirdiği evreler ve yönsemeleri ele almaktadır.

ESMER, Ahmet Şükrü, (1962), ‘Cyprus, Past and Present’, Milletlerarası Türk Münasebetler Türk Yıllığı, cilt: 3, ss. 35-46

Yazıldığı 1962 yılına kadar geçen dönem içinde Kıbrıs'ı, coğrafi ve tarihsel olarak derinlemesine ele almaktadır. Makalenin temel tartışma noktası ise; Yunan iddialarına dayanan ENOSİS' tir.

ESMER, Ahmet Şükrü, (1964), Turkey and Her Neighbours, Ankara
Ortadoğu'daki siyasal gelişmeler ve bunların Türkiye üzerindeki etkileri; Kremlin'in güney sınırındaki ülkelere karşı tutumunda gerçek bir değişim var mıdır?, Bölge ülkeleri (İran, Türkiye ve Pakistan) neden örgütsüz bir politika edinmemektedir?, CENTO'nun başarı şansı nedir? sorularına dayanarak tartışma konusu yapılmıştır.

ESMER, Ahmet Şükrü, Oral Sander, (1969), “II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965), Gönülbol, Mehmet, Cem Sar, Haluk Ülman v.d, (1996), Ankara: Siyasal Kitabevi

II. Dünya Savaşı boyunca uluslararası ilişki ağlarının Türk Dış Politikasına etkileri ile Türk Dış Politikasının yönsemesini incelemektedir

ESMER, Ahmet Şükrü, (1973), “Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Yeni Dış Politikası”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, no: 32, s.61-68

Cumhuriyetin ilan edilmesinden başlayarak yazıldığı 1973 yılına kadar geçen süreç içerisinde Türk Dış Politikasının geçirdiği değişikliklerin ele alındığı makalede, dünya siyasetine etki eden olayların yönlendirmesine de bağlı olarak, Türkiye-SSCB ilişkileri ana eksenini oluşturmaktadır.

Ek.5. Ahmet Şükrü ESMER' in Belirlenmiş Yurtdışı Gezileri

ESMER'in yurtdışına çeşitli amaçlarla yapmış olduğu gezilerden 1950-1969 yılları arasındakilere ulaşılabilmiş ve aşağıda sunulmuştur.

1-27 Ocak 1950: Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü Olarak Bir Dizi Görüşme Yapmak Ve Konferanslara Katılmak Üzere ABD'ye Gitmesi

Mart 1952: Hükümet Davetlisi Olarak Hindistan'a Gitmesi

3 Eylül 1953: NATO'nun Davetiyle İngiltere'ye Gitmesi

10 Kasım 1955: Pakistan Hükümetinin Davetlisi Olarak; Karacın, Lahor, Peşaver ve Hayrabad Üniversitelerinde İngilizce Konferans Vermek Üzere Pakistan'a Gitmesi

11-15 Eylül 1956: Türk Temsilcisi Olarak Paris'te Yapılacak A.T.A Kongresine Katılması

8 Ekim 1956: Kıbrıs Meselesi İle İlgili Olarak Latin Amerika Ülkelerine Gitmesi

19-29 Haziran 1957: Amerika Princeton Üniversitesinde NATO'nun Geleceği Konusundaki Konferansa Türk Delegatesi Olarak Katılması

30 Haziran 1960: Taipe'deki Asya Memleketleri Anti Komünist Konferansına Hükümet Temsilcisi Olarak Katılması

Ağustos 1960: Uluslararası Doğu Bilimciler Kongresine Katılmak Üzere Moskova'ya Gitmesi

Mayıs 1961: Manila'daki Asya Memleketleri Anti Komünist Konferansına Katılması

14 Haziran 1961: Irak Hükümetinin Kuruluş Yıldönümü Törenine Katılması

6-20 Ocak 1962: Paris'teki NATO Halk Komisyonu Toplantısına Katılması

10-16 Mayıs 1962: Seul'deki Asya Memleketleri Anti Komünist Konferansına Katılması

1-20 Ekim 1962: Tokyo'da Toplanan Asya Memleketleri Anti Komünist Konferansına Katılması

20-25 Mart 1963: Bonn'da A.T.A Konferansına Katılması

1-10 Haziran 1963: Brüksel'deki A.T.A Konferansına Katılması

22 Ekim - 6 Kasım 1963: Asya Memleketleri Anti Komünist Konferansına Katılmak Ve CENTO Ve İran Hükümetinin Davetlisi Olarak İnceleme Gezisi Yapmak Üzere İran'a Gitmesi

24 Şubat 1965: Hükümet Davetlisi Olarak Suudi Arabistan'a Gitmesi

27 Haziran 1966: İnceleme Gezisi Yapmak Üzere Çin Halk Cumhuriyeti'nin Davetlisi Olarak Çin'e Gitmesi

30 Eylül 1967: Macar Hükümetinin Davetlisi Olarak Macaristan'a Yaptığı İnceleme Gezisi

22 Haziran – 21 Temmuz 1968: İnceleme Yapmak ve Dış Politika Konusunda Konferanslar Vermek Üzere Çekoslavya ve Yugoslavya'ya Gitmesi

9-13 Aralık 1968: NATO'nun Davetlisi Olarak Brüksel'de İncelemelere Katılması

18-25 Şubat 1969: Hükümet Davetlisi Olarak İsrail'e Gitmesi

11-15 Mayıs 1969: Strasburg'ta Toplanan Avrupa Konseyi'nin 21. Genel Kurul Toplantısına Katılması

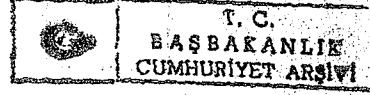
Ek.6. Ahmet Şükrü ESMER' in Basın Yayın ve Turizm Genel
Müdürü Olarak Atanmasına İlişkin Kararname

T. C.
BAŞBAKANLIK
İŞLERİ VE SİGİL MÜDÜRLÜĞÜ

Ozel No: .....

G. No: .....

Ek: .....

K A R A R

22238

- 1- Açık bulunan Basın ve Yayın Genel Müdürlüğüne, adı geçen Umum Müdürlük Propaganda Müşaviri Ahmet Şükrü Esmer'in tayini tensip edilmiştir.
- 2- Bu kararı Başbakan yürütür.

25 Ocak 1948

Cumhurbaşkanı

İsmet İnönü

Başbakan

S. Günaltay

**Ek.7. Ahmet Şükrü ESMER' in Ankara Üniversitesi'ne Profesör
Olarak Atanmasına İlişkin Kararname**

MAARİF VEKÂLETİ
Üniversiteler Bürosu
Sayı:

K A R A R

27715

1 - Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyasî
Tarih Kürsüsü Profesörlüğüne, 5627 sayılı kanunun geçici 1 inci maddesi
uyarınca Fakülte Profesörler Kurulunca seçilmiş, Senatoca uygun görülmüş
olan aynı ders Öğretim Görevlisi Ahmet Şükrü Esmem'in, 100 liralık kadro
ya müsteniden almakta olduğu 125 lira maaşla tayini tesip edilmiştir.

2 - Bu kararın icrasına Maarif Vekili memurdur.

30.Nisan.1955

REİSİCUMHUR
C.BAYAR

Başvekil

Maarif Vekili

A.Menderes

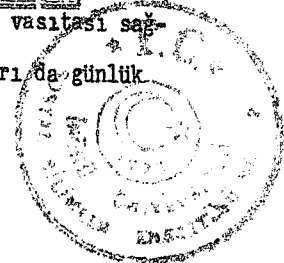
C.Yardımcı

Ek.8. Ahmet Şükrü ESMER' in Basın Yayın ve Turizm Genel
Müdürü İken Hakkındaki İhbarların Asılsız Olduğuna
İlişkin Belge

BAŞBAKANLIK HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ		30.12.1949
Yazan memur		
Yaz tarihi		Sayın Ahmet Oguz
Beyaz tarihi		Eskişehir Milletvekili
Dosya No.		<u>ANKARA</u>
Gidiş No.	140	
Gidiş tarihi	31.12.49	
Eklere	Basın ve Yayın Umum Müdürü Ahmet Şükrü Esmen hakkında bazı ihbarları havi imzasız varaka müderecatını tetkik ettirdim. Verilen netice aşağıdadır.	
Not:	1 - Umum Müdürün evinde bahçıvanlık ettiği halde Basın ve Yayın Arşiv memurluğunda istihdam olunduğu ihbar olunan şahsın , Umum Müdürün evinde hiç bir zaman çalışmadığı , Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünde tevzi memuru olarak bir kaç ay vazife görmüş ise de , verilen ücreti az bulduğundan istifa ederek ayrıldığı anlaşılmıştır .	
	2 - İstanbul Radyo Müdürlüğü binasında Umum Müdürün dört odalı bir daireyi kendisine tahsis ve bunun döşenmesi için 28 bin lira masraf ihtiyar ettiği hakkındaki ihbar da vaki değildir . Radyo dairesinde gece geç vakte kadar vazife gören memurların gecelemesine mahsus odalar da , Umum Müdür vazifeten gittiğinde kalmaktadır . Odalar döşeli olmayup birer yataktan başka mefruşatı yoktur .	
	3 - Genel Müdürlük emrindeki servis kaptı kaçıları mukasıran resmî hizmetlerde kullanılmakta ve Umum Müdür de resmî vazife sırasında bundan faydalanmaktadır . Bu yüzden kamunî istihkak fevkinde harcırah aldığı vaki değildir .	

4 - Radyo inşaatında çalışan mutahassıslara taşıt vasıtası sağlanması mukaveleleri icabından olduğu ve servis arabaları da günlük

T. C.
BAŞBAKANLIK
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Özeti

Yazın memur

Yazın tarihi

Beyaz tarihi

Dosya No.

Gidiş No.

Gidiş tarihi

- 2 -

Ekleri hizmetlere tahsis edilmiş bulunduğu cihetle adı geçenlere ücretle taksi tutulması zarurî bulunmuştur .

Not: 5 - Umum Müdürün şahsına ait hususî arabası evinin tahliye edilmiş olmasından dolayı Tanıtma dairesi garajında beş on gün kalmışsa da bilâhare kendi evine nakledilmiştir .

6 - Umum Müdürün şahsî otomobilini bir tüccara devretmek istemesi, ve bunun için döviz talep etmesi hakkındaki ihbar ; tamamiyle asılsızdır .

7 - Yeni teşkilâta alınan memurlar içinde , Millî Emniyetçe istihdamı uygunsuz görülen hiç memur yoktur .

8 - Umum Müdürlük işleri randımanlı bir surette yürütülmektedir .

Saygılarımla .

Başbakan

30/12

Ek.9. Fotoğraflarla Ahmet Şükrü ESMER

ESMER' in hayatının çeşitli dönemlerinde çekilmiş olan fotoğrafları aşağıda sunulmuştur.

Ek.9.1. Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü İken Ahmet Şükrü ESMER (1949)

Kaynak: Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 2004

**Ek.9.2. Ahmet Şükrü ESMER ve Arkadaşları Elazığ İstiklal
Mahkemesi Önünde**

(Ahmet Şükrü ESMER, önde sağdan dördüncü)

Kaynak: Türk Tarih Vakfı, 2004

**Ek.9.3. İstiklal Mahkemesinde Yargılanan Gazeteciler Toplu Halde
Mahkeme Salonunda**

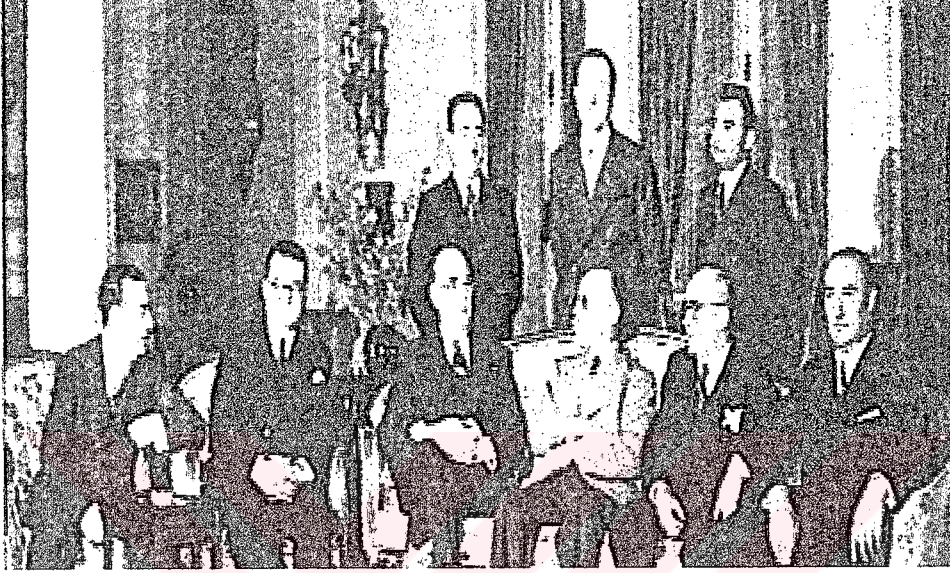

(Ahmet Şükrü ESMER, solda; önden üçüncü arka sırada)

Kaynak: Yalman, 1997, Ekler

**Ek.9.4. ESMER ve Arkadaşlarının Amerika Gezisinde Türk
Büyükelçisi Münir Ergün' Ziyareti**

(Ahmet Şükrü ESMER, soldan ikinci)

Kaynak: Yalman; 1997, Ekler

Ek.9.5. ESMER, YALMAN, FENİK, ULUNAY VE NADİ' den

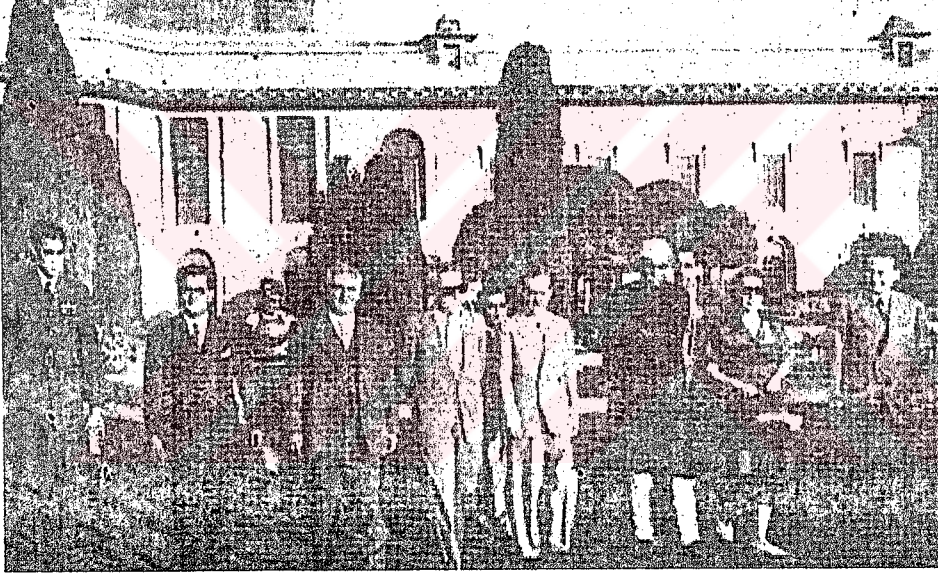
Oluşan Gazeteci Heyetinin Resmi Davetli Olarak Katıldıkları

Hindistan Gezisi Fotoğrafları

(Yalman, Esmer, Fenik v.d.,1953)

Delegeler Cumhurbaşkanlığı Sarayının Bahçesinde, Delegeler Cumhurbaşkanlığı Dr.

Rajandra Prasad İle Görüşmeleri

(Ahmet Şükrü ESMER, sağda birinci)

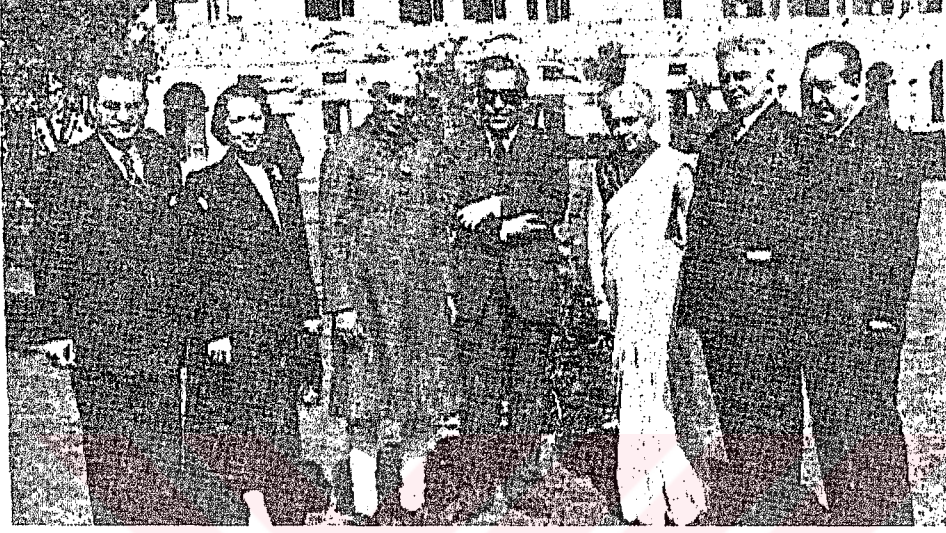
**Başbakan Nehru ve Keşmir Başvekil Yardımcısı Bachskhi Ghulan
Muhammed İle Görüşmeleri**

(Ahmet Şükrü ESMER, B.G. Muhammed'in yanında sağdan birinci)

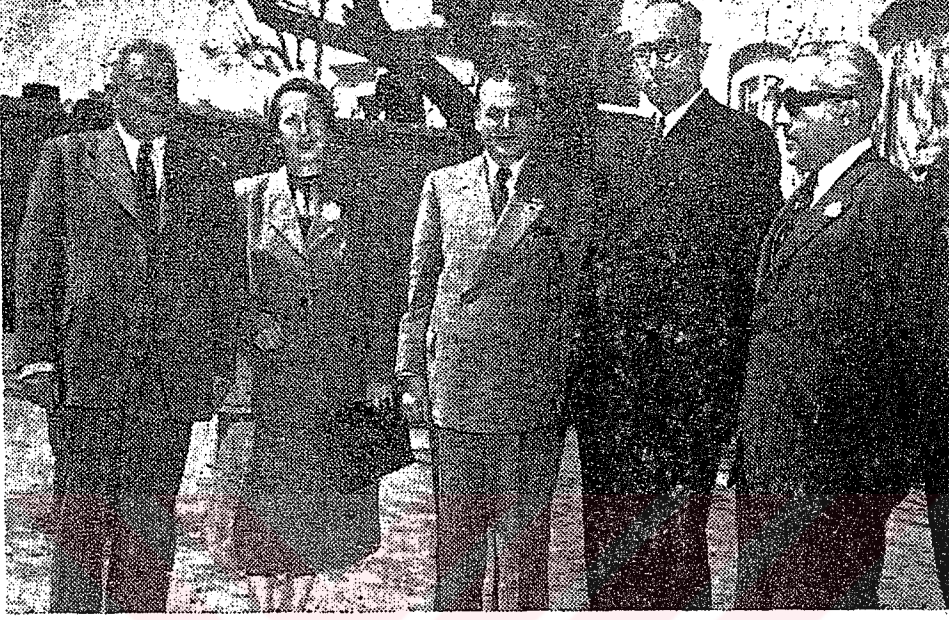

Başbakan Nehru' nun Evinde Nehru ve Madam Vijaya Laksimi Pandit İle
Beraber

(Ahmet Şükrü ESMER, solda birinci)

Keşmir Başvekili Şeyh Muhammed Abdullah İle

(Ahmet Şükrü ESMER, ortada)

KAYNAKÇA

Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan, (1981), Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları

"Ahmet Şükrü Esmer'in Ulaştırma Müşavirliği'ne tayinine dair 23759 sayılı Kararın İptali", (02.12.1950), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; Cumhuriyet Arşivi, Belge no: 220.45..8, Fon Kodu: 30..11.1.0

AKGÜÇ, Öztin, (2002.23.08.), "Solda Kavram Karmaşası", Cumhuriyet Gazetesi, <http://www.cumhuriyet.com/Cumhuriyet23.08.2002Haber.c1208.htm>. Erişim: 10.12.2004.

ARI, Tayyar, (1999), **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayıncılık

ARMAOĞLU, Fahir, (2000), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi

ARTUNÇ, İbrahim, (1989), **Kıbrıs'ta Savaş ve Barış**, İstanbul: Kastar Yayınları

Ayın Tarihi, (Kasım 1949), "18 Kasım 1949", <http://www.bygem.gov.tr/yayinlarimiz/AyinTarihi/1949/aralik1949.htm>. Erişim: 21.11.2004.

Ayın Tarihi, (Aralık 1949), "29 Aralık 1949", <http://www.bygem.gov.tr/yayinlarimiz/AyinTarihi/1949/aralik1949.htm>. Erişim: 20.11.2004.

Ayın Tarihi, (Ocak, 1950), "27 Ocak 1950", <http://www.bygem.gov.tr/yayinlarimiz/AyinTarihi/1950/aralik1950.htm>. Erişim: 21.11.2004.

Ayın Tarihi, (Mart 1952a), "1 Mart 1952", <http://www.bygem.gov.tr/yayinlarimiz/AyinTarihi/1952/aralik1952.htm>. Erişim: 21.11.2004.

Ayın Tarihi, (Mart 1952b), "18 Mart 1952", <http://www.bygem.gov.tr/yayinlarimiz/AyinTarihi/1952/aralik1952.htm>. Erişim: 21.11.2004.

Ayın Tarihi, (Aralık, 1954), "3 Aralık 1954", <http://www.bygem.gov.tr/yayinlarimiz/AyinTarihi/1954/aralik1954.htm>. Erişim: 01.09.2004.

Ayın Tarihi, (Ocak,1979), "10 Ocak 1979", <http://www.bygem.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/eskiler1990akadar/1979/ocak1979htm>. Erişim: 04.08.2004.

- Ayın Tarihi, (Ocak, 1982), “19 Ocak 1982”, <http://www.bygem.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1982/ocak1982htm>. Erişim: 04.08.2004.
- “Balkan Gazeteciler Birliği’nin Kurulması Sebebiyle Bükreş’te Toplanacak Konferansa Türk Basını Adına Katılacaklar”, (21.05.1936), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; Cumhuriyet Arşivi Belge no: 65.42.2, Fon kodu: 30..18.1.2
- Basın Yayın Genel Müdürlüğü, (2004), “Genel Müdürlerimiz”, <http://www.byegm.gov.tr/BASINYAYIN/Sayfalar/Ahmet%20Sukru%20Esmer.htm>. Erişim: 26.05.2004.
- “Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’ne Ahmet Şükrü Esmer’in Tayini” (29.06.1949), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; Cumhuriyet Arşivi. Belge no:206.18..6, Fon Kodu: 30..11.1.0
- Basın Yayın Genel Müdürlüğü, (17.05.2005). Milliyet Gazetesi Hakkında Işıl Arpacı’ya gönderilen e-posta.
- “Basın-Yayın Umum Müdürü Ahmet Şükrü Esmer hakkında ihbarların asılsız olduğu.”, (30.12.1949), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; Cumhuriyet Arşivi, Belge no: 50.300..1., Fon Kodu: 30..1.0.0
- BAŞ, Murat, (05.02.2005). Memleketimizde Münevver Gazetecilerin Yetişmesini Sağlamak Vakfı Hakkında Işıl Arpacı’ya posta.
- BURSALI, Bahattin, (26 Mayıs 2005), Araştırmanın Yazarı Tarafından Yapılan Görüşme Notları
- CEVİZOĞLU, Hulki, (2004), **Masonluk ve Rotaryenlik**, Ankara: Ceviz Kabuğu Yayınları.
- ÇANKAYA, Ali, (1969), **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 2. Cilt**, Ankara: Mars Matbaası.
- ÇİVİ, Halil, (2004), “Kıbrıs’ın Dünü ve Bugünü”, Hasan Hüseyin Doğan, Fulya Akyıldız (yay.haz), (2004), **Kıbrıs ve Ulusal Birlik Paneli**, Malatya.
- DURBAŞ, Refik, (25 Temmuz, 2004), “Gazetecilerin Lozan Macerası”, Sabah Gazetesi, s.5

Dışişleri Bakanlığı, (2005), <http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/ha/default.htm>

Erişim: 10.01.2005

ESMER, Ahmet Şükrü, (11 Kasım 1938), “Atatürk Ölmez”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (12 Kasım 1938), “Cumhuriyetin Nimeti: Yeni Reisimizin Seçimi”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (13 Kasım 1938), “Yabancıların Teessürü”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (14 Kasım 1938), “Devlet Reisi İnönü”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (15 Kasım 1938), “Geriye Bakış”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (17 Kasım 1938), “Atatürk ve Cihan Sulhu”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (18 Kasım 1938), “Atatürk ve Balkan Antantı”, **Ulus Gazetesi**

ESMER, Ahmet Şükrü, (19 Kasım 1938), “Atatürk ve Hatay”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (21 Kasım 1938), “Son Tazim”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (22 Kasım 1938), “Atatürk”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (1936), **Siyasal Tarih**, İstanbul

ESMER, Ahmet Şükrü, (1944), **Siyasi Tarih**, İstanbul

ESMER, Ahmet Şükrü, (15 Kasım 1945), “İngiltere ve Amerika”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (11 Kasım 1945), “Fransa ve Rhin Bölgesi”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (18 Kasım 1945), “Fransız Buhranı”, **Ulus Gazetesi**, s.3

ESMER, Ahmet Şükrü, (17 Aralık 1945), “Filistin Meselesinde Yeni Safha”, **Ulus Gazetesi**, s.3

- ESMER, Ahmet Şükrü, (21 Temmuz 1946), “Yeni Rus Politika Taarruzu”,
Ulus Gazetesi, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (23 Temmuz 1946), “Lozan Günü”, **Ulus Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (25 Temmuz 1946), “İtalyan Barışının Bahası”, **Ulus Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (3 Ağustos 1946), “Oniki Ada”, **Ulus Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (15 Haziran 1948), “Almanya’nın Kurulması ”, **Ulus Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (1 Ocak 1952), “Yeni Yıla Girerken”, **Ulus Gazetesi**,
s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (7 Ocak 1952), “Türkiye-Amerika”, **Ulus Gazetesi**,
s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (12 Ocak 1952), “Kervan Yürüyor”, **Ulus Gazetesi**,
s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (25 Ocak 1952), “Almanyasız Avrupa ”, **Ulus Gazetesi**,
s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (28 Haziran 1952), “Mikrop Harbi”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (1953a), **Siyasi Tarih (1919-1939)**, Ankara; S.B.F.
Yayını
- ESMER, Ahmet Şükrü, Ahmet Emin Yalman, Advıye Fenik, R. Cevad Ulunay,
Doğan Nadi, (1953b), **Hindistan’da Gördüklerimiz**, Ankara
- ESMER, Ahmet Şükrü, (tarihsiz), **Milletlerarası Münasebetler**, Ankara;
TODAİE 1953-1954 Ders Yılı 1. Söemstre Ders Notları
- ESMER, Ahmet Şükrü, (12 Ocak 1953), “Kervan Yürüyor”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (18 Ocak 1953), “Truman’ın Veda Mesajı”, **Ulus Gazetesi**, s.2

- ESMER, Ahmet Şükrü, (4 Ekim 1953), “Süveyş Görüşmeleri”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (15 Ağustos 1953), “Fransa’da Karışıklık”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (31 Ağustos 1953), “Yeni İtalyan Hükümeti”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (22 Ekim 1953), “Esir Mübadelesi”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (1954), “Osmanlı İmparatorluğunda İnsan Hakları”, **İnsan Hakları Yıllığı**, s.53-76
- ESMER, Ahmet Şükrü, (1955), “Yalta’ da Türkiye”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, cilt: 24, no: 288, s.433-435
- ESMER, Ahmet Şükrü, (5 Haziran 1957), “Artık Fazla Oluyor”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (9 Haziran 1957), “Karaşi Tebliği”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (10 Haziran 1957), “NATO ve Varşova Paktı”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (11 Haziran 1957), “Suriye Buhranı”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (23 Haziran 1957), “İsrail ve Araplar”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (30 Haziran 1957), “Artık Fazla Oluyor”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (1959), “Türk Diplomasisi (1920-1955)”, **Yeni Türkiye**, (1959), Ertuğ, Hasan, Refik vd., İstanbul; Nebioğlu Yayınevi
- ESMER, Ahmet Şükrü, (1962), ‘Cyprus, Past and Present’, **Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı**, cilt: 3, ss. 35-46
- ESMER, Ahmet Şükrü, (23 Ekim 1962), “Himalayalarda Harb Tehlikesi”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (24 Ekim 1962), “Küba Krizi”, **Ulus Gazetesi**, s.2

- ESMER, Ahmet Şükrü, (26 Ekim 1962), “Karaip’te Beliren Tehlike”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (27 Ekim 1962), “Asya Milletleri Sekizinci Konferansı”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (28 Ekim 1962), “Asya Milletleri Anti-Komünist Birliği”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (29 Ekim 1962), “Buhran Azıcık Tavsadı”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (2 Aralık 1962), “Fidel Castro’nun Çıkardığı Zorluklar”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (3 Aralık 1962), “Çin Muamması”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (5 Aralık 1962), “Hint-Pakistan Münasebetleri ”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (1964), “Turkey and Her Neighbours”, Ankara
- ESMER, Ahmet Şükrü, Oral Sander, (1969), “II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, Gönlübol, Mehmet, Cem Sar, Haluk Ülman v.d, (1996), Ankara: Siyasal Kitabevi
- ESMER, Ahmet Şükrü, (Esmer,1 Eylül 1964), “Rumların Çeşidi ”, **Ulus Gazetesi**, s.2
- ESMER, Ahmet Şükrü, (19 Nisan 1968), “Akdeniz “ilericileri”nin Toplantısı”, **Ulus Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (21 Haziran 1968), “Amerika ve Çin ”, **Ulus Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (1973), “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’ nin Dış Politikası”, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Dergisi, no:32, s.61-68
- ESMER, Ahmet Şükrü, (19 Temmuz 1974), “Süper Devlet Rolünde Suudi Arabistan”, **Barış Gazetesi**, s.3

- ESMER, Ahmet Şükrü, (20 Temmuz 1974), “Kıbrıs, Türkiye, İngiltere, Yunanistan”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (25 Temmuz 1974), “İç Savaş mı? Dış Savaş mı?”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (29 Temmuz 1974), “Taksim mi Bağımsızlık mı?”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (31 Temmuz 1974), “Makarios Meselesi”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (2 Ağustos 1974), “Kissenger’in Telefon Diplomasisi”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (14 Ağustos 1974), “Kıbrıs Bunalımında İngiltere”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (27 Ağustos 1974), “Amerika Başkanları ve Türkiye ”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (28 Ağustos 1974), “Enosis Gömüldü mü?”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (16 Şubat 1975), “Makarios Planı” , **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (13 Şubat 1975), “Şimdi Ne Yapacağız”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (14 Şubat 1975), “Ne Yapmamalı?”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (17 Şubat 1975), “Ege Denizi Anlaşmazlığı”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (20 Şubat 1975), “Kıbrıs Türk Federe Devleti”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (26 Şubat 1975), “İngiltere Doğuya Bakıyor”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (27 Şubat 1975), “ABD ve İsrail”, **Barış Gazetesi**, s.3
- ESMER, Ahmet Şükrü, (22 Eylül 1980), “Türkiye Dışardan Nasıl Görünüyor”, **Barış Gazetesi**, s.3

- ESMER, Ahmet Şükrü, (23 Şubat 1980), “Türkiye’nin Dış Politikası”, **Barış Gazetesi**, s.3
- GERAY, Cevat, (11 Ocak 2005), Araştırmanın Yazarı Tarafından Yapılan Görüşme Notları.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, (1993), **Uluslararası Politika**, Ankara; Attila Kitabevi
- GÜREL, Şükrü Sina, (14 Mayıs 2003), “Açıkça”, Cumhuriyet Gazetesi, <http://www.cumhuriyet.com./Cumhuriyet14.05.2003Haberc1104.htm>, Erişim: 26.11.2004.
- KAYRA, Cahit, (2002), **’38 Kuşağı, Anılar**, İstanbul: Kültür Yayınları.
- KIŞLALI, Mehmet Ali, (25 Ağustos 2000), “İspanya, Fransa, Almanya”, Radikal Gazetesi, <http://www.radikal.com.tr/2000/08/25/yazarlar/mehkis.shtml++%22Ahmet+%C5%9E%C3%BCkr%C3%BC+Esmer%22&hl=tr>, Erişim: 14.08.2004.
- KILIÇ, Altemur, (28 Aralık 2002), “Tarihten Yapraklar”, <http://www.aygazete.com./2002.28.12/kiliç.htm>. [Erişim:01.06.200]]
- KONYAR, Hürriyet, (1999), **Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, (12 Ocak 2005), Araştırmanın Yazarı Tarafından Yapılan Kişisel Görüşme Notları
- “New-York’ta Kurulması Kararlaştırılan Haberler Bürosu’ nun Tesisi İşleriyle Uğraşmak Üzere Amerika’ ya Gönderilmiş Olan Ahmet Şükrü Esmer ile Nezih Manyas’a Gündelik Verilmesi”, (25.02.1949), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; Cumhuriyet Arşivi, Belge no:118.100..7., Fon Kodu: 30..18.1.2
- “New-York’ta Toplanacak Olan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na Katılacak Heyetin Gündelik Gelir ve Giderleri”, (04.09.1946), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; Cumhuriyet Arşivi, Belge no: 111.56..7, Fon Kodu:30..18.1.
- ÖYMEN; Altan, (2004), **Değişim Yılları**, İstanbul; Doğan Kitap

- Rotary,(2005a), “Rotary Nedir?”, <http://www.rotary.org.tr/pageStructure.aspx?intPageStructureNo=24&sintLanguageID=0&bytContentType=2&itPageNo=37&strHitCountParam=2|24|0|105|118>. Erişim:05.01.2005.
- Rotary, (2005b), “Rotary’ nin Amaçları”, <http://www.rotary.org.tr/pageStructure.aspx?intPageStructureNo=24&sintLanguageID=0&bytContentType=2&intPageNo=812&strHitCountParam=2|24|0|105|1274>., Erişim: 05.01.2005.
- Rotary Kulüp, (2004), “Kuruluş”, <http://www.rotary.org.tr/tarihçe/kuruluş.htm> Erişim: 01.06.2004.
- “San Francisco’da 25.4.1945’ te Toplanacak Olan Birleşmiş Milletler Dünya Emniyet Konferansı’na Temsilci, Müşavir,Heyet Katıblığı ve Diğer Görevlerle Katılacak Olanlara 2/9390 sa. Karara Göre Gündelik Verilmesi”, (22.03.1945), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; Cumhuriyet Arşivi, Belge no: 107.106..9, Fon Kodu: 30..18.1.2
- SOMEL, Sacit, (26.07.2003), “Onurumuzun Kırılması”, Cumhuriyet Gazetesi, <http://www.cumhuriyet.com./Cumhuriyet14.05.200Habercl104.htm>. Erişim: 27.11.2004.
- SOYSAL, Mümtaz, (1997), **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi
- ŞİMŞİR, Bilal, (10 Mart 2005), Araştırmanın Yazarı Tarafından Yapılan Görüşme Notları
- Temel Britannica, (1992), “Masonluk”, Cilt: 12, İstanbul: Ana Yayıncılık
- TOLUNER, Sevim, (2000), **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’ nin Bazı Dış Politik Sorunları**, İstanbul: Beta Yayıncılık
- TURAN, Şerafettin, (1995), **Türk Devrim Tarihi 3, Modern Türkiye’ nin Oluşumu (1923-1938)**, Ankara; Bilgi Yayınevi.
- Türk Tarih Vakfı, (2004), “Fotoğraflarla Türkiye’ de İnsan Hakları (1839-1990)”,<http://tarihvakfi.org.tr/sergiler/insanhaklari/08.asp>. Erişim:02.08.2004.

TBMM, (1994), **TBMM Albümü 1920-1991**, Ankara: TBMM Genel Sekreterliği Yayınları.

YALÇIN, Durmuş v.d., (2002), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II.** , Ankara: AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi.

YALMAN, Ahmet Emin, (1997), **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim-2 (1922-1971)**, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.

YAVUZ, Fehmi, (1981), “Hocamızla İlgili Birkaç Anı”, **Ahmet Şükrü Esmere’ne Armağan**, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları

